



**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE
SİYASAL HAYAT (1950-1960)**

Canan ŞEN

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ

2019

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Canan ŞEN

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DENİZLİ’DE SİYASAL HAYAT
(1950-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ

AĞRI – 2019

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Demokrat Parti Döneminde Denizli’de Siyasal Hayat (1950-1960)**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin erişime açılmasını istiyorum.

24.05.2019

Canan ŞEN



T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ danışmanlığında, Canan ŞEN tarafından hazırlanan bu çalışma **24.05.2019** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. **Tarih** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. İbrahim ERDAL

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Fehminaz ÇABUK

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../201.. tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... / /

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. DENİZLİ TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ	4
1. 1. Denizli'nin Coğrafi Yapısı	4
1.2. Denizli'nin Fiziki Yapısı	5
1.3. Denizli'nin Ekonomik Yapısı	6
1.4. Denizli'nin Nüfus Yapısı	7
1.5. Denizli'nin Turizm Yapısı	8
1.6. Denizli'nin Tarihi ve Adının Kökeni	10
1.6.1. İlkçağlarda Denizli	12
1.6.2. Selçuklular Döneminde Denizli	12
1.6.3. Beylikler Döneminde Denizli	13
1.6.4. Osmanlılar Döneminde Denizli	14
1.6.5. Milli Mücadele Döneminde Denizli	16
2.TÜRK SİYASİ TARİHİNDE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE DENİZLİ'DEKİ SİYASAL GELİŞMELER	22
2.1. Demokrat Parti Döneminin Kuruluş Süreci	23
2.1.1. Milli Koruma Kanunu	24
2.1.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	25
2. 1. 3. DörtlÜ Takrir	26
2.1.4. Demokrat Parti'nin Açılması	28
2. 1. 5. 1950 Seçimleri	29
2.2. Demokrat Parti İktidarındaki Siyasal Gelişmeler	30
2.2.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Yapılan Değişikler	31
2.2.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	32

2.2.3. Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin İstifası ve İkinci Hükümetin Kurulması	33
2.2.4. Halk Evlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mallarına El Konulması	34
2. 3. Siyasi Partilerin Denizli'deki Faaliyetleri ve Seçimler (1950-1960)	35
2. 3. 1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Denizli Teşkilatı	35
2.3.2. Demokrat Parti ve Denizli Teşkilatı	41
2.4. Milletvekili Genel Seçimleri ve Denizli'deki Yansımaları (1946-1957)	43
2.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Denizli'deki Seçim Çalışmaları	43
2.4.2. Demokrat Parti'nin Denizli'deki Seçim Çalışmaları	55
2.4.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi	66
2.4.4. Türkiye Köylü Partisi İle Hürriyet Partisi'nin Denizli'deki Seçim Çalışmaları	67
2.5. Milletvekilliği Seçimleri Dışındaki Diğer Seçimler ve Denizli'deki Yansımaları	69
2.5.1. Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	70
2.5.1.1. 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	70
2.5.1.2. 1954 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri	71
2.5.2. Belediye Meclisi(Başkanlığı) Seçimleri	72
2.5.2.1. 1950 Belediye Meclisi Seçimleri	72
2.5.2.2. 1955 Belediye Meclisi Seçimleri	74
3. DENİZLİ MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI VE İLDEKİ DİĞER SİYASAL GELİŞMELER	77
3.1. 1950- 1960 Arası Dönemde Denizli Milletvekillerinin Meclisteki Faaliyetleri	77
3.1.1. Dokuzuncu Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri	77
3.1.2. Onuncu Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri	81

3.1.3. On Birinci Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM’deki Faaliyetleri	83
3.2. Denizli Milletvekillerinin Meclis’teki Etkinlikleri ve Konuşmaları	84
3.2.1. Hüseyin Hüsnü Akşit	84
3.2.2. Mehmet Bahaattin Baha Akşit	88
3.2.3. Fikret Başaran	92
3.2.4. Ali Çobanoğlu	95
3.2.5. Mustafa Gülcigil	102
3.2.6. Mustafa Fikret Karabudak	103
3.2.7. Eyüp Şahin	104
3.2.8. Rafet Tavaslıoğlu	105
3.2.9. İsmail Hadımlıoğlu	108
3.2.10. Ali Rıza Karaca	112
3.2.11. Mehmet Karasan	113
3.2.12. Osman Nuri Onğan	115
3.2.13. Ahmet Hamdi Sancar	117
3.2.14. Ali Rıza Turan Bahadır	120
3.3. Denizli’de Vatan Cephesi	122
SONUÇ	126
KAYNAKLAR	129
EKLER	140
ÖZGEÇMİŞ	154

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Canan ŞEN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilal TUNÇ

2019, Sayfa: X+154

Jüri: Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Dr. Öğr. Üyesi Bilal TUNÇ

Dr. Öğr. Üyesi Fehminaz ÇABUK

Coğrafi alan bakımından Denizli, Ege Bölgesinin en büyük şehirlerinden ikincisidir. Denizli, tarihte çok önemli bir mevkide bulunmuş, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği ettiği için zengin bir tarih birikimine sahip olmuştur. Bu kapsamda Denizli bölgesinin kapladığı alanın tarihi ile ilgili eserler çoğunlukla İlkçağ, Ortaçağ, Osmanlı devri ve Cumhuriyet'in ilk yılları ile ilgilidir. Söz konusu evrelerde meydana gelen doğal afetler, yangınlar ve savaşlar sebebiyle kalıntılar az bulunmuştur. Bundan dolayı Denizli'nin sadece yakın tarihini araştırabilmekteyiz. Bu bakımdan Denizli'nin 1950 ile 1960 arasındaki süreçte tarihini hazırladığımız yüksek lisans tezimiz ile Denizli'nin eksik kalan yanlarını tamamlamayı amaçladık.

Tezimiz, DP (1950-1960) döneminde Denizli ilinin idari biçimi, belediye faaliyetleri, nüfusu, ekonomisi, siyasi, askeri ve sosyokültürel yapısı gibi ana konuları içermektedir. DP'nin 1950 milletvekili genel seçimleriyle başlayan ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile son bulan on yıllık iktidarı boyunca Denizli'deki gelişmeleri detaylı bir şekilde ele almaya çalıştık. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Resmi Gazeteler, Denizli yerel basını, konuyla ilgili araştırma ve inceleme eserleri, yüksek lisans ve doktora tezleri tezimizin ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde siyasi partiler milletvekilleri genel seçimleri üzerinde durulmuş, partilerin kuruluş süreci hakkında bilgi verilmiş ve partilerin Denizli teşkilatı anlatılmıştır. İkinci bölümde, 1950-1960 arası dönemde Denizli milletvekillerinin meclis içindeki faaliyetleri, konuşmaları aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Denizli milletvekillerinin TBMM'deki çalışmaları üzerinde durulmuştur.

Çalışmamız birçok yönüyle diğer eserlerden ve il yıllıklarından farklı özellikler taşımaktadır. 1950 ile 1960 yılları arasında Denizli’de yaşanan gelişmeler neden sonuç ilişkisi bağlamında ve tarihi bir şema doğrultusunda incelenmiştir. Ele alınan her konu DP politikaları açısından ele alınmış ve Denizli’deki değişimler ülke genelindeki olaylarla kıyaslanmıştır. Bu yönüyle ilin ne derece gelişme gösterdiği daha açık bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Demokrat Parti, Seçimler, Siyasi Hayat,.



ABSTRACT
MASTER THESIS
POLITICAL LIFE IN DENİZLİ DURING THE DEMOCRATIC PARTY
ERA (1950-1960)

Canan ŞEN

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bilal TUNÇ

2019, Page: X+154

Jury: Associate Professor İbrahim ERDAL

Assist. Prof. Bilal TUNÇ

Assist. Prof. Fehminaz ÇABUK

Denizli is the second largest city in the Aegean region in terms of geographical area. Denizli has an significant position in history, and also has a rich history as it is home to various civilizations. In this context, the Works connected to the history of the area which is covered by the Denizli region are mostly related to the first years of the Ancient Age, the Middle Age, the Ottoman period and the Republic. Less residues were found due to natural disasters, fires and wars in these phases. Therefore, we are able to only research on the recent history of Denizli. In this respect, we aimed to complete the missing sides of Denizli with our master thesis which was explicated the history of Denizli between 1950-1960 by us.

Our thesis includes the main topics in the same manner with the administrative form, municipal activities, population, economy, political, military and socio-cultural structure of the province of Denizli during the period of DP (1950-1960). We have tried to elaborate on the developments in Denizli during its ten-year rulership, which began with the general elections of the deputies in 1950 and ended with the military coup on May 27, 1960. Archives of the Prime Ministry of the Republic, minutes news bulletin of the Grand National Assembly of Turkey, official newspapers, local media of Denizli, research and survey works on the subject are the main sources of our master's thesis and doctoral dissertations.

In the introduction part of the study which consists of three sections, the general elections of the political parties deputies were emphasized, information about the establishment process of the parties was given and the organization of the parties was explained. In the second part, the activities and speeches of the deputies of Denizli in the parliament between 1950-1960 were explained. In the third chapter, the studies of the deputies of Denizli were emphasized.

Our study differs from other literary Works and provincial annuals in many aspects. The developments in Denizli which are in between 1950 and 1960 were examined in the context of cause and effect relationship and in the direction of a historical scheme. Each issue examined in terms of DP policies. The changes in Denizli were compared with the events throughout the country. In this respect, the extent to which the province has improved has been tried to be explained more clearly.

Key Words: Denizli, Democratic Party, Elections, Political Life.



ÖNSÖZ

Denizli, tarihin her döneminde önemli bir mevkide bulunmuş, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu durumundan dolayı da zengin bir tarihe sahip olmuştur. Bu kapsamda bugünkü Denizli'nin yer aldığı bölgeyle ilgili olarak birçok değerli eser ortaya konulmuştur. Ancak bugünkü Denizli vilâyetinin kapladığı alanın tarihi ile ilgili olan eserler daha çok İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Osmanlı devri ve Cumhuriyet'in ilk yılları ile ilgilidir. Söz konusu evreler ile ilgili bilgi zenginliğine rağmen, bu coğrafyanın yakın tarihiyle ilgili detaylı araştırmalar yapılmamıştır. Bu nedenle Denizli'nin 1950 ile 1960 arasındaki tarihini hazırladığımız doktora tezimiz ile vilâyetin bilinmeyen ve eksik kalan yanlarından bir dönemini ortaya çıkarmayı hedefledik.

Araştırmamız, DP (1950-1960) döneminde Denizli vilâyetinin siyasi yapısını ele almaktadır. DP'nin 1950 milletvekili genel seçimleriyle başlayan ve 27 Mayıs 1960 İhtilali ile son bulan on yıllık iktidarında Denizli'deki gelişmeleri ve değişimleri kapsamlı olarak ele almaya çalıştık. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ile Denizli yerel basını, konuyla ilgili araştırma ve inceleme eserleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, tezimizin ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

Tez çalışmam boyunca benden hiçbir yardımını esirgemeyen, çalışmanın bölümlerinin oluşturulmasında ve incelenmesinde her türlü katkıyı sağlayan, tezin araştırma ve yazım bölümü olan iki yıllık sürede benimle sürekli ilgilenen ve bir hocadan ziyade babalık yapan çok değerli hocam Sayın Dr. Öğr.Üyesi Bilal TUNÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde tezimin hazırlanması sırasında sürekli olarak yanımda bulunan aileme de teşekkür ederim.

Canan ŞEN

01.05.2019

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Av.	: Avukat
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
HP	: Hürriyet Partisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Kg.	: Kilogram
KP	: Köylü Partisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayfa

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

Sok. : Sokak

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMTD : Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergileri

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TDK : Türk Dil Kurumu

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

DP iktidarı, Türkiye Cumhuriyeti tarihi için önemli ve uzun sayılabilecek bir dönemdir. Çünkü tek parti iktidarından sonra ilk kez halkın özgür iradesiyle seçtiği bir siyasi parti yönetime gelerek yaklaşık 10 yıl ülkeyi idare etmiştir. Uygulanan politikalar ve gerçekleştirilen icraatlar sayesinde DP iktidarında ülke; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden değişim yaşamıştır. Bu iktidar devresinde, ülkedeki önemli değişikliklerin siyasi anlamda Ağrı'ya yansıdığını görmek mümkündür. Bu araştırmada DP iktidarında parti ve hükûmet programlarında belirtilen esaslar doğrultusunda Denizli'de yapılan faaliyetlerle siyasi değişim ve dönüşüm ele alınmaya çalışılmıştır. 10 yıllık süreyi kapsayan çalışma, 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle başlamakta ve 27 Mayıs 1960 darbesiyle son bulmaktadır.

Çalışmamızın konusu DP döneminde Denizli vilâyetinde siyasal alandaki gelişimleri ve değişimleri içermektedir. Bu kapsamda tezin birinci bölümünde Türk siyasi tarihinde DP iktidarı hakkında genel bilgi verildikten sonra Denizli'nin kısa bir tarihi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde 1950'li yıllarda faaliyet sürdüren siyasi partiler ve bu partilerin Denizli vilâyetindeki çalışmaları üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde DP devrindeki başta Milletvekili Genel Seçimleri olmak üzere Vilâyet Belediyeler Meclisi Seçimleri, Vilâyet Genel Meclisi Seçimleriyle köy ve mahalle Muhtarlık Seçimleri üzerinde durulmakta olup; bu seçimlerin Denizli'deki yansımaları detaylı bir biçimde incelenmektedir. Bilhassa, partilerin seçim çalışmalarıyla propagandaları üzerinde durularak seçim sonuçları sayısal verilerle izah edilmektedir. Böylece bahsi geçen seçimlerin Denizli'deki sonuçları ve bütün partilerin oy oranları detaylı bir biçimde ortaya çıkarılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda Denizli'den seçilen mebusların TBMM'deki çalışmaları üzerinde durulmaktadır. 1950 ile 1960 arasında yapılan üç milletvekili seçimlerinin sonucunda Denizli genelinde sürekli olarak DP birinci parti olarak çıkmış ve vilâyetin bütün mebusları da üç dönem halinde DP'den seçilmişlerdir. Bu bağlamda, DP'li Denizli mebuslarının TBMM'deki faaliyetleri ve hangi encümenliklerde bulundukları hususu incelenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yer tutan 1950 ile 1960 yılları arasını kapsayan on yıllık süreçte Denizli vilâyetinde siyasi alanda yaşanan değişim ve gelişimleri araştırmak ve konuyla alakalı ulaşılabilen bilgi ve

bulguları ortaya koyabilmektir. DP döneminin doğru bir şekilde değerlendirilmesinde ve Denizli yararına neticelerin ortaya çıkarılmasında şüphesiz ki mezkûr vilâyetin bu dönemde yaşadığı gelişim ve değişimleri tarafsız ve ilmi metotlar kapsamında ortaya koyabilmenin önemi büyük olacaktır.

Tarafımızdan yapılan araştırma ve incelemelerde Denizli için bugüne kadar yüzlerce çalışmanın var olduğu ve çok sayıda eserin yayınlandığı tespit edilmiştir. Bilhassa bu çalışmalar içerisinde yüksek lisans ve doktora gibi birçok akademik düzeyde eserler de bulunmaktadır. Ancak Denizli ile alakalı olarak ele alınmış olan eserler içerisinde bu zamana kadar DP evresinin bağımsız bir çalışma olarak ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı 1950 ile 1960 yılları arasında Denizli'nin siyasî durumu kapsamlı bir biçimde incelendiği bu eserin vilâyet tarihine büyük katkılar sağlayabileceği kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere 1950'li yıllarda siyasal alanda mühim değişimler yaşanmıştır. Hususiyetle 1950 ile 1957 yılları arasında 5 adet yeni siyasi parti kurulmuş ve Türkiye'de çok partili hayat etkin bir şekilde varlığını göstermiştir. Bu kapsamda DP döneminde mevcut siyasi partilerin Denizli'de nasıl teşkilatlandıkları, seçimler 6 boyunca ne gibi seçim propagandaları yürüttükleri, özellikle başta milletvekili genel seçimleri olmak üzere; belediyelerdeki meclis seçimleri, vilâyet meclisi seçimleriyle muhtarlık intihaplarında ne gibi sonuçlar aldıklarını sayısal verilerle ve karşılaştırmalı tablolarla ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız. Bunun dışında seçimler boyunca başta iktidar partisi DP ile meclisteki en büyük muhalefet partisi CHP dahil olmak üzere devrin partileri arasında ne gibi siyasi çekişmelerin ve mücadelelerin olduğunu ortaya çıkarmayı da hedeflemekteyiz.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinin ardından, öncelikle konuyla ilişkili olan kaynakların tespit edilmesi amacıyla genel bir literatür ve kaynak taraması yapılmıştır. Müteakiben 1950 ile 1960 arasında Denizli'de yayımlanan gazeteler tek tek incelenmiştir. Çalışma sonucunda tespit edilen kaynakların tamamı bir araya getirilmiş ve kullanılacak malzemeler ile bilgiler tamamen düzenlendikten sonra fişlemeler kısmına geçilmiştir. Basılı eserlerin fişlemelerinin ardından arşivlerde belgeler taranmaya başlanmış ve arşivlerdeki konuyla ilgili belgeler detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde konuyla ilgili yapılan belge incelemeleri sonunda tespit edilen belgeler fotoğraflanarak ve çok sayıda fotokopileri alınarak kullanıma hazır hale getirilmişlerdir.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi ile TBMM Arşivi'nden sağlanan arşiv belgelerinin kullanımı sırasında uygun bir yöntem kullanımına itina edilmiştir. Bu kapsamda arşivde bulunan ve Denizli ile ilgili olarak 1950 ile 1960 arasındaki bilgileri ihtiva eden belgelerin büyük bir kısmı temin edilmiş ve içerikleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Konuyla alakalı içeriklerin tespit edilmesi ile diğer kaynaklarda bilhassa ulusal ve yerel bilgilerle örtüşecek veya bu kaynaklardaki boşlukları tamamlayacak şekilde bütün belge ve bulgular yazım aşamasında tekrar gözden geçirilmiştir. Hususiyetle yapılan karşılaştırmalar üzerinden, her belge ayrı ayrı değerlendirilmiş ve müteakiben de belgelerdeki bilgiler çalışmada kullanılacak seviyeye getirilmiştir.

Elde edilen kaynaklar kullanılmadan önce diğer kaynaklarla karşılaştırılarak bu kaynaklardaki bilgilerin doğrulukları tespit edilmiştir. Bu anlamda kaynaklar arasında ortaya çıkması ve bilgi yanlışlığına sebep olabilecek muhtemel çelişkili ve yer yer yanlış olan bazı bilgilerin de titiz bir çalışmayla ortadan kaldırılmasına itina gösterilmiştir. Bu yolla dönemin daha iyi bir şekilde irdelenmesi ve anlaşılabilir kılınması sağlanmıştır. Yazım ile imla kurallarına büyük bir itina gösterilmiş ve genel olarak Türk Dil Kurumu TDK'nın yazım kaideleri esas alınmıştır. Böylece eser genelinde tek tip dilbilgisi kuralları kullanılarak bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DENİZLİ TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1.Denizli'nin Coğrafi Yapısı

Denizli'nin fiziki konumu, Anadolu coğrafyasının güneybatısında, Ege Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Akdeniz Bölgeleri arasında bulunan bir geçiş güzergâhı arasındaki yerde bulunmaktadır. Söz konusu durumdan dolayı, Denizli vilâyeti hudutlarındaki iklim ile bitki farklılıklar göstermektedir. Çameli ilçesi dışındaki, Kale ve Beyağaç kazaları Akdeniz Bölgesi, Sarayköy, arkasından Buldan ve Merkez ilçesinde yer alan Çürüksu olarak adlandırılan vadisi, Ege Bölgesi; öteki kazalar ise İç Anadolu Bölgesine ait olan iklim ve bitki örtüsüne benzer bir durum taşıdıkları görülmektedir. Vilayetin yüzey biçimleri genel olarak bakımından fiziksel yapı bağlamında dalgalıdır. İlde bulunan alçak ve büyükçe olan ovaların ardı sıra yaylalarla dağlar birbirini tamamlar yapıda bulunmaktadır. Bölgedeki yüksek olarak değerlendirilebilecek olan ovalar da genel olarak yayla şeklindedirler. Denizli kent merkezi ise bölgede bulunan Karcı Dağı eteklerindeki bölgede kurulmuştur. Karcı Dağı eteklerinin yerleşim yeri olarak kabul edilmesinin sebebi, burasının kolay bir biçimde korunmaya müsait olması ve ulaşım ile tarım olanaklarının fazla olmasıdır. Denizli'nin bulunduğu alanın ulaşım bakımından da iyi bir durumda bulunması, buranın daha da önem kazanmasına ortam hazırlamış ve Bayramyeri olarak adlandırılan yerin bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır ¹.

Denizli kurulduğu yer olarak mühim bir yeredir. İlk kurulduğu M.Ö 261-245 senelerinden itibaren ticaretin fazla yapıldığı önemli bir merkez görünümündedir. Tabi ki bu öneme haiz olmasının ana nedeni bölgenin doğu- batı ve kuzey güney yönlerini birbirine bağlıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Doğu batı yolu Ege kıyılarını iç bölgelere bağlamaktadır. Denizli'yi merkez alan bu yol geçmiş dönemde Dinar'ı takip ederek Konya'ya ulaşmakta idi. Kuzey- güney istikametini takip son dereden yol ise Kütahya, Antalya ve Muğla arasında, Denizli'yi önemli bir merkez konumuna getirmiştir. Kuzey güney yolu oldukça önemli bir yol durumundadır. Bizans'ın askeri seferlerinde ve Türklerin akınları döneminde oldukça fazla savaşımlara sahne olmuştur. Bu yollara sahip olmak için Selçuklu ve Bizans orduları sık sık karşı karşıya

¹ Denizli Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, *Denizli Çevre Durum Raporu*, Denizli 2011, s.20.

gelmişlerdir ². Bu durum, yani vilâyetin son derece önemli bir alana ve coğrafyaya sahip olması, tarih boyunca burada çok sayıda tarihsel ve kültürün birikimine ortam hazırlamıştır.

1.2. Denizli'nin Fiziki Yapısı

Coğrafi kısım bölümünde de anlatıldığı üzere, Denizli vilâyeti fiziki şekilleri yönünden dalgalı bir durum arz etmektedir. Buradaki alçak ile yüksek kesimlerde bulunan ovalar, Alçak ve yüksek ovalarla, yaylalarla dağlar birbirini tamamlayan bir konumda yer almaktadır. Yüksek ovalar esas olarak bir yayla sayılır. Arazi yapısının önemli bir alanı denizden yüksek seviyede yer almaktadır. Deniz seviyesine oldukça yakın yerde bulunan yer Sarayköy ilçesi tam olarak 170 m. Rakımına sahiptir. Genel olarak bakıldığında Denizli coğrafyası tamamıyla engebeli değildir ve kısmen dağlıktır. Denizli'de yer alan vadilerin alçaklık ve yükseklik bakımından durumları şu şekildedir: Büyük Menderes ve Çürüksu vadileri alçak vadiler grubunda yer almaktayken; Tavas, Acıpayam, Kaklık, Hanbat, Çivril ve Baklan ovaları yüksek ovalar arasında yer almaktadır.

Vilâyet bitki örtüsü, toprak ile iklime bağlı olarak Adalar Denizi, İç Anadolu Bölgesiyle Akdeniz'deki bitki örtüsüyle benzeşmektedir. Denizli'deki bitki örtüsü ise, ormansal ağaçlarının çoğunluğu dışında makidir. Denizli'de karaçam, kızılçam, sedir ve ardıç gibi iğne yapraklı ağaçların dışında, meşe, kayın, çınar ve dişbudak gibi türler bulunmaktadır. Söz konusu ağaçlar, geniş yapraklıdır. Denizli'de iğne yapraklı ağaçların alt hudutlarının hemen akabinde meşe ağaçları başlamaktadır. Bu ağaçlar içerisinde yapraklı orman ağaçları fazla yer almamaktadır. Vilâyette ormanların başlama hudutlarının dışında kalan dağ kesiminde ise, genel olarak çamlıklar ve fundalıklar bulunmaktadır³.

Denizli kazası Karcı Dağı eteklerindeki platformda yer almıştır. Burada az eğimli ancak güneybatı- kuzeydoğu yönlü akarsu sel yatakları ile bölünmüş ilk platformdan sonra Çürüksu yatağı ile arada ikinci bir platform vardır. Denizden yüksekliği 350-550 m. arasında değişen bu alanda az eğimli (%5 -%10) ilk platformdan sonra yüksekliği 200-250 m. arasında %5 eğimli Çürüksu ova düzlüğü yer alır. Kazanın kuzeyini kaplayan Pamukkale Platformu'nun da yüksekliği 300-450

² Mustafa Yılmaz, Selçuklu ve İmançoğulları Dönemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010, s. 23.

³ Tahir Kodal, Cumhuriyet Döneminde Denizli, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2017, ss 2-3.

m. arasındadır. Pamukkale platformu Honaz Dağı önünde başlayıp batıya doğru hafifçe alçalmaktadır. Bu alüvyal ovanın güneyinde, Menteşe Dağları'na dayanan neojen düzlüğü yer almaktadır. Ortalama yüksekliği 450 m. olan bu düzlükte Denizli şehri kurulmuştur. Kazanın doğusuna doğru Çürüksu Ovası daralmakta ve Gürleyik dolaylarında 450 m. yükseltide dar bir boğaz haline dönüşmektedir. Batıda ise Sarayköy yönünde açılarak genişlemektedir ⁴. Söz konusu durum, vilâyetin fiziki yapı olarak çok kıymetli ve değerli arazilere sahip olduğunu ortaya çıkarmakta ve kentin bir kez daha önemini vurgulamaktadır.

1.3. Denizli'nin Ekonomik Yapısı

XIX. yüzyılda Denizli'de ana ekonomik etkinlik alanı tarım olup merkezinde çoğunlukla tahıl ve zeytin yetiştirilmekteydi. İlçelerinde yetiştirilen ürünler arasında ise, pamuk, üzüm, afyon ve benzeri ürünler de yer almaktaydı. Milli Mücadele sonrasında Türkiye'de sanayi adına sadece birkaç un fabrikası bulunmaktaydı. Söz konusu fabrikalardan birkaçı Denizli'de bulunmaktaydı. Bu dönemde ayrıca Denizli'de 17 tahin değirmeninin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. 1924 İzmir İktisat Kongresinden sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın talimatlarıyla ülkenin ilk Anonim şirketi, Şemsi Terakki Debbağ kurulmuştur. Söz konusu şirket, ilk çalışmalarını Denizli'de yapmıştır. Denizli, 1938 yılında bankacılık alanında mühim ilerlemeler kaydetmeye başlamıştır. O kadar ki, Türkiye Halk Bankası Genel Müdürlüğünün Türkiye'deki birinci şubesi, Denizli'de açılmıştır. 1940'lı yılların sonunda ise Sümerbank İplik ve Bez fabrikasının kurulmasıyla sanayide önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1955'te Denizli- İzmir karayolunun açılması ve 1958'lerde elektriğin yaygın olarak kullanılmaya başlaması ile Denizli'de küçük sanayide canlanmasına katkı sağlanmıştır. Türkiye'de bilhassa devletçilik politikasının esnetilerek özel teşebbüsü teşvik etmek maksadıyla sanayileşmeye ağırlık verilmeye başlandığı 1963 yılında, Denizli'de de önemli gelişmeler görülmüş ve bu dönemde vilâyet genelinde 1 adet çırçır, 1 adet gıda, 1 adet deri işleme, 2 adet dokuma ve boya ile 2 adet kiremit fabrikası olmak üzere 7 adet sanayi kuruluşu faaliyete geçmiştir. 1980'li yıllardan

⁴ Mehmet Ali Uysal, Her Yönüyle Denizli Kazası, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.3.

sonra dışa açık bir ekonomik gelişim politikası izleyen Denizli, hızlı bir gelişim sürecini başlatan iller arasında yer almıştır ⁵.

Denizli, Türkiye'nin önemli şehirleri arasında bulunan, ekonomisiyle önemli yere sahip, sanayi, turizm ve tarım şehridir. Denizli, 2013, 2014 ve 2015 yılı verilerine göre ülkemizin 8'nci büyük ihracatçısı konumundadır. İhracatının ithalatından fazla olması ile dış ticaret fazlası veren, ülkemizin cari açığının azalmasına katkı sağlayan bir kenttir. İhracata dayalı ekonomisiyle dünya ile ekonomik entegrasyona sahip bir kenttir. Denizli ihracat ürünleri tekstil, metal, kablo, bakır gibi ürünlerin yanında doğal kaynaklara dayalı mermer ve traverten önde gelmektedir. Denizli ili jeotermal kaynakları bakımından ülkemizde önemli bir yere sahiptir. Kızıldere, Tekkehamam, Bölmekaya, Yenice, Gölemezli, Pamukkale, Çardak, Buldan, Karahayıt ve Babacık yörelerindeki sıcak su kaynakları çok amaçlı kullanılmaları sayesinde il turizmi ve sanayisinde önemli rol oynamaktadırlar. Denizli'de faaliyete geçen pek çok jeotermal enerji santralleri ve yapım aşamasındaki enerji santrallerinin yanı sıra seracılık faaliyetlerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca hızla yaygınlaşan güneş enerjisine dayalı elektrik üretim sistemleri ile temiz enerji yolunda önemli mesafeler kat edilmektedir. Denizli ekonomisinin temelini oluşturan ana sektörler; Tekstil-Konfeksiyon, Elektronik, Cam, Demir ve Demir dışı metaller, Doğal taş, traverten ve mermeri Deri ve Kösele Sanayi, Hayvancılık, Yem ve Sütçülüktür⁶. Söz konusu ekonomik kolların varlığı, Denizli'nin hem geçmiş dönemlerde he me de günümüzde ekonomik açıdan geliştiğini ve gelişmeye de münasip bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1.4. Denizli'nin Nüfus Yapısı

Bir yerleşim yerinin nüfusu ve istihdam durumu o bölgenin iktisadi gelişmesini değerlendirebilmek açısından önemlidir. Yani, nüfus ve iş gücünün biçimlenme süreci ve artışı, kalkınan bir bölge için faydalanılabilecek bir araçtır. Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1926 yılları arasında Denizli'nin nüfusu sadece miktar olarak bilinmesine rağmen, bu nüfus sayısı üzerinde de tereddütler vardır ⁷.

⁵ Ahmet Sezgin, 1923-1939 Denizli Milletvekili Mahzar Müfit Kansu, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.3-4.

⁶ Denizli Ticaret Borsası 2016- 2019 Stratejik Planı, Denizli 2016, s.5.

⁷ Tahir Kodal, "Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Denizli'nin Nüfus Yapısı", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt:15, sayı: 15, (2004), s. 62.

Osmanlı'dan Cumhuriyete kadar geçen zaman içerisinde yaşanan siyasi, politik ve sosyal olaylar sebebiyle, Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi, Denizli nüfusunda yavaş da olsa yükseliş saptanmıştır. Bu nüfusun yaşanan savaşlar, güven ortamının yok olması, nüfus değişimleri sebebiyle yaklaşık olarak % 99'unun Türk- İslam nüfustan meydana geldiği görülmüştür. Denizli nüfusu Cumhuriyet ilan edildiği 1923 yılında 275. 402'ye ulaşmıştır. Cumhuriyet Döneminde 28 Ekim 1927'de yapılan ilk modern nüfus sayımında Denizli'nin toplam nüfusu 245.048 kişi sayılmıştır. Bu sayımda kadınların nüfus sayısının erkeklerden daha çok olduğu saptanmıştır. Denizli'nin toplam nüfusu 1945 yılında 315.934'e, 1950 yılında 340.277'ye, 1955 yılında 368.294'e 1960 yılında 425.449'a, ulaşmıştır. Hem dünyada, hem de Türkiye'de 1950 yılında sonra görülen nüfus artışının Denizli'yi de etkilediği ve vilâyet genelinde ciddi nüfus artışının olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, 1950 ile 1960 arasındaki dönemde Denizli nüfusu 57.155 artmıştır. Bu verilerden beş yıl sonra Denizli'nin toplam nüfusu 463.369 olmuştur. 1980 yılında Denizli toplam nüfusu 603.338'e ulaşmıştır. 2000 yılında Denizli toplam nüfusu 850.029'a yükselmiştir. 29 Ocak 2014'te Türk Kamuoyuna açıklanan 2013 sonuçlarında Denizli'nin toplam nüfusunun 963.464 olduğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun 480.224'ü erkeklerden, 483.240'ı kadınlardan oluşmuştur⁸. Verilerden açık bir biçimde anlaşılabacağı üzere, Denizli'nin nüfusu sürekli olarak artış eğilimi gösteren bir yapıda olmuş ve söz konusu artışa bağlı olarak da Büyükşehir statüsüne kavuşmayı hak etmiştir. Bu da, kentin yerleşim açısından genişlemeye ve büyümeye müsait olduğunu gözler önüne sermektedir.

1.5. Denizli'nin Turizm Yapısı

Türkiye, jeotermal kaynak zenginliği ve potansiyeli açısından Dünyada ilk yedi ülke arasında, Avrupa'da birinci sırada yer almakta olup, sıcaklıkları 20 derece üzerinde 1500'den fazla kaynağa sahip bulunmaktadır. Termal destinasyonlar arasında çok iyi bilinen ve su kaynakları bakımından zengin alanların içinde yer alan Pamukkale, tarihsel kalıntılara, travertenlere ve termal kaynaklara sahiptir. Denizli'nin Pamukkale ilçesi, Hierapolis antik kenti ve kaplıcaların bulunduğu Karahayıt yöresi ile birlikte, büyük bir kültür ve turizm alanı olarak kabul edilmektedir. Pamukkale kaplıcaları, il merkezine 18 km. uzaklıkta bulunan, eski

⁸ Tahir Kodal, Denizli Nüfus Tarihi, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014, s. 397-399.

Hierapolis kentinin bulunduğu alanda yer almakta ve travertenleri oluşturan 35-36 derecedeki sular, kalp-damar sertliği, tansiyon, böbrek ve kalp yetersizlikleri, romatizma, deri, göz, felç, sinir ve damar hastalıkları, damar ve idrar yolu iltihap tedavilerinde kullanılmakta ve ılık içildiğinde spazmlı mideye iyi gelmektedir. Hierapolis termal suyunun tedavi edici bu niteliği, eski çağlardan beri bilinmekte ve deri, sinir, lumbago gibi hastalıklarla, uyuz, sivilce, kaşıntı gibi deri hastalıklarına karşı tedavide olumlu sonuç göstermekte, bu özelliğiyle daha çok iç turizme hizmet vererek, Pamukkale'den sonra bölgedeki turizmde yerini almaktadır ⁹.

Denizli'de tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerin tanıtılması, turizmin gelişebilmesi termal turizmin gelişmesine bağlıdır. Termal turizmin bölge ekonomisine etkisinin artırılması için eldeki mevcut kaplıca tesislerinin en kısa zamanda modernleştirilmesi gerekmektedir. Yapılacak yeni çalışmalarla bölgede büyük çaplı sağlık amaçlı işletmeler kurulmalıdır. Sağlık, dinlenme ve eğlence gibi etkinliklerin düzenli bir şekilde yapıldığı, eğitimli kişilerin çalıştığı modern tesisler ile Denizli'de turizm faaliyetleri tüm yıla yayılabilecektir. Denizli'de jeotermal enerjinin mevcut alanları yetersiz olmasına karşılık yine de Denizli'ye hareketlilik kazandırdığı ortadadır. Denizli bu konuda şanslı bir konuma sahip olup en iyi şekilde ve en kısa sürede değerlendirilmelidir. Günümüz dünyasında sürdürülebilir kalkınma için temiz ve sürekli bir enerji kaynağına ihtiyaç vardır.

Burada karşımıza jeotermal enerji çıkmaktadır. Jeotermal enerji; çevre kirliliği yaratmayan, ucuz ve tükenmeyen bir enerji kaynağı olup tükenmeyen bir enerji olarak bölgenin kalkınmasında önemli bir güçtür. Denizli bu konuda şanslı bir il olup Türkiye'nin en zengin jeotermal sahalarına sahiptir. Denizli hızlı büyüyen bir şehirdir. Bütün hızlı büyüyen şehirlerde olduğu gibi Denizli'de bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların başında hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve çevre kirliliği gelmektedir. Denizli gelişen sanayi ile önemli bir çekim merkezi konumundadır. İş imkânlarının gelişmesi, bölgeye olan göçleri arttırmakta, buna bağlı olarak da il nüfusunun hızla arttığı gözlenmektedir. Bu hızlı nüfus beraberinde düzensiz, alt yapısı tamamlanmamış yerleşmelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Ayrıca Denizli'de çevre kirliliği her geçen gün insan sağlığına zarar verecek seviyelere yükselmektedir. Denizli'nin sürdürülebilir bir kalkınma ve sağlıklı yaşam koşullarına sahip olabilmesi

⁹ Serkan Bertan, Pamukkale Destinasyonunda Termal Turizm Faaliyetleri ve Yöreyi Ziyaret Eden Turistler Üzerinde Bir Uygulama, Pamukkale Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Denizli 2010, s.130.

için jeotermal enerjiden maksimum düzeyde yararlanması gerekmektedir. Jeotermal enerji ile merkezi ısıtma sisteminin uygulandığı bölgelerde insanlar, ekonomik olarak ısınabilecekleri gibi, rahat, konfor, huzur, yeşil, temiz hava gibi insan hayatındaki en önemli faktörleri de beraberinde bulabileceklerdir. Ayrıca jeotermal enerjinin kullanılacağı yeni yerleşim bölgeleri kurulacaktır ¹⁰.

Turizmden günümüzde yararlanan başka yer, Karahayıt köyüdür. Çürüksu ovasının doğusunda Çökelez dağı eteklerinin ovayla kesiştiği yerde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan fay hattı üzerindedir. Bu fay hattına bağlı olarak çıkan sıcak su kaynakları bu köyün de kaplıca turizminde ilgi çekmesine sebep olmuştur. Köyün ulaşımı 1970'li yıllara kadar Akköy üzerinden yapılırken Pamukkale'ye kadar gelen yeni karayolunun Karahayıt'a uzatılmasıyla ulaşım kolaylığı sağlamıştır. Köyün sıcak sularının antik dönemlerde kullanıldığı hakkında kalıntı olmamakla birlikte, 20. Yüzyıl başında bir Rum vatandaşının 40 yataklı han tipinde bir tesisi olduğu ve bunun 1920'den itibaren bakımsız kalıp yıkıldığı bilinmektedir. Karahayıt köyünde konaklama pansiyonculuk şeklinde gelişirken köyün güneybatısının 1986'da turizm merkezi ilan edilmesiyle 1992 yılından itibaren bu kesime 4-5 yıldızlı, büyük yatak kapasiteli oteller yapılmıştır. Tesislerin büyük bir kısmı köyün güneydoğu ile dağ eteği arasında fay hattı üzerinde bir kısmı güneybatıda ovada kurulmuştur. Burada 38 adet pansiyonun toplam yatak kapasitesi 3104'tür ¹¹. Netice olarak, hem iyi bir coğrafiye yapıya sahip hem de büyük bir tarihsel gelişimi olan vilâyetin turizm açısından gelişebileceği ve insanlar tarafından tercih edilebileceği şeklinde değerlendirilmektedir.

1.6. Denizli'nin Tarihi ve Adının Kökeni

Denizli ilinin yerleşimi yıllar boyunca geniş yerlere yayılmıştır. Bunun en önemli sebebi bölgenin deprem bölgesi içinde yer alması ve farklı zamanlarda birçok defa depreme sahne olmasıdır. Denizli'nin bilinen en eski yerleşim yeri günümüzde merkeze altı kilometre mesafedeki Eskihisar Köyü civarında bir ören yeridir. Buranın

¹⁰ Pamukkale Üniversitesi, *Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay Kitabı*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 2018, s.41-42.

¹¹ Suna Doğaner, *Anadolu'nun Coğrafi Mirası Pamukkale*, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 31, İstanbul 1990, s.31.

ilkçağdaki ismi Laodiceia'dır. Burasının milattan önce 261-245 yıllarında kurulduğu tahmin edilmektedir¹².

Türklerin Anadolu'ya, daha sonra bugünkü Denizli bölgesine göçlerinden sonra, çevresindeki domuzların fazlalığı nedeniyle, Denizli için Tonguzlu, Donguzlug, Tenguzlug, Tunuzlu kelimeleri kullanılmıştır. İbn-i Batuta da bu bağlamda kalarak “Donguzla” isminin “Domuzlar” şehri yani domuzu çok manasına geldiği yazmaktadır. Selçuklu belgelerinde Ladodikea isminin Türkçeye çevrilmesi ve yazılması sonrasında “Lâdik” ismi kullanılmakla birlikte, Timur dönemine ait kaynaklarda “Tonguzluk” ve “Tunguzlug” adları kullanılmıştır¹³.

Yine Denizli ismine ilişik gösterilerek Ebu Fidaibn Said Antalya'nın kuzeyindeki Türkmen dağlarında yaşayan 200.000 çadır Türkmenden ve bu arada “Tonguzlu” diye bir beyden bahsedilmektedir. F. Akçakoca Denizli adının anlamıyla ilgili olarak Tengiz kelimesi eski Türkçe ve Tatarca “deniz” demektir. “Tengüzlü” ise eski yazımı ile “Denizlü” günümüzdeki “Denizli” şeklini almıştır demektir. Kelimenin manasıyla ilgili bir başka görüşte “tonguz” sözcüğü manasına gelmekle birlikte Türklerin bir boyu olan Tonguz boyunu anımsattığıdır. Ancak bu görüş çok ilgi görmemiştir¹⁴.

Subhülü ise, XIV. Yüzyılda Denizli'den bahsederken şu bilgileri vermektedir: *“Ladik şehri güzel ve büyük bir kenttir, evleri taş yapılı, çevresinde sur vardır. 7 camisi, güzel çarşısı ve pek çok hamamı bulunmaktadır. Zaten burası Kubbeler Kenti diye de ünlüdür. Güzel bahçeleri, bol suları, meyveleri Şam'ınkinden daha bol, bahçe ve ağaçlıkları geniştir. Herşeyden önemlisi meyvesi boldur. Bilhassa çekirdeksiz nar, lezzetli ve ucuzdur ve nardan pekmez, şarap dahi yapılmaktadır”*. Bunun dışında adı geçen kişi, halkın yaşam seviyesinin yüksek olduğunu ve mutlu insanlar bulunduğunu ifade etmektedir. Al Umari, Denizli'de İnançoğulları Beyliği'nin kalesi olmadığını, İnançoğulları zamanında 400 kadar köy ve çiftlik bulunduğunu, beyliğin nüfusunun 100.000 kişi, 10.000 kadar da askeri olduğunu yazmaktadır.

XII. Yüzyılın son zamanlarını anlatan kaynaklarda, 1250 yıllarında Denizli, Kara Sungur tarafından yaptırılan Akhan Kervansarayı, Doğu Batı ticari kervan

¹² Yılmaz, s.10

¹³ Kodal, s.5.

¹⁴ Uysal, s.20.

yolunun batıdaki en son durağı olduğundan dolayı, “ Meşhur” olarak tanımlanmıştır. 1402 yılında Anadolu’yu fetheden Timur’un Zafername’sini yazan Şerafettin Yezdi Denizli’den ‘ Tengüzlüg’, ‘Tonguzlug’ olarak söz eder. Tatarca’dan ve eski Türk dillerinde ‘Tengiz’ kelimesi ‘deniz’ anlamına gelmektedir. Ayrıca konuyla alakalı olarak Germiyan oğullarıyla ilgili kitabelerde, Müneccimbaşı ve Âşık Paşa kayıtlarında “Dozguzlu” olarak geçen ifade, bir süre sonra da ‘Denuzlu’ olarak anılmaya başlanmıştır¹⁵. Tarihsel süreç içerisinde bu kadar isim değiştiren bir yerin bu durumu, söz konusu yerin ya da vilâyetin çok sayıda kültürle medeniyete eşlik ettiğini ve burada tarih boyunca çok sayıda uygarlığın kurulmuş olduğunu bariz bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

1.6.1. İlkçağlarda Denizli

Denizli ili, ilk defa bugünkü şehrin 6 km. kuzeyinde, Eskişehir Köyü civarında kurulmuştur. Şehir M.Ö(261-246) yılları arasında, II. Antiokos tarafından karısı adına kurulmuş ve Laodikeia adı verilmiştir. Müslüman akınlarına kadar bu isimle anılmıştır. Günümüzde kullanılan Denizli adı, Tonguzlu kelimelerinin zamanla ağızdan ağza Denizli kelimesi haline gelmiştir. Daha sonra Pers, Büyük İskender, Roma ve Bizans, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı yönetimi yörede hâkim olmuştur. Türkler Denizli havalisini zapt ettikten sonra, şehrin suyunun bol bulunduğu bugünkü Kaleiçi mevkiine nakletmişlerdir¹⁶. Böylece burası bugünkü Denizli’nin merkezi durumuna gelmeye başlamış ve kent nüfusu burada toplanmıştır.

1.6.2. Selçuklular Döneminde Denizli

1071 Malazgirt savaşı ile başlayan Anadolu fetihlerinde Darü’s-Sugr şehirlerinin önemi çok büyüktür. Çünkü bunların elde kalması devletin fetih politikaları açısından büyük önem arz etmektedir. Denizli’de bir uç şehri olarak Türk fetihlerinde önemli bir yer tutmuştur. Süleyman Şah ve Kılıçaslan bölgenin Türkmenlerin elinde kalması için büyük çaba sarf etmiştir. I. Kılıçaslan sonrasında Türkiye Selçuklu tahtına Mesut geçmiştir. Bu dönemde de Türkmenler hızla Batı Anadolu’ya doğru akınlarına devam etmiştir. Bu dönem de bizi ilgilendiren Batı Anadolu’da Türkmen akınları ve Denizli çevresi olacağından Birinci Mesut döneminde bu yıllar içinde Batı Anadolu’ya defalarca Türkmen akınları olmuştur. Bu

¹⁵ Cevdet Şemsioğlu, 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.187.

¹⁶ Denizli Hakkında Genel Bilgiler, s.5.

akınlar sonuç almak mümkün olmamıştır. Çünkü Bizans İmparatorunun bölgede uzun süre kalması ve buradaki kalelerin tamiri fethi zorlaştırmıştır. Ama her şeye rağmen bölgeye Türk akınları devam etmiştir ¹⁷.

Denizli toprakları XIII. Yüzyıl başlarından itibaren Selçukluların “uç” diye tanımladıkları sınır bölgesinin güneybatı kanadını kontrol ediyordu. Denizli toprakları bu dönemde çok büyük bir Türkmen nüfusuna sahiptir. Türkmenlerin göçebe hayat tarzına uygun batı Anadolu bölgesi bu dönemde sürekli Türkmen göçüne uğramıştır. Bu dönemde sadece Denizli bölgesinde 200.000 çadır Türkmen nüfusunun bulunması bize bu konuda fikir vermeye yeterlidir. Denizli bölgesi bu yönüyle en yoğun Türkmen nüfusunun bulunduğu yer konumundadır. Buradaki Türkmen nüfusunun yoğun olması Selçuklu sultanlarına birçok defa sığınak olmuştur.

1243 yılındaki Köse Dağı Savaşından sonra II. Gıyasedin Keyhüsrev’in buraya sığındığı bilinmektedir. İkinci İzzettin Keykavus’da 1256 yılında Moğol Komutanı Baycu Noyan’a yenilince Denizli’ye gelmiş. Baycu Noyan Selçuklu tahtında Keykavus’un kardeşi Kılıçarslan’ı istemeyince Keykavus’u tekrar tahta geçmesi için torunu Besutay vasıtasıyla davet etmiş, ancak Keykavus Besutay’ı burada oyalayıp İznik Rum İmparatoruna sığınmıştır. Moğollara karşı önceleri Selçuklu Devleti’ni tutan Türkmenler bu sadakatlerine karşılık göremeyince ve İzzettin Keykavus’un yukarıda bahsettiğimiz şekilde kaçıp İznik Rum İmparatoruna sığınması ve ardında yardım karşılığı Denizli yöresini Bizans’a teklif etmesi, Türkmenlerin Selçuklulardan soğumasına neden olmuştur. Zaten Keykavus’un bu teklifi kâğıt üzerinde kalmıştır. 1257’de Denizli bölgesine gelen Rum ordusu burada tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır ¹⁸.

1.6.3. Beylikler Döneminde Denizli

1277’de Karamanoğlu oğulları, Eşrefoğulları Beylikleri Konya’yı alarak Anadolu Selçuklu Devleti tahtına Cimri lakaplı Gıyaseddin Siyavus’u getirmişlerdir. Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin ve oğulları buna karşı çıkarak Karamanoğullarının üzerine yürümüşler ancak Denizli Türkmenleri Sahip Ata Fahreddin’e katılmamıştır. Bu isyan hareketi bastırılarak Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev Konya’da Selçuklu tahtına çıkarılmıştır. Keyhüsrev Sahip Ata Fahreddin’e

¹⁷ Yılmaz, ss.18-19.

¹⁸ Recep Kılıç, Milli Mücadele’de Denizli ve Denizli Olayları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon Kocatepe 2007, s.21.

destek vermeyen Ali Bey'i Afyon'a sürgün etmiştir ve muhtemelen burada da öldürülmüştür.

Denizli'de ilk Türk Beyliği 1260 tarihinde kurulmuş olup uzun ömürlü olmamıştır. Bu dönemden sonra Sahip Ataoğulları ile Germiyanogulları arasında Denizli bölgesi için rekabet yaşanmış, ardından İlhanlı ve Selçukluların desteğini alan Sahipataogulları Denizli yöresine hâkim olmuştur¹⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşından sonra siyasi otoriteyi kaybetmiştir. Kaybedilen siyasi otoriteyi İlhanlılar kapatmak istemişlerdir. Fakat İlhanlı egemenliğine girmek istemeyen Türk aşiretleri başlarının çaresine bakmaya çalışmışlardır. Bu amaçla bağımsız olabilmek için sık sık ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar içerisinde Batı Anadolu'daki en büyük ayaklanmalardan biri 1261 yıllarında Denizli ve çevresinde Moğollara karşı çıkan isyandır. Bu isyanda Denizli ve çevresi emirlerinden Ali Bey ve İlyas Bey'den bahsedilmektedir. Bu isyanda adı geçen İlyas Bey'in Hamid oğlu İlyas Bey olması muhtemeldir. Bu bağlamda, Hamitoğulları ile Denizli ve çevresinde Türkmen toplulukları arasında sıkı bir bağ vardır olduğu değerlendirilmektedir²⁰. Denizli'nin hem Beylikler döneminde hem de Anadolu Selçukluları döneminde yerleşim yeri olarak benimsenmiş olması, buranın diğer dönemlerde de önemli bir yerleşim ve merkez durumuna geleceğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

1.6.4. Osmanlılar Döneminde Denizli

Osmanlı Beyliği, "gaza politikası" ile güçlenmesi ile birlikte, Anadolu'nun siyasal birliğini sağlama konusunda da ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonunda Denizli'nin de içinde bulunduğu Kütahya sancağı evlenme yolu ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti, Birinci Murat'ın 1389 yılında Kosova Savaşı'nda öldürülmesinden sonra Denizli ve çevresi Karamanoğulları başta olmak üzere diğer beylikler tarafından işgal edilmiştir. Fakat Yıldırım Bayezit, Candaroğlu Süleyman Paşa'nın da yardımıyla Anadolu'da yeniden düzeni sağlamış ve Denizli'yi 1391 yılında fethetmiştir. Böylece Denizli ilk defa Osmanlıların eline geçmiştir.

Sonraki yıllarda Yıldırım Beyazıt'ın yenilgisiyle sonuçlanan Ankara savaşı neticesinde Denizli, önce Timur tarafından, daha sonra Timur'un Anadolu'yu terk etmesiyle, Germiyanogullarınca 1403 yılında egemenlik altına alınmıştır. Böylece

¹⁹ Kılıç, s.24.

²⁰ Yılmaz, s.74.

Denizli'deki ilk Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir. Burası Germiyanogullarının denetimi altına geçmiştir. Fakat Denizli üzerindeki Germiyan egemenliğine önce 1411'de Karamanogullarınca daha sonra da 1429 yılında Osmanlılarca ikinci kez son verilmiştir ²¹.

1429 yılında Denizli vilâyeti ikinci kez Osmanlıların toprağına katılmış ve burası yeniden Osmanlı yurdu yapılmıştır. Osmanlı egemenliği altındaki Denizli'de huzur ve sükûnet yeniden tesis edilmiştir. Osmanlı Devletinin cihan devleti olması ile başlayan bu istikrar, 16 ve 18.Yüzyıllar arasında da devam etmiştir. Bu Klasik Dönemde Denizli'de önemli bir siyasal olay olmamış, ancak Anadolu'nun tümünü etkileyen huzursuzluklar burada da kendisini göstermiştir. Denizli ve çevresi Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçtiğı yıllarda (1429), toprakları Germiyanogulları Beyliğı, Menteşeoğulları Beyliğı ve Hamidoğulları Beyliğı'nin denetimi altındaydı. Bu üçlü idari durum, Osmanlı Devletinin eyalet ve organizasyonu ile dolaylı olarak devam etmiştir. Yani, Germiyanogulları'nın yerini Anadolu Eyaleti Kütahya Paşa Sancağı, Hamidoğullarının yerini Hamid Sancağı, Menteşe Beyliğinin de yerini Menteşe sancağı almıştır. Osmanlı Devleti'nin oluşturmuş olduğı, Eyalet Sistemine dayalı bu idari yapı 19.Yüzyıla kadar devam edecektir. Bu nedenle, Denizli üç coğrafi bölgenin ve idari bölümlemenin kesiştiğı yerde olması yönetimin belirli alanda olmasını da zorlaştırmıştır ²².

Denizli Osmanlı yönetimine geçtikten sonra yöre ahalisinin büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaya devam etmiştir. Kırsal nüfusun önemli bir bölümünde aşiretler göçebe olarak yaşamışlardır. Bunlara ait yer adları günümüze değin varlığını devam ettirmiştir(Avşar, Bayat gibi). Yerleşik olan kent nüfusu ise esnaf loncalarına bağılı olarak ticari faaliyetlerle uğraşmaktaydılar. Bu loncalar başlıca; ayakkabıcı, ipekçi, bezci, dokumacı, bakırcı, demirci, boyacı gibi meslek dallarına aittir. Denizli'de lonca ve ahi teşkilatında çok eski dönemlerde teşekkül ettiğı tahmin edilmektedir. Zira İbn-i Battuta seyahatnamesinde 1332 yılında uğradığı Denizli'de Ahi Tuman adlı ahi reisinden bahseder. Hatta bazı kaynaklara göre Ahi teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran bir süre Denizli'de kalıp burada bahçıvanlık yapmıştır. Bu durumdan dolayı sosyal yönden Denizli 14. ve 15. yüzyıllarda doruk noktasını

²¹ Tahir Kodal, Denizli'nin İlçelerinden Çardak'ın İdari Serüveni: Denizli'ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi, Kültür Yayınları, Denizli 2012, s.4.

²² Kodal, s.12.

yapmıştır²³. Tarihi dönemlerde Denizli’de yaşanan bu durumun, günümüzde de etkilerinin olduğu açık bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

Osmanlılar döneminde önemli bir yer konumunda bulunan Denizli’de belediye teşkilatı oluşturmak amacıyla çalışmalar başlatılmış ve 19.Yüzyılın son çeyreğinde Denizli Belediye Başkanlığı tesis edilmiştir. Bilhassa burada belediye başkanlığı kurulduktan sonra, vilâyet genelinde sosyal ve iktisadi hayatta belirli bir ölçüde değişme ve gelişmeye başlamıştır²⁴. Netice itibarıyla, Osmanlı son döneminde Denizli’de belediye teşkilatının kurulması, burada Türkiye’de en eski belediye teşkilatı yani yerel yönetimin en önemli biriminin kurulduğunu göstermektedir.

1.6.5. Milli Mücadele Döneminde Denizli

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın başını çekmiş olduğu İttifak Devletleri’nin yanında savaşa girmiştir. İttifak Devletleri’nin savaşı kaybetmesi üzerine, Osmanlı Devleti İngiltere’nin liderliğini yapmış olduğu İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak, İtilaf Devletleri I. Dünya Savaşı devam ederken yapmış oldukları gizli paylaşım antlaşmalarını hayata geçirebilmek ve Şark meselesini kendi lehlerine çözüme kavuşturabilmek amacıyla harekete geçmiştir. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı’ndan en güçlü çıkan devlet olan İngiltere, gizli antlaşmayla Fransızlara vermiş olduğu Musul’u sahip olduğu enerji kaynağı nedeniyle, uluslararası hukuku hiçe sayarak 3 Kasım 1918’de işgal etmiştir. Bu şekilde başlayan işgaller süreci devam etmiş, Osmanlı Devleti’ne, Anadolu topraklarına ve Türk milletine dönük emperyalist politika takip eden galip devletleri pek çok yeri denetimleri altına almışlardır. Bu işgal politikası sürecinde çok kısa bir zaman sonra, yani 13 Kasım 1918’de başkent İstanbul işgal edilmiş, Osmanlı Devleti başkentine dahi sahip çıkamaz duruma gelmiş, kâğıt üzerinde var olsa da fiilen sona ermiştir²⁵.

Mondros Mütarekesini takip eden günlerde İngilizlerin müttefikleri ile birlikte Boğazlar başta olmak üzere Türkiye’nin bazı önemli noktalarını sorunsuz bir şekilde işgal etmeleri ve bu işgaller karşısında İstanbul Hükümetinin teslimiyetçi bir tutum izlemesi kendilerini umutlandırmıştır. Çünkü dört yıl süren Dünya Savaşının en büyük ve en önemli ganimeti olarak görülen Anadolu toprakları artık kolayca paylaşılacak,

²³ Kılıç, s.25.

²⁴ Kodal, s.13.

²⁵ Tahir Kodal, Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri, *BELİG Dergisi*, cilt: 3, (2012), s.1.

yaklaşık bir yıldır devam eden Anadolu'daki Türk hâkimiyeti sona erecektir. Ancak çok geçmeden Türk ordu kumandanlarının işgalleri kolaylaştırmayı amaçlayan askerin terhis edilmesi işlemini yerine getirmemeleri, silahsızlandırma faaliyetlerine karşı çıkmaları ve halkı teşkilatlandırmaya başlamaları İngiliz makamlarını endişeye sevk etmiştir. Bu aşamada İngiliz Yüksek Komiseri henüz teşkilatlanmaya başlayan Türk mukavemetini, bütün ülkeye yayılmadan ve güçlenmeden ezmek yeni bir yöntemi tatbika karar vermiştir. Bu yöntem, devlete ve millete önderlik edebilecek askeri ve mülki memurları etkisiz hale getirmek olarak belirlenmiştir. Bu stratejiye göre mütareke şartlarını uygulamayan ve halkı bilinçlendirmeye çalışan kumandanlar birer bahane ile tutuklanacak veya görevlerinden uzaklaştırılacaklardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarıyla memleketin durumu ile kurtuluş çarelerine ilişkin Şişli'deki evinde yaptığı toplantılarda, ülkeyi kurtarmak için Anadolu'ya geçilmesi gerektiğine karar verilmişti. Sonuç olarak; Mustafa Kemal Paşa, Rauf, Ali Fuat, Refet ve Kazım Karabekir Beyler, ordudaki terhis işlerini yavaşlatmak, silahlarla araç ve gereçleri olabildiğince Müttefiklere teslim etmemek ve kurulmakta olan yerel direniş örgütlerini birleştirebilmek için belirli görevlere ve yetkilere sahip olmanın zorunlu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Böylece Kurtuluş Savaşının ilkleri diye anılan grup oluşmuştu. Anadolu'ya geçmeye karar veren Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'dan uzaklaştırmak için 9.Ordu Müfettişi unvanı ile Anadolu'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Söz konusu müfettişliğin doğrudan doğruya emri altında merkezi Sivas'taki 3. Kolordu ve merkezi Erzurum'daki 15. Kolordu olmak üzere iki kolordu bulunmaktaydı. 15. Kolordu Komutanı olan kişi ise Kazım Karabekir olmuştur²⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da önce güvenliğini sağlayacak tedbirleri aldı ve ilk teması kurdu. Daha sonra hem Anadolu'nun içlerine doğru biraz daha ilerlemek hem de Samsun'un İngiliz işgalinde bulunması ve civarındaki Rum çetelerinin faaliyetinden ötürü karargâhını 25 Mayıs'ta Havza'ya nakletmiştir. Havza'da halkı milli mücadele fikri etrafında toplamaya ve hazırlamaya çalıştı. Türk İstiklal Harbi'nin ilk yıllarında bu tip teşebbüsler Milli Mücadele'nin ordudan çok Kuvayı Milliye'ye dayanması ve Anadolu direnişini halka mal etmek amacına hizmet etmiştir. Halktan İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenlemelerini istemiştir²⁷.

²⁶ Halit Kaya, Milli Mücadele ve Refet Paşa, *KHO Bilim Dergisi*, cilt: 23, sayı: 2, 2013, s.23.

²⁷ E. Semih Yalçın, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 45 (1999) , s.847-848.

Bu mitinglerden biri de Denizli’de gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda Mustafa Kemal Paşa’nın takip edeceği “tam bağımsızlıkçı politikalar” içinde daha başından itibaren yer almış, 15 Mayıs 1919 sabahı, Yunanlıların İzmir’i işgal etmesi üzerine gerçekleştirilen ilk protesto mitingi, işgalden dört saat sonra, Denizli’de gerçekleştirilmiştir. Bu da Denizli halkının Milli Mücadele konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. 15 Mayıs 1919 Perşembe günü, Denizli ve çevresinden gelen Denizli halkının katılımıyla Bayram Yeri’nde büyük bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Denizli’de yaşayan yerli Ermeni ve Rumların da bu mitinge katılması dikkat çekici bir durumdur. Bayram Yeri’nde toplanan halka hitap etmek amacıyla, Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Bey ve Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik Bey Belediye binasının balkonundaki yerlerini almışlar ve kalabalığa Müftü Ahmet Hulusi Efendi hitap etmiştir. Denizli Müftüsü bu fetvasıyla, Yunanlıların İzmir’i işgalini şiddetle protesto ederek, Denizli halkını yaklaşan bu tehlike karşısında mücadeleye davet etmiştir. İşgale karşı kayıtsız kalmanın düşünülemeyeceğini ve vatanın hiçbir zaman savunmasız bırakılamayacağını vurgulayarak, aynı zamanda Milli Mücadele’nin ilk kutsal savaş fetvasını da ilan etmiştir. Ahmet Hulusi Efendi konuşmasında Türkleri “silah ve cephane azlığına bakmadan, yurt savunmasına çağırın” bu fetvasıyla, Denizli halkını her türlü şartlarda Milli Mücadele’ye çağırmıştır. Ayrıca, miting sırasında tanıdığı Ermeni ve Rumları yani gayri Müslimleri göstererek, onların birer emanet olduğunu ve onlara asla dokunulmaması gerektiğini ifade etmiştir ²⁸.

Denizli ve çevresindeki Kuvayı Milliye teşkilatlanmasını geliştirmek, ihtiyaçları gidermek ve Milli Cemiyetler ile olan işbirliğini arttırmak amacıyla 6Ağustos 1919 tarihinde toplanan Birinci Nazilli Kongresine, Denizli Heyet-i Milliye’yi temsilen Helvacıade, Tavaslı Şahoğlu Mehmet Kemalettin, Buldan’dan Hacı Salih Efendi, Çal’dan Mehmet Tevfik Efendi katılmışlar ve çalışmalar hakkında bilgi vermişlerdir. 16 Ağustos 1919 tarihinde toplanan Alaşehir Kongresine de Denizli’den Hoccoğlu Tahir Bey, Mirasçioğlu Şükrü Bey, Buldan’dan Hattaoğlu Mehmet Efendi, Sarayköy’den Ahmet Şükrü Efendi katılarak, Milli Mücadele için iş birliği düşüncesi, Birinci Nazilli Kongresi’nde olduğu gibi bir kere daha vurgulanmıştır. 15 Ağustos 1919 gelen bir telgrafta Denizli Heyet-i Milliye’sinden, 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas’ta toplanacak kongreye üç delegenin gönderilmesi

²⁸ Kodal, Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli..., s.244.

istenmiştir. Bu durum ise Denizli Heyet-i Milliyesi Sivas Kongresi'ne katılmaları için, Belevli Yusuf Bey, Küçükağazade Ali Necip ve Dalamanlızade Şükrü Beyleri seçerek, Ahmet Hulusi Efendi'nin duaları ile 18 Ağustos 1919 tarihinde göndermiştir. Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşen bu üyeler Denizli ve çevresindeki Kuvayı Milliye hareketinin durumu ve çalışmaları hakkında bilgi vermişlerdir ²⁹.

Sonuç olarak; Denizli Milli Mücadele döneminde Müftü Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde yerelde başlatmış olduğu çalışmalarla Milli Mücadele tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Denizli'de Milli Mücadele çalışmaları İzmir'in işgalinden önce başlayarak, işgal ile birlikte hız kazanmıştır. İşgal öncesinde Reddi İlhak Cemiyeti'nin kurulması ve Denizli'nin de bu cemiyette Müftü Ahmet Hulusi Efendi ve diğer Denizlili vatanseverlerle temsil edilmesi şehrin vatan birliği ve bütünlüğü konusundaki hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Yunan kuvvetlerinin İzmir'e ayak basmasıyla Denizli, Milli Mücadele tarihi açısından önemli olarak nitelenen Güney Batı Anadolu savunma ve taarruzlarına büyük katkı sunmuş, Yunan kuvvetleri ile ilk çarpışmaların olmasıyla birlikte Yunanlıların işgal hareketlerinin umduklarından daha zor olacağını hissetmelerine yol açmıştır. Cephelerde bu mücadeleler devam ederken aynı zamanda bölgesel ve ulusal kongrelere de delegeler gönderilerek, mücadelenin tüm yurda yayılması anlamında önemli katkılar sağlanmıştır. Sadece kongreler değil son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne ve Büyük Millet Meclisi'ne de milletvekilleri gönderilerek yerelin sesi ulusala taşınmıştır³⁰.

22 Haziran'da başlayan Yunan toplu hareketi, 5 Temmuz'da Buldan ve Çal'ın, 23 Temmuz'da Güney'in işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu hareket sonucu Yunanlılar eylül başlarında Sarayköy'ün Tepeköy ve Ahmetli köyü civarına kadar gelmiştir. Yunan ileri hareketi 8 Ocak 1921'de Çivril bölgesinin işgaliyle sonuçlanmıştır. İşgal süresince Yunan kuvvetleri bölge halkına birçok zulümlerde bulunmuş, birçok masum Türk'ü öldürmüşlerdir. Buldan'ın Narlıdere köyünü yakmaları ve birçok insanı öldürmeleri Yunan mezaliminin Denizli bölgesindeki göstergelerinden biridir. Denizli'nin işgale uğrayan ilçeleri Eylül 1922 tarihine kadar işgal altında kalmıştır. 3 Eylül 1922'de Güney, 4 Eylül 1922'de Buldan, 30 Ağustos 1922'de Çivril kurtulmuştur ³¹.

²⁹ Tahir Kodal, Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt14, Sayı:42, Kasım 1998. Ss.1029-1030.

³⁰ Ahmet Sezgin, 1923-1939 Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Kansu, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.37.

³¹ Uysal, s.33.

Sonuç olarak Uzun süre Selçukluların hâkimiyetinde kalan Denizli 1368’de Germiyanogullarının egemenliğı altına girmiştir. Daha sonra da burası 1381 yılında burası Germiyanogulları Süleyman Şah tarafından çeyiz olarak Osmanlılara verilmiştir³². Her ne kadar burası 1411 yılında kısa süreliğine de olsa Osmanlı egemenliğinden çıkmış olsa da, bu tarihten itibaren Osmanlı egemenliğı altına giren Denizli vilâyeti Osmanlı Devleti için çok önemli bir merkez durumuna gelmiştir. Bilhassa Yükselme Döneminde çok önemli bir merkez olan Denizli’de 18. Yüzyıla kadar önemli bir hadisenin yaşanmadığı görülmektedir.

Denizli ve çevresinde sonraki yıllar içerisinde tarihsel bağlamda çok önemli siyasi bir hadise olmamakla birlikte, vilâyette 1703 tarihinde büyük bir deprem olmuş ve yaklaşık olarak 12.000 kişi ölmüştür. Bu da doğal olarak şehrin tarihinde derin bir iz bırakmıştır. Söz konusu depremden sonra 1886’da yeniden bir deprem yaşamış olan Denizli halkı, depremden dolayı büyük acılar yaşamıştır. Her ne kadar depremin merkez üssü Buldan olsa da, etkisi kentin genelinde hissedilmiştir. Bunun dışında sömürgeci büyük devletlerin, İzmir ve çevresinde hâkimiyet kurmak gayesiyle 1861 yılında İzmir ile Aydın arasındaki demiryolunu Sarayköy’e kadar uzatmalarıyla birlikte 19. Yüzyıldan itibaren bahsi geçen vilâyetin şehirleşmesinde çok önemli bir adım atılmış oluyordu³³. Böylece, bu tarihten itibaren Denizli’nin birçok alanda gelişmesi için çok önemli bir şans elde etmiş olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Osmanlı İmparatorluğu böyle bir durum arz eden Denizli vilâyetinin Milli Mücadele yıllarında çok önemli bir durum arz ettiği ve Yunan işgaline en çok karşı koyan yerlerden birisi olarak Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda adını çok iyi bir biçimde duyurduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında 243.000 kişilik nüfusuyla Aydın vilâyetine bağlı bir liva olan Denizli kendisine bağlı olan Sarayköy, Çal, Acıpayam, Buldan ve Tavas kazalarıyla birlikte Yunan işgaline karşı ciddi bir direniş oluşturmuşlar ve Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasında şüphesiz ki ciddi bir rol oynamışlardır³⁴. Netice olarak, Milli Mücadele’nin en önemli aşamasını oluşturan Batı Cephesi’nde yer alan

³² İsmail Çiftçioğlu, “Germiyanogulları Dönemi Osmanlı Medreseleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 15, (2016), s.162.

³³ Süleyman Altıparmak, Cumhuriyet Dönemi Denizli’nin Sosyal Tarihi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon Kocatepe 2018, s.17.

³⁴ Altıparmak , s.19.

Denizli'nin Kurtuluş Savaşı'nda hem merkez hem de ilçeleriyle büyük rol oynadığı açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır şeklinde yorumlanabilir.



İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE DENİZLİ'DEKİ SİYASAL GELİŞMELER

23 Nisan 1920'de Birinci TBMM'nin açılmasıyla ulusal hâkimiyet prensibi kabul edilmiş ve cumhuriyetin rejim olarak kabul edilmesiyle de Türkiye'de demokrasinin gerçek anlamda yerleşmesi bağlamında ciddi bir adım atılmıştır. Demokratik yönetimlerin temel ilkelerinden olan çok partili sistemin uygulanması için Gazi Mustafa Kemal Paşa çok önemli adımlar atmış ve çok partili sistemi uygulamaya çalışmıştır, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası (TCF) ile Serbest Cumhuriyet Fıkrası (SCF) denemelerinden istenilen neticeler elde edilememiştir. Söz konusu durumdan dolayı DP'nin siyasi hayata atıldığı devre kadar, Türkiye'de CHP'nin hâkim olduğu tek partili yönetimi varlığını devam ettirmiştir. 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber Türkiye'de görülen büyük sorunların neticesi, CHP ve vatandaşlar arasında yeni bir siyasi partinin teşekkül etmesi gerektiği sıkça dile getirilmeye başlamıştır³⁵.

Esasında Türkiye'de siyaset alanında adı geçen değişikliklerin oluşmasında dış etkenler önemli bir rol oynamıştır. Dönem itibarıyla ülke genelinde ordu, bürokrasi, büyük toprak sahipleri ve burjuvazi arasındaki politik ittifakta mevcut halin korunması imkânsız bir hale gelmiştir. Özel girişim, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren ciddi bir biçimde ilerlemişti ve artık devletin önceden tahmin edilemeyen, keyfi hareketlerine tahammül etmek istemiyordu. Sonuç olarak CHP'liler arasında özel girişimin mutlaka olmasını gerektiğini savunan liberaller, bu konuda ciddi faaliyetler yürütmeye başlamışlardır. Buna karşılık, Recep Peker'in öncüsü olduğu devletçilik ilkesini savunanlar ise, söz konusu yapının aynen devam etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. CHP'liler arasındaki söz konusu fikir ayrılıkları, 1945 yılı ocak ayında TBMM'de tartışılan Toprak Reformu Tasarısı ile iyice açığa çıkmıştır. Devletçilik ilkesini savunanlar, Toprak Reformu Tasarısı'nın mutlaka kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Parti içindeki liberallerin karşı çıkmasına rağmen, mevcut

³⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 5. Baskı, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.467; Sabit Dokuyan, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt:2, (2014), s.69.

statükonun devam etmesi gerektiğini savunanların baskılarıyla bahsi geçen kanun 11 Haziran 1945 tarihinde meclisten geçerek kanunlaşmıştır³⁶.

Adnan Menderes başta olmak üzere ileride DP kurucuları arasında yer alacak olan isimler kanuna tepki göstermişlerdir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında sergilediği muhalefetle Adnan Menderes siyaset evresi arasında dikkatleri üzerinde çekmeyi başarmıştır. Aydın milletvekili Adnan Menderes 16 Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde yaptığı konuşmasında "... *Bunlar nasyonal sosyalist rejimin iskân, Topraklandırma Kanunu olan Erhhof Kanunundan hemen aynen ikbal olunmuş düşünce ve hükümlerdir.*" eleştirisinde bulunmuştur. Menderes'in bu kanun taslağını faşist Nazi uygulamalarına benzetmesi, Meclis içerisindeki tartışmaları daha da arttırmıştı. Menderes dışında Refik Koraltan, Emin Sazak gibi isimler de hükümete karşı açıkça tavır almaya başlamışlardır.⁷ Haziran 1945'te Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün yanı sıra Atatürk döneminin son Başbakanlarından birisi olan Mahmut Celal Bayar, Adnan Menderes ile Refik Koraltan'ın imzaladığı önerge tarihe "Dörtlü Takrir" olarak geçmiştir³⁷. Söz konusu önergede Türk Anayasası'nın demokratik özelliği ve demokratik olan hükümetin daha da demokratik durumu getirmek amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapılan girişimler, gerici hareketleri engellemek düşüncesiyle Teşkilat-ı Esasiye'yi hudutlandırmak mecburiyetinde kalındığı ve harp zamanında da bu sınırlamaların devam ettiği dile getirilmiştir³⁸. Dörtler tarafından bu önergenin verilmiş olması, Türk siyasi tarihinde birtakım değişimlerin olacağını ve CHP dışında yeni bir partinin kurulacağını ortaya çıkarmaktaydı.

2.1. Demokrat Parti Döneminin Kuruluş Süreci

Türk siyasal hayatında çok önemli bir varlık gösteren DP'nin kuruluş sürecinde çok önemli olayların olduğu ve bunların da partinin hem kuruluşuna hem de parti olarak gelişmesinde büyük katkıların olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu gelişmeler, aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

³⁶ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, 15. Basım, İstanbul 2016,,ss;125-126.

³⁷ İbrahim Şahin, "İktidar ve Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes'in Siyaset Dili", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic* cilt: 1, sayı: 1, (2017), s. 193.

³⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 233.

2.1.1. Milli Koruma Kanunu

Birinci Cihan Harbi'nin bitiminden sonra dünya genelinde olduğu gibi yeni kurulmuş olan Türkiye'de de iktisadi alanda sıkıntılar yaşanmıştır. Bilhassa, iktisadi yapısını henüz güçlendiremeyen ülkelerden birisi olan Türkiye, 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan çok kötü etkilenmiş ve ülke ekonomisi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihlerde Atatürk döneminde uygulanmaya başlanan devletçilik politikası sayesinde ve Birinci Sanayi Planı gibi reformlarla ekonomideki sorunlar büyük ölçüde aşılmaya çalışılmıştır. Ekonomideki iyi gidişat, 1939 yılında İkinci Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle birlikte yeniden bozulmuştur. Türkiye, savaşa girmeyen bir ülke olmasına rağmen savaşın etkilerinden dolayı hem siyasi hem de ekonomik açıdan ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu dönemde savaşa girilebilir ihtimalleri dolayısıyla ekonomik alanda büyük tedbirler alınmış ve bu da hassas olan ekonomiyi daha kötü bir duruma sokmuştur³⁹. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi zorlu ekonomik zorluklara uğrattı ve ekonomik hayata devlet müdahalesinin çapını ve şiddetini arttırmıştır. Zaten bir savaş zamanı kontrol sisteminin çerçevesini sağlamış olan devletçi kanunlar ve 18 Ocak 1940 da kabul edilen "Milli Korunma Kanunu" mevcut yani hâlihazırda görevde olan hükümete olağanüstü büyük ekonomik alanda yetkiler vermiştir⁴⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nın son derece kötü etkisi Türkiye'de de başta siyasi ve toplumsal yapı olmak üzere ekonomide de görülmüştür. Savaştan dolayı ülkede savaş ekonomisi uygulanmış, bu da hem sanayinin gelişmesini engellemiş hem de bütün ürünlerin fiyatlarının ciddi olarak artmasına yol açmıştır. Daha önceden mal stoklayanların bu malları yüksek fiyatlarla satmasıyla birlikte vurgunculuk ortamı oluşmuştur. Hükümet, vurgunculuğa engel olmak için yasal düzenlemeler yaptı. Hukuki düzenlemelerle beraber devlet, birtakım önlemler almıştır. Söz konusu önlemler şunlardan ibarettir:

- 1) İdari Tedbirler: Milli Koruma Kanunu, Men'i İhtikâr Kanunu.
- 2) Ekonomik Önlemler: Mevcut olan vergi miktarını arttırmak, bunlara ilave olarak yeni vergiler koymak
- 3) Parasal önlemler

³⁹ İbrahim Mert Öztürk, İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 32, sayı: 54 (2013), ss.136-140.

⁴⁰ Lewis, s.295.

Milli Koruma Kanunu; harp döneminde görülen fiyatlardaki büyük artışları, piyasada mal bulma zorluğu ile karaborsa gibi durumları engellemek, vatandaşlar arasındaki sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak, ekonomiyi güçlendirmek ve askeri harcamalara kaynak bulmak amacıyla çıkarılan bir yasadır. Milli Koruma Kanunu, 18 Ocak 1940 tarihinde mecliste tartışılmış ve akabinde 3780 sayılı kanunla da kabul edilmiştir⁴¹. Milli Korunma Kanunu'nun çıkması ve söz konusu kanunun çıkmasıyla beraber ülkede bir savaş ekonomisi uygulanmaya başladığını ortaya çıkarmaktadır.

2.1.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Türkiye'de Varlık Vergisi adlı kanunun kabul edilmesinden sonra, buna benzer yeni bir kanunun da tarım kesiminde çalışanların vergilendirilmesi için tasarlanmıştır. 1925 yılında Aşar Vergisi'nin yürürlükten kaldırılmasından dolayı ulusal gelirin büyük bir kısmını ihtiva eden tarım alanında çalışanlardan vergi alınamamıştır. Esasında harp döneminde ciddi kazançlar sağlayan büyük toprak sahiplerinden vergi alınması gerekmiştir. Adı geçen kanunun çıkarılma nedeni olarak da, bu durum gösterilmiştir⁴².

Türkiye'de tek parti hükümeti olan CHP, İkinci Dünya savaşının kötü etkilerini ortadan kaldırmak için iktisat alanında birtakım tedbirler almıştır. Adı geçen tedbirler arasında Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu tedbirlere ilave olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu da eklenebilir. Adı geçen kanuna göre, büyük arazi sahipleri varlıklarının bir bölümü Hükümet tarafından alınarak devletleştirilmiştir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu ile ilgili TBMM'deki görüşmeler sırasında yukarıda izah edilen arazilerin devletleştirilmesi görüşüne çok ciddi karşı çıkmalar olmuştur. Bu kanuna karşı olanların görüşüne göre, büyük işletmelerin büyük bir kısmı yok olmuştur. Söz konusu kanuna karşı çıkanların içinde Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak gibi zengin toprak sahipleri vardı ve bu kişiler, yasaya karşı çıktıkları gibi mensubu oldukları CHP'ye de ciddi tenkitlerde bulunmuşlardır. İktidarın 1945 yılına değin yaptıklarının nedenini sorgularcasına konuşan bahsi geçen mebusları, CHP'nin demokrasiye uygun idari yönetimi sergilemesi gerektiğini

⁴¹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık*, İstanbul 1997, s.162; Erdem Yavuz, "Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 3, sayı: 12 (2015), s. 165.

⁴² Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, s.389.

belirtmişlerdir. CHP'nin niçin toprak reformunu istediğine dair en büyük eleştiri, bu tasarımı Almanya'daki Nazi yönetiminden etkilenecek oluşturulduğunu ifade eden Adnan Menderes tarafından yapılmıştır⁴³. Parti içindeki bütün itirazlara rağmen, sözü geçen yasaya 11 Haziran 1945 tarihi itibarıyla TBMM'de kabul edilerek yasallaştırılmıştır. Ancak Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü bu kanunun kabul edilmesinden önce parti grubuna Dörtlü Takrir adıyla anılan önergeyi vererek itirazlarını açıkça ortaya koymuşlardır⁴⁴. TBMM'de Çiftçiye Topraklandırma Kanunu tasarısı görüşmeleri yapıldığı sıralarda, bu kanuna karşı ilk olarak tepki gösteren kişi toprak zengini mebuslardan birisi olan Cavit Oral olmuştur. Daha sonra diğer toprak sahipleri de kanuna karşı ciddi tepki göstermişler ve bu nedenle TBMM'de uzun süren tartışmalar yaşanmıştır⁴⁵. Aslında söz konusu kanun, sadece Meclis'teki milletvekillerinin değil; toprak sahiplerinin de büyük bir tepkisini çekmiştir. Bu olay, Dörtlü Takriri verenlerin işine yaramış ve yeni bir partiyi kurmalarını daha kolaylaştırmıştır şeklinde analiz edilebilir.

2. 1. 3. Dörtlü Takrir

DP'nin siyasi hayata atıldığı tarihlerde Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile başlayan ve bütçe görüşmeleri sırasında iyice büyüyen CHP Hükümeti'ne karşı olan tavır, adı geçen kanunun Meclis'te oylanması sırasında daha da belirginleşmiştir. Zaman içerisinde bu durum, basın ve halk tarafından da merakla takip edilmiştir. Dörtlü Takrir sahibi olan bu kişilerin hareketleri, yeni bir partinin kurulacağını da önemli bir işareti olarak görülmüştür. Bilhassa devrin gazetelerinde yeni bir siyasi parti teşekkül edeceği yönündeki haberler dikkati çekmiştir. Bu da beraberinde Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes tarafından verilecek olan muhtıranın CHP Meclis Grubu'na verilme sürecini doğurmuştur⁴⁶.

7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na, altında sonradan imzası bulunan DP'nin kurucuları arasında yer alan dört mebus şu kişilerden mürekkeptir: İzmir Mebuslarından Mahmut Celal Bayar, Aydın mebuslarından Adnan Menderes, İçel mebuslarından Refik Koraltan ve Kars mebuslarından birisi olan Fuat

⁴³ Erdal İnce, Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri, *ÇTTAD*, cilt:7, sayı: 13, (2006), 59-78.

⁴⁴ Emel Aslan, Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırşehir 2014, s. 7.

⁴⁵ Gülden Çamurcuoğlu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 13 (2009), s.174.

⁴⁶ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1947*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.13.

Köprülü. Adı geçen mebuslar, 1945 yılının başlarından itibaren CHP içinde ve TBMM’de tek parti idaresine karşı ciddi bir muhalefet hareketi içinde olamaya başlamışlardı⁴⁷. Bu durum, CHP’nin yani tek parti döneminin hiç de alışık olmadıkları bir durumdu. Söz konusu gelişmeler, aynı zamanda Türkiye’de siyasal alanda ciddi gelişmelerin de ortaya çıkacağını ciddi bir göstergesi olmuştur şeklinde analiz edilebilir.

Takrir sahipleri “bütün dünyada özgürlük ve demokrasi akımlarının geliştiğini, demokratik özgürlüklere uyulma ilkesinin milletlerarası teminata bağlandığı bu günlerde artık Türk halkının da siyasi hak ve hürriyetlerini bilinçli şekilde kullanacak düzeye geldiğini” ifade ederek 1921 Anayasası’nda egemen olan demokratik anlayışın, o dönemini siyasetinde yer alması gerektiğini bilhassa belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Takriri veren kişiler söz konusu durumla alakalı olarak şunu ifade etmişlerdir: “Meclis denetiminin, Anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamiyle uygun olmasını sağlayacak tedbirler aranmalı, vatandaşların siyasal hak ve hürriyetlerini Anayasamızın öngördüğü genişlikte kullanabilme imkânları sağlanmalı ve bütün parti çalışmaları belirtilen esaslarca uygun olarak yeniden düzenlenmelidir”⁴⁸.

Devrin başvekili olan Şükrü Saraçoğlu, dörtlü takriri veren kişilerin vermiş oldukları önergelerini geri almaları gerektiğini düşünmüştür. Bir grup CHP’li, partiyi ikiye bölme amacı taşıyan söz konusu dört kişiye baskı yapılmasını önermişlerdir. Cumhurbaşkanı olan Milli Şef İsmet İnönü ise, yeni bir siyasi oluşumu tesis etme isteği içinde olduğunu düşündüğü önergeyi veren kişilerin, CHP içerisinde değil de parti dışında hareket etmeleri gerektiğini düşünmüştür. Bundan önce ise Cumhurbaşkanı, Çankaya’da yaptığı toplantılarda önergenin kabul edilmemesini ve önergeyi imzalayanların grup içinde hırpalanmasını istemiştir. Bütün bu gelişmeler sonunda parti grubu içinde yapılan görüşmeler neticesinde Dörtlü Takrir reddedilmiştir. Takriri veren kişiler, taleplerinin CHP Grubu’na kabul edilmeyeceğini bilmelerine rağmen, sadece halkın ve TBMM’nin kendilerinin düşüncelerini öğrenmesi için bu teşebbüste bulunduklarını ifade etmişlerdir⁴⁹. Başta Celal Bayar olmak üzere dört kişi tarafından verilen Dörtlü Takrir’in üzerinden çok fazla vakit

⁴⁷ Lewis, s. 303-305.

⁴⁸ Osman Akandere, Bir Demokrasi Beyanamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9 (2003), ss. 7-10.

⁴⁹ Dokuyan, s. 153.

geçmeden DP kurulmuş ve bu hareket Türkiye’de çok partili hayata geçişi sağlama açısından önemli bir başlangıcı oluşturmuştur şeklinde değerlendirilmektedir.

2.1.4. Demokrat Parti’nin Açılması

DP, bu olayların hemen ardından kuruluşunu tamamlamış ve 7 Ocak 1946 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na sunmuş olduğu kuruluş beyannamesiyle siyasi hayatına başlamıştır. Celal Bayar DP’nin ileri gelenlerinin de öncülük etmesiyle, partinin genel başkanlığına getirilmiştir. DP Teşkilatları, siyasi hayata başladığı tarihten itibaren büyük bir alaka görerek, CHP’nin politikalarını tasvip etmeyenlerin merkezi haline gelmiştir. Yeni kurulan partinin temel amacı isminden de anlaşılacağı üzere, ülke genelinde demokrasiyi hâkim kılmak olmuştur. Bu nedenle, DP, ilk anlardan itibaren vatandaşlar tarafından, “Demir Kırat” olarak adlandırılmıştır. Adı geçen parti teşekkül ettikten sonra büyük kongresinin kurul azalarını belirleyene kadar, parti kurucuları genel idare kurulunu oluşturmuşlardır. DP, her iki yılda bir defa toplanıp temel kararları alan demokratik bir teşkilat olmayı planlamış ve parti çalışmalarını buna göre düzenlemiştir. Ayrıca, yeni parti programının ilk muhalefet partisi olan TCF ile son derece benzer olduğu görülmektedir⁵⁰.

DP kurulduktan sonra 1946 seçimleri yapılmıştır. Nitekim partinin kuruluşunu takip eden kuşkulu günlerden sonra büyük kalabalıkların DP’yi desteklediği net bir biçimde görülmüştür. İşte bu tarihlerde, DP örgütleri daha tamamlanmadan, CHP’nin üstün olduğu Meclis, tek dereceli seçim kanununu ve seçimlerin 21 Temmuz 1946’da yapılmasını teklif ederek kendisini fesih etmiştir. İlk anda bu DP için kötü bir etki yaratmıştır. Çünkü örgütlenme gereken düzeye ulaşmadan seçimlerin yapılması, partinin zararına olacaktı. Parti içerisinde ve basında bu seçimlere girilip girilmemesi uzun uzun tartışılmıştır. Sonuçta, bir yerde partinin yasal anlamda kamuoyuna mal edilebilmesi için, seçimlere girilmesine karar verilmiştir. 1946 seçimleri II. Meşrutiyet döneminin ünlü 1912 seçimleri kadar çok tartışılan, dürüstlüğünden kuşku duyulan bir seçim olmuştur. Seçim yasasının istenilen güvenceleri sağlamaması, özellikle Anadolu’da iktidar partisinin birçok hileler yapmasına yol açmıştır. Bunların boyutu ise, iktidarın bağınaz tutumunu sürdürmesinden ötürü ortaya çıkmamış, böylece 1946

⁵⁰ Enis Şahin Bilal ve Tunç, Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947), Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, cilt 1, sayı 2, 2015, s.41.

seçimleri CHP açısından bir galebeden çok bir yenilginin ezikliğini getirmiştir. DP ise bu durumun yarattığı uygun koşullardan yararlanmasını bilmiştir⁵¹.

Bu bilgiler ışığında, 21 Temmuz 1946’da yapılan seçimlerde, DP 465 milletvekili için,273 aday gösterebilmiştir. Bu adayların yalnızca 62 tanesi parlamentoya girebilmiştir. Türkiye’nin her yerinde düzenlenen binlerce kişilik mitinglerde, Demokrat Parti’nin fırsatının çok daha yüksek olduğu görülmüş; halkın genel seçimlerde DP’yi parlamentoya daha güçlü gtrecekđi hesapları yapılmıştı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde yapılan bu çok partili seçim uygulamasında, antidemokratik yöntemlerin ve uygulamaların zorlamalara şahit olunmuştu. Özellikle, CHP’nin devlet olanaklarını kullandđđ eleştirisi ciddi bir seviyeye ulaşmıştı. Dahası, açık oy gizli tasnif sistemi, bu baskıcı yöntemlerin önemli bir parçası olarak görülmüştü. Seçim alışmaları çoğunlukla baskısız ve düzen içinde geçmiş; İnönü halkın isteği ne şekilde kendini gösterirse kabul edeceğini; Celal Bayar da önceden yaşanılanların unutulacağını söylemiş fakat birbirlerinin fikirlerini ve liderleri oldukları partilerin yöntemlerini eleştirmekten de geri kalmamışlardır. Böylece DP 14 Mayıs 1950’ de gerçekleştirilen genel seçimlerine CHP ile yumuşama ortamında girmiş ve 487 milletvekilinin 408’ini alarak yönetimi ele geirmiřtir⁵².

2. 1. 5. 1950 Seçimleri

14 Mayıs 1950’de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, Türk siyasi tarihinin çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu seçimler sonucunda 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiş ve CHP’nin hâkimiyeti bitmiştir. Esasında adı geçen seçimlerde uygulanan gizli oy ve açık sayım yönetimiyle halkın iradesi sandıklara daha rahat bir şekilde yansımıştır. Zira bundan önceki seçimlerde uygulanan açık oy ve gizli sayım gibi yöntemlerle vatandaşların rahat bir ortamda seçimlere katılması engellenmiştir. Bu yüzden 1946 seçimleri dâhil, 1950’den önceki seçimlerde halk üzerinde ciddi baskıların olduğu bilinmektedir. Söz konusu durumlar göz önüne alındđđında 1950 seçimlerinin seçim özgürlüğü bağlamında büyük bir önem tařıdđđı şeklinde düşünülebilir.

1946’dan sonra Recep Peker ve Hasan Saka başkanlığında kurulan CHP hkmetleri döneminde, demokratikleşme doğrultusunda atılan adımlar çok azdır.

⁵¹ Cavdar, s.410.

⁵² Leyla Kırkpınar, Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi, ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi Ankara 2002, s.95-98.

1946-1950 döneminin son Başbakanı Şemsettin Günaltay, CHP'nin içerisinde ortaya çıkan ve otuzlar diye bilinen milletvekillerinin de desteği ile yumuşak bilir hükümet meydana getirdi. Hükümet ve muhalefetin de katılımıyla yeni seçim yasası hazırlandı. Bu yasa o güne kadar tanınmayan, hatta tartışılmayan güvenceler getirdi. Bu güvenceler seçmen listelerinin hazırlanmasından oyların ayırımına kadar tüm aşamaları kapsamıştır⁵³.

Atatürk'ün partisi CHP 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden çoğunluk yöntemi içinde büyük bir yenilgi ile çıkmıştır. DP'nin aldığı yüzde 53,3 oranındaki oy ve 408 milletvekiline karşı, CHP'nin sağlayabildiği oy oranı yüzde 39 ile 161 milletvekili olmuştur. DP'nin oy oranı 1954 seçimlerinde daha da yükselerek yüzde 56,6'ya çıkmış, buna karşılık CHP'nin oy oranı ise yüzde 39'dan yüzde 34,8'e düşmüştür. Adı geçen seçimde DP'nin kazandığı 490 milletvekiline karşılık CHP'nin çıkardığı milletvekili sayısı ancak 31 olmuştur⁵⁴. Böylece, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve devrimin siyasal örgütü CHP 27 yıllık bir hizmetten sonra halkın oyu ile düşmüş ve devlet yönetimini DP devralmıştır. Bu, devrimin siyasal gelişmesi açısından çok önemli bir adım şeklindedir olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Demokrat Parti İktidarındaki Siyasal Gelişmeler

14 Mayıs 1950'de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerini DP seçimi kazanmıştır⁵⁵. Seçim sonuçları bütün partilerde olduğu gibi DP açısından da sürpriz olmuştur. Celal Bayar, partilileri hayal kırıklığı içindeki CHP'nin tepkisini çekebilecek davranışlardan uzak tutmuştur. Her iki parti liderlerinin göstermiş oldukları olgunluk ve sağduyu sayesinde, siyasi iktidar değişimi hiçbir sorun yaşanmadan, ancak yıllanmış demokrasilerde görülebilecek bir şekilde, kolaylıkla gerçekleşmiştir. Ancak iktidara geleceğini beklemeyen DP, bu duruma son derece hazırlıksız bir şekilde yakalanmıştır. Söz konusu durumun farkında olan DP'li yöneticiler için halledilmesi gereken temel meselelerden birisi Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur⁵⁶.

Yeni meclisin yaptığı ilk icraatlardan birisi, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı seçmek olmuştur. Onun adaylığı hiç münakaşa edilmemiş ve devlet başkanı olarak

⁵³ Cavdar, s. 13-14.

⁵⁴ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 255.

⁵⁵ Selahattin Çalışal, *Türk Siyasal Hayati Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri*, (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2015, s. 49-53.

⁵⁶ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2016, s.103.

seçilmiştir. Çünkü Celal Bayar yeni partinin kurucusuydu, geçmişi Atatürklü günlere kadar uzanan bir devlet adamıydı ve birçok kimse tarafından ılımlı bir kişi olarak görülmüştür. Başbakanlık için ise rekabet daha fazlaydı, ama bu makam, Celal Bayar'ın, halkın desteğini aldığı için desteklediği Adnan Menderes'e verilmiştir. Adnan Menderes, sadece başbakan olmakla kalmamış; aynı CHP döneminde cumhurbaşkanına ait olan parti genel başkanlığı görevini de üstlenmiştir⁵⁷. Böylece Mustafa Kemal Atatürk döneminden beri uygulana gelen parti genel başkanı aynı zamanda cumhurbaşkanıdır ilkesinden vazgeçilmiş ve Türkiye'de demokrasinin daha da gelişmesi için son derece önemli bir adım atılmıştır.

CHP'nin 29 Haziran 1950'de 8. Büyük Kongresinde İsmet İnönü tekrar genel başkan seçildi. Seçimde tekrarlanmasının tesirini git gide üzerinden atan CHP, 14 Mayıs seçimlerinin rövanşını almak amacıyla ciddi bir çalışma içerisine girdi. 14 Mayısı yeniden değerlendiren CHP yönetimi, bu kusurun halk tarafından düzeltileceği inancındaydılar. Ancak sonuç bekledikleri gibi olmadı. 3 Eylül 1950'de yapılan yerel seçimlerde ve 16 Eylül 1951'de yapılan ara seçimlerde DP üst üste iki zafer daha kazandı. CHP'deki moral bozukluğunu, partinin güç kaybetmesine ve partiden istifalara yol açtı. Seçimler DP'yi siyaseten daha güçlü ederken, CHP'deki kan kaybı çoğalıyordu⁵⁸.

2.2.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Yapılan Değişikler

DP dönemi Türkiye genelinde bürokratik yapının etkisinin son derece azaldığı bir dönem olmuştur. DP iktidarından önce büyük toplum üzerinde büyük bir tesiri olan bürokrasi, başta nüfuzu ve itibarı olmak üzere birçok büyük oranda etkisini kaybetmiştir. Yeni iktidarın baskıları neticesinde bürokratik yapının zayıflama nedenleri üç temel sebebe dayandırılabilir: Birinci neden siyasaldır ve bu yolla bürokrasi tekel yapısını kaybetmiştir. İkincisi makamdır ve bürokrasi bu nedenle özerkliğini yitirmiştir. Üçüncüsü ise toplumsaldır ve bürokrasi toplum içindeki yerini kaybetmiştir. Böylece DP iktidarında başta bürokrasi olmak üzere birçok alanda değişikliklere gidilmiştir⁵⁹. Bu da, yeni iktidarın önceki dönemden son derece farklı olmaya özen gösterdiğini net bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

⁵⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 33. baskı, İstanbul, ss. 323-324.

⁵⁸ Şaduman Halıcı, *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013, s. 167.

⁵⁹ Mehmet Göküş, *Demokrat Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Temel Görünümü*, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 5 (2003), ss. 53-56.

DP hükümeti, görevinde 25 yıldan fazla çalışmış olan memurların görevlerine son verip onları emekli edeceğine ilişkin kanun getirmek amacıyla bürokrasi üzerindeki ağırlığını daha da arttırmıştır. Söz konusu yasa, yargıç ve profesörleri de ilgilendiriyor, yürütme ve yargı üzerinde siyasal bir kontrol kurulmasını tamamlamıştır. Türkiye’de her zaman yetersiz olan akademik özgürlük daha da sınırlanmıştır. DP’nin bürokrasi alanında düzenlemelere ve yeni bir yapılanmaya gitmesi başta CHP olmak üzere bütün muhalefet partileri ve grupları tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu duruma tepki gösteren kişilerin şikâyetleri devrin gazetelerinde çok sık bir biçimde dile getirilmiştir. Buna karşılık yapılan değişimleri yerinde gören kişiler de olmuştur. Örneğin bunlardan birisi devrin yazarlarından Nadir Nadi’dir⁶⁰. Söz konusu gelişmeler ve durumlar, DP devrinde farklı uygulamaların ve farklı düşüncelerin olabileceğine kanıt olmuştur. Yani, DP kendisinden önceki iktidardan çok farklı bir tutum içerisinde de olacağını açık kanıtı şeklinde düşünülebilir.

2.2.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

DP, iktidara geldikten sonra birçok alanda düzenleme yapacağına dair halka söz vermiştir. Bu bağlamda, DP söz verdiği yapacağı değişiklikleri Hükümet programlarında göstermiştir. Söz konusu düzenlemelerden birisi, ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılmasına yönelik olmuştur. Birinci DP Hükümet programının TBMM’de görüşmeleri sırasında, Arapça ezan yasağının kaldırılması gerektiği bazı mebuslar tarafından dile getirilmiş ve daha sonraki görüşmelerde Hükümet, bu konuyu ciddi bir biçimde tartışmıştır⁶¹.

TBMM’nin 16 Haziran 1950 tarihli toplantısında Arapça ezan okuma yasağını kaldırılması ile ilgili kanun tasarısı görüşülmüştür. Bu münasebetle kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes, Arapça ezan okunmaya başlandığını ve bu sebepten dolayı sözü edilen tasarının hızla görüşülmesi gerektiğini ifade ederek bunun gündeme alınmasını istemiştir. Bunun üzerine teklif oylamaya sunulmuş, oylama sonucunda ittifaka yakın bir oranla kabul olunmuştur. Arapça Ezan yasağının kaldırılması, bütün yurttta büyük bir memnuniyetle sonuçlanmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesi Ramazanın ilk gününe rastlaması üzerine sevinç bir kat daha artmış ve ramazana ayrı

⁶⁰ Zürcher, s. 169.

⁶¹ Zakir Avşar, Ayşe Elif Emre Kaya, Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 95, (2017), ss. 141-143.

bir özellik vermiştir. Ezanın Arapça okunmasının serbest olduğu gece başbakanlık tarafından vilayete bildirilmiş, fakat bildiri şehrin bütün camilerine aynı zamanda duyurulmadığı için sabah ezanı Türkçe okunmuş, öğle ezanı ise Arapça okunmuştur⁶². DP devrinde Arapça Ezan Okunması Yasağının kaldırılması gibi halkın daha önce kabul etmediği bazı şeylerin kaldırılmış olması, söz konusu partiye olan ilgiyi daha da arttırmıştır şeklinde değerlendirilmektedir.

2.2.3. Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin İstifası ve İkinci Hükümetin Kurulması

DP, 1950 Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra aynı yıl içinde yapılan Belediye Meclisi, Vilayet Umum Meclisi ve Muhtarlık seçimlerinde de birinci parti olmayı başarmıştır. Buna rağmen Hükümet içerisinde bazı tartışmalar yaşanmış ve partiden istifa edenler olmuştur. Hükümet içindeki tartışmalardan dolayı devrin Milli Eğitim Bakanı ile Sağlık Bakanı istifa etmişlerdir. Bu istifalardan sonra partinin önemli simalarından birisi olan Fahri Belen de DP'den ayrılmıştır. Bu sıralarda iktidar ile muhalefet partisi arasında da ciddi gerginlikler ve tartışmalar olmuştur. Bir meclis oturumunda DP'li Gazi Yiğitbaş'ın CHP'lilerin Türk dilini bozduğunu ve milleti kötü duruma düşürdüklerini söylemesi CHP'lilerin tepkisine neden olmuştur.

Söz konusu duruma tepki olarak CHP'li mebuslar, Meclis salonunu terk etmişlerdir. Bu durumda dolayı Meclis başkanının ikazı üzerine DP Mebusu Gazi Yiğitbaş sözlerini geri almıştır. Fakat CHP'li mebuslar, bir süre meclis oturumlarına katılmamışlardır. Bu arada Başbakan Adnan Menderes, 25 Kasım 1950'de Aydın'dan Ankara'ya döndüğünde, kabineyi toplayarak iç ve dış meseleleri ele almıştır. Söz konusu toplantının yapılmasındaki amaç, Hükümetin uyum içinde çalıştığını göstermek olmuştur. Ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan bütçe görüşmelerinde Maliye Bakanı olan Halil Ayan'ın istifası, durumun çok farklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yani Başbakan Adnan Menderes ile bakanlar arasındaki bir uyum sorunu olduğu anlaşıyordu. Bu nedenle Birinci DP Hükümeti, 8 Mart 1951'de istifa etmiştir⁶³.

Birinci DP Hükümeti'nin istifasından sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümeti kurma görevini tekrar Adnan Menderes'e vermiştir. Bunun üzerine Adnan

⁶² Metin Ayışığı, Ezanın Yeniden Arapça Okunması ve Basındaki Yankıları, Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu, 12-14 Mayıs 2011, s.17.

⁶³ Aslan, s. 48-49.

Menderes, 9 Mart 1951’de yeni Hükümeti teşekkül ettirmiştir. Yeni kabinde bazı bakanlar değiştirilmiştir⁶⁴. 1951 yılında yeniden Adnan Menderes tarafından kurulan Hükümet, 1954 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Aşağıdaki açıklamalar bölümünde de görülebileceği üzere, söz konusu Hükümet döneminde bazı ciddi değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır.

2.2.4. Halk Evlerinin Kapatılması ve CHP’nin Mallarına El Konulması

DP’nin siyasi hayata başlamasından önce, 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi (MKP) adında bir siyasi yapı kurulmuştur. Adı geçen parti uzun bir süre varlığını sürdüremeden tarih sahnesinden silinmiştir. Bu partiden sonra 1946 yılında DP kurulmuş ve 1946 seçimlerine katılarak 66 mebus çıkartmayı başararak önemli bir siyasi yapı olabileceğinin işaretlerini vermiştir. DP’nin muhalefet olarak yer aldığı TBMM’de 1946 ile 1950 yılları arasında Halkevlerinin varlığı ciddi tartışma konusu olmuştur. Halkevlerini CHP’nin kuruluşları gibi değerlendiren DP, bu konuda CHP’ye büyük eleştirilerde bulunmuştur.

Esasında DP’nin bu eleştirileri gerçeği yansıtmaktaydı, zira CHP ile Halkevleri arasında ciddi bir bağ bulunmaktaydı. CHP, bu durumu DP’nin muhalefet döneminde de aynı şekilde devam ettirmişti. Dolayısıyla da DP, bu durumu sürekli olarak tenkit etmiş ve çoğu Meclis görüşmelerinde dile getirmiştir. Bu nedenle, Meclis’te yapılan görüşmeler ve toplantılarda Halkevlerinin ne olacağı konusu görüşülmüş ve bazı fikirler öne sürülmüştür. Ancak, söz konusu mesele DP’nin muhalefet döneminde de değil de iktidara geldiği dönemde çözülmüştür⁶⁵.

DP, 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleriyle iktidara geldikten sonra Halkevlerinin durumunu yeniden ele almış ve bu kurumların kapatılması gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda, 8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 Sayılı Kanun ile Halkevlerinin kapatılmasına karar verilmiştir⁶⁶. Böylece, 1931 yılından beri Türkiye genelinde çok önemli hizmetlerde bulunmuş ve ülkenin kültürel yönden zenginleşmesini sağlamış olan Halkevleri kapatılmış oluyordu.

⁶⁴ Aslan, s. 51-52.

⁶⁵ Özdemir, ,s. 259.

⁶⁶ Zeki Arıkan, Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, cilt:6, sayı: 23, (1999), s. 279.

2. 3. Siyasi Partilerin Denizli'deki Faaliyetleri ve Seçimler (1950-1960)

DP döneminde Denizli'de yaşanan siyasi gelişmelerin bahsedildiği bu bölümde siyasi partiler ve seçimler üzerinde durulmuştur. 1950 ile 1960 arasında yapılan 4 adet milletvekili seçimleri, 2 adet muhtarlık seçimleri, 2 adet belediye seçimleriyle 2 adet il genel meclisi seçimleri ve bu seçimlerin Denizli vilâyetindeki durumu ve yansımaları temel olarak ele alınmıştır.

Siyasi partilerin tanımı konusunda tek bir yaklaşım söz konusu değildir. Birçok tanım yapılmış her biri gerek teşkilat yapıları gerekse fonksiyonları ve gerekse de iktidara gelme yöntemleri bakımından farklılık göstermektedir. Siyaset, halk desteğini sağlamak suretiyle iktidara gelmeyi yöntem olarak belirterek siyasi partileri; “ Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet yönetimini ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar” olarak tanımlanabilir. Halk desteğinin sağlanmasının demokratik olmayan yöntemleri olabilir. Dolayısıyla salt halk desteği yeterli olmayıp, bu desteğin demokratik yöntemlerle sağlanması gerekir⁶⁷. Ayrıca, siyasal parti tanımında bir amaç uğruna örgütlenen insan topluluğuna vurgu yapmış ve siyasal partilerin amacının seçimle ve başka yollarla iktidarı ele geçirmek olduğu da vardır⁶⁸. Bu doğrultuda 1950-60 döneminde Türkiye'deki partiler ve özellikle Demokrat Partinin Denizli ilindeki siyasal faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

2. 3. 1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Denizli Teşkilatı

CHP'nin Denizli'deki teşkilatlanması tam olarak ele alınmadan önce bahsi geçen partiyle ilgili olarak genel bir bilgi verilmesinin, konunun anlaşılabilmesi açısından daha iyi olacağı şeklinde düşünülmektedir. Zira sadece Türkiye'nin değil aynı zamanda dünyanın en eski siyasi partilerinden birisi konumunda olan CHP, Türk siyasi ve demokrasi tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Sivas Kongresi Nizamnamesi Milli Mücadele yıllarında Anadolu'yu işgal eden güçle karşı etkin bir mücadele yürüten ve CHP'nin öncülü olarak kabul edilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde ortaya

⁶⁷ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, Ankara 1975, s.354.

⁶⁸ Ali Fuat Gökçe, *Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye*, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 9, sayı: 9, 2013, s.68.

koyduğu “*anti- emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi*” tavrı ve Mustafa Kemal’in 1. Meclis’te önerdiği “ Halkçılık Programı”nda CHP’nin ilk ideolojik temellerini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, CHP’nin 1. Kurultayı olarak kabul edilen Sivas Kongresi’nde kabul Sivas Kongresi Nizamnamesi, yeni kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin örgütlenme ve yönetim yapısını ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda bu örgütün devamı olan CHP’nin ilk örgütlenme modelinin altyapısını oluşturmuştur ⁶⁹.

Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923’te Halk Fırkası’nın ilk programı olarak da kabul edilen ve “*Dokuz Umde*” denilen bir seçim bildirisi yayımlamıştır. Bu beyannamenin başlangıç kısmında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun, Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini söyleyerek, seçim sonrası kurulması düşünülen Halk Fırkası konusunu da halkın onayına sunmuş, dokuz umdeyi benimseyenlerin oylarını talep etmiştir. Bu nedenle 1923 seçimlerinin Mustafa Kemal Paşa için ayrı bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim milletvekili adaylarını belirledikten sonra, çeşitli illerin halkına ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ne gönderdiği yazılarla, adaylarının desteklenmesini istemiştir. Seçim çalışmaları büyük bir ciddiyetle yürütülmüş, seçimi çok büyük bir oranda Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları kazanmış ve bu durum Halk Fırkası’nın kurulmasına olanak sağlamıştır.

Seçimden sonra, 7 Ağustos’tan itibaren, Halk Fırkası’nın Nizamnamesi’nin hazırlanması çalışmaları başlamış ve birçok toplantıdan sonra, hazırlanan nizamnameyi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclis Grubu, 9 Eylül 1923’te onaylamıştır. Halk Fırkası ise 23 Ekim 1923’te Dahiliye Vekaletine müracaat ederek, resmen tasdikini sağlamıştır. 10 Kasım 1924’te partinin adına “Cumhuriyet” eklenmiş ve “Cumhuriyet Halk Fırkası” adını almıştır. Partinin 1935’te toplanan Dördüncü Büyük Kongresi’nde adı, Türk dilindeki sadeleştirme çabalarının etkisiyle “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak belirlenmiştir. CHF’nin ilk genel başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle, 19 Kasım 1923 tarihinde İsmet Paşa’ya gönderdiği bir yazıyla “... Halk Fırkası Reisi Umumiliği ile fiilen iştigale vazife-i haliyem müsait olmadığından zatı devletlerini tevkil ediyorum” diyerek, onu Genel Başkan Vekilliği’ne tayin etmiştir. İsmet Paşa da, 20 Kasım 1923

⁶⁹ Caner Erdoğan, *Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 10, sayı: 52 (2017) , s.367.

günü Müdafa-i Hukuk Merkezleri'ne gönderdiği bir genelgeyle bu durumu kamuoyuyla paylaşmıştır⁷⁰.

Cumhuriyetin ilanı ile kurucu kadro içinde fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Hüseyin Rauf, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Refet Bele, Kazım Karabekir, ayrılıkçılar içinde önde gelen isimlerdir. Devlet şeklinin cumhuriyet olarak belirlenmiş olmasını zamansız bulan bu grup, istibdat yönetimi –demokrasi temelinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Onlara göre cumhuriyetin devlet şeklinin pek bir ehemmiyeti bulunmamaktaydı, asıl olarak oluşturulan bu yeni yapının özgürlük temeline dayanıp dayanmadığıydı. Partiyi kuranlar esasen, saltanat ve hilafetin kaldırılmasına tepki duyan gruptur. Ekonomik alanda liberal bir duruş sergilerler. Değişimin evrimci olması gerektiğinden yana muhafazakâr bir kimliğe sahiptirler.

Dinin toplum içindeki yerine önem vermekteydiler. Farklı fikirler, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ile yeni bir alanda yaşam bulmuştur. Bu muhalefet, Kemalistlerle aynı fikri temellerden beslenen bir hareketti. Kadro yine aydın, bürokrat ve askerlerden oluşmakta idi. Bu nitelikleri itibarıyla Kemalistler için oldukça önemli bir tehditti. Zira başarılı olması, Kemalistlerin gücünün yıkılması anlamına gelecekti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası rejim muhaliflerinin sözcüsü haline gelmiştir. Hilafet, saltanat taraftarları, Mustafa Kemal'in kişiliğine karşı çıkanlar ve bir kısım eşraf ve burjuva bu partiyi desteklemekteydi. Ancak bu yeni parti çok uzun soluklu olmamıştır. Bu kapsamda, 3 Haziran 1925 tarihinde Şeyh Sait İsyanı'yla ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır⁷¹. Dini siyasete alet etme iddiasıyla kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ardından 1930 yılında gerek 1929 Dünya ekonomik buhranının yarattığı sorunlardan kurtulma gerekse de plüralist sisteme geçişin sağlanması amacıyla bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Fethi Bey'e 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurdurulmuştur. Bu nedenle de Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi araştırmacılar tarafından güdümlü muhalefet olarak nitelendirilmiştir. Fakat Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 1930'daki Belediye Seçimlerinde önemli ölçüde oy almasını ve iktidara ortak olarak kendini tanıtmayı SCF'nin de sonunu hazırlamıştı. Bu süreçte Terakkiperver Cumhuriyet

⁷⁰ Hakan Uzun, Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları, ÇTTAD, cilt: 9, sayı:20-21, (2010), s.235.

⁷¹ Semih Can Ateş, *Türkiye'de Oy Verme Davranışı (CHP Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s.65.

Fırkasından arda kalanlar ve CHF iktidarına muhalif olanlar Serbest Cumhuriyet Fırkasını desteklemiştir.

Bu konu hakkında (SCF'ye katılanlar için) Falih Rıfkı Atay 17 Ağustos 1930'da Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şunları belirtmektedir: *“Cumhuriyetçi olmadıkları için Halk Fırkasına karşı olanlar, Halk Fırkasının kendi taraftarlarından haklı olan ya da tatmin edemediği insan zümreleri ve Cumhuriyetçi olup da Halk Fırkasının tuttuğu yolun doğru olmadığına inananlar partinin halktan beklemediği ölçüde destek bulması bu partinin sonunu hazırlamıştır. 1930 yerel seçimlerinde 502 belediyeden 22'sini kazanması bunun en önemli kanıtıdır”*. Bu ilgi neticesinde CHP ve Mustafa Kemal Paşa ile arası açılmasından korkan Fethi Bey ve O'na yakın olanlar tarafından 17 Kasım 1930'da parti feshedilmişti. Çok partili siyasi rejime geçiş çabaları böylelikle ikinci kez başarısız olmuş ve 1946 yılına kadar tekrar bir deneme yapılmamıştır. Takvimler 1950 yılını gösterdiğinde CHP iktidarı DP'ye devretmiştir⁷². CHP'nin iktidarı kaybederek muhalefete geçmesi ve DP'nin iktidara gelmesi, Türk siyasi tarihinde çok önemli değişimlere ve gelişimlere ortam hazırlamıştır. Söz konusu değişim, ülke genelinde olduğu gibi Denizli'de de etkisini en yoğun şekilde gösterdiği hem devrin yerel gazetelerinden hem de arşiv belgeleri verilerinden bariz bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

CHP döneminde Denizli'deki siyasal hayata bakıldığında ise; Kurtuluş Savaşı döneminde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüm yurttan örgütlendiği gibi Denizli'de de örgütlendiği anlaşılmaktadır. Ülkenin kurtarılmasından sonra bu dernek, Halk Fırkası'na halini aldı. Söz konusu dönüşüm Denizli'de de gerçekleşti. Kurtuluş Savaşı'nın öncü kadrolarını oluşturan halk ile bürokratlardan oluşan CHP Denizli yönetimi, tek parti iktidarının köktenci modernleşme politikalarını yerel seviyede uygulamaya başladı. Çarşaf ve peçenin yasaklanması, yasağın uygulanması için alınan önlemler, köktenci modernleşmenin tipik bir örneği olarak görülebilir. Yerel siyasette, geleneksel toplumsal yapıdan modern yapıya geçişin sıkıntıları yoğun bir şekilde görülmektedir⁷³.

⁷² Hasan Yapıcı, *Tek Parti Döneminde Kütahya CHP Örgütlenmesi (1930-1950)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2015, s.4.

⁷³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Döneminde Denizli'de Siyasal Hayat*, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler 1, (6-7-8 Eylül 2006) C.1, Denizli 2007, 1.

Halkın ihtiyaçlarını hissetmek ve bunların mümkün olanları yerine getirmek için parti rgt aracılığı ile yerine getirmek için halkla iletişim kurulması dikkat çekicidir. Ülkenin kalkınması, modernleşmesi için sınırlı olan kaynaklara ilave olarak yeni kaynaklar yaratılması(Yol Vergisi, Varlık Vergisi) halkta memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Denizli’de CHP bünyesinde siyaset yapanların(il yöneticileri, belediye meclis yeleri, ikinci seçmenler vs., toplumsal kökenleri (meslekleri, sınıfsal yapıları vb.) incelendiğinde yerel eşrafın bürokratlar kadar ağırlıkta olduğu görülmektedir.

1926 yılında Denizli’de 7 ilçe, 39 nahiye ve 625 tane ocak rgt vardı ve fırkanın ye sayısı ise, 17.303’tür. 1941 yılında ise, ye sayısı 23.251’e ulaşmıştı ve bunun il nüfusuna oranı %8,1 olduğu görülmektedir. 1923-1931 yılları arasında CHP ocak, bucak, ilçe ve il kongreleri yılda bir yapılmıştır. 1931 yılında yapılan bir tüzük değişikliği ile il kongrelerinin iki yılda bir toplanması kabul edilmiştir. Parti Kurultayları ise, tek parti dönemi boyunca dört yılda bir toplanmıştır. 1935 Milletvekili Seçimleri ncesinde Denizli ili genelinde yapılan seçimlerde seçilen ikinci seçmen sayısı 606 idi. Bunların 86’sı kadın ve 520’si erkekti. Kadın seçmenlerin oranı %14’di. Bunların 129’u Denizli Merkez iledendi. Merkez ilçedeki ikinci seçmenlerin isimleri, CHP Denizli Merkez İlçe Yönetim Kurulu tarafından, Denizli gazetesinde duyurulmuřtur⁷⁴.

1947 yılındaki CHP Denizli il idare kurulu yeleri; Mustafa allı(tüccar), Ahmet Ergenç (dokumacı), Hüseyin şirin (tüccar), Asım allı (tüccar), Ziya Güney (dokumacı), Ahmet lok (dokumacı), Ali Ekmekçi (fırıncı)’dır. Denizli ve çevresini ilgilendiren en önemli siyasi olaylar, tek parti seçimleri ve Denizli’yi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil edecek milletvekillerinin belirlenmesi gibi durumlar olmuştur. 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasından 1938 yılına kadar geçen süreçte Denizli milletvekilleri; Hakkı Behiç Bey, Hasan Efendi, Mazlum Baba Efendi, Mustafa Bey, Necip Bey, Yusuf Başkaya, Mahzar Müfit Kansu, Mustafa Kazım Samanlı, Necip Ali Küçüka, Hamdi Berkman, Emin Aslan Tokad, Haydar Rüştü kdem, şefik Trsan, Sabri Mor, İsmail zden, Rıza Dalan, Cafer Kalan, Ahmet Yılmaz, Abdülkerim Yılmaz ve Mustafa Erol’dur⁷⁵.

⁷⁴ Uyar, s. 1-6.

⁷⁵ CCA, Fon Kodu,490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

1948 kongresi sonunda Denizli İl İdare Kurulu Başkanlık ve Üyeliklerine Seçilenler şu kişilerden oluşmaktadır⁷⁶: CHP Denizli İl Başkanı Hulusi Oral'dır. Başkan dışında il başkanlığına üye olan kişiler ise şunlardır: Celal Gerziler, Ahmet Akşit, Rıza Ahmet Tüfekçioğlu, Hüsnü Berkman, Esat Kaymakçı, Hamza Türkmen(üye), Kemal İybar ve Şükrü Süer. 1949 yılında ise, Avukat Hulusi Oral'ın oy birliği ile Denizli Milletvekilliğine seçilmesi dolayısıyla açılan başkanlığa, il idare kurulu toplantısında Esat Kaymakçı oy birliği ile il başkanlığına seçilmiştir. Böylece vilâyetin CHP İl Başkanlığına bağlı ilçelerin teşkilatlarında bir değişim olmuştur. Yeni yapılanmaya göre, vilâyet teşkilatlanması şu şekilde olmuştur⁷⁷: Yeni başkan olan kişi Esat Kaymakçı'dır. Esat Kaymakçı ile birlikte ilçe başkanlarının isimleri sırasıyla aşağıda gösterildiği şekilde olmuştur:

- CHP Denizli İl Başkanı : Esat Kaymakçı
- CHP Merkez Kaza Başkanı : Mustafa Bağdır
- Acıpayam İlçe Başkanı : Ali Akıncı
- Buldan İlçe Başkanı : Feyzi Kuyumcu
- Çal İlçe Başkanı : Ömer Özmen,
- Çivril İlçe Başkanı : Mehmet Çorbacioğlu
- Tavas İlçe Başkanı : Sait Tavasoglu,
- Sarayköy İlçe Başkanı : Ahmet Münir Alp

4928 sayılı kanuna göre Denizli 1 Eylül 1946 Pazar günü yapılan Genel Meclis Üyesi seçiminde asil üyelikle seçilen kişiler olmuştur. Böylece 1946 yılı itibarıyla Denizli CHP'li İl Genel Meclisi üyeleri belirlenmiştir. Dönem itibarıyla Denizli İl Genel Meclisi'nde toplamda 15 kişilik il genel meclisi azalarının olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu il genel meclisi üyeleri aşağıda gösterilmiştir⁷⁸.

Birinci sırada ele alınması gereken Merkez ilçeye ait olan meclis üyeleridir. Buna göre, Merkez İlçe Genel Meclisi Üyesi kişiler şunlardır: Refet Tavashioğlu, Fevzi Müftüler, Hüseyin Köseoğlu, Tevfik Fikret. Acıpayam İlçe Genel Meclisi Üyesi olanlar, Ahmet Başaran, Mehmet Ali Akıncı, Cemal Kabukçu, Halil Nigari, Mehmet Erdem ve Mehmet Uysal. Buldan İlçe Genel Meclisi Üyesi olanlar ise şunlardan

⁷⁶ CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

⁷⁷ CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

⁷⁸ CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

mürekeptir: Ömer Çallı, Mustafa Arangümeli ve Cevdet Kızıllöz. Çal İlçe Genel Meclisi Üyesi olanlar, Ahmet Çökelez, Ömer Özmen, Ali Dikmen ve Hüseyin Gürsoy'dur. Çal İlçesi Genel Meclisi Üyesi olan kişiler ise şunlardan müteşekkildir: Osman Çorbacı ve Nuri Balaban. Son olarak Sarayköy ve Tavas ilçesinde 6 adet il genel meclis üyesi bulunmaktadır. Söz konusu üyeler ise şunlardır: Osman Yavuz, Fuat Hazımoğlu, Şevket Özer, Hayrettin Özsoy, Tahsin Gönenç ve Süleyman Tavaslıgolu⁷⁹.

Yeni Denizli gazetesinin CHP Denizli İl Başkanlığı'nın teşkilatlanması ve yapılanmasına ilişkin verdiği bilgilere göre, 3 Haziran 1951 Pazar günü Halkevinde yapılan CHP Denizli İl Kongresine delegeler tam olarak iştirak etmişlerdir. Gündem gereğince divan toplanmış ve kongre normal çalışmalarına başlamadan önce Atatürk ve şehitlerimiz için iki dakikalık saygı duruşunda bulunmuşlardır. Çalışma raporu okunmuş ve müzakere edildikten sonra kabul edilerek komisyon seçimlerine geçildi. Öğleden sonraki oturumda dilek ve hesap, bütçe komisyonlarından gelen yazılar okundu ve herkes kendi dileğini söylemiştir. Bundan sonra seçimlere geçilmiş ve seçimler gizli oyla yapılmıştır. Raşit Özkardeş, İbrahim Mülayım, Hüsnü Örnek, Atıf Şahoğlu, İhsan Karamil, İsmail Ege, Hüdayi Oral, Ahmet Peynirci, Cengiz Haner, Nevzat Kuru ve Aslan Bektaş CHP İl İdare Kuruluna seçilmişlerdir. Bundan sonra büyük Kurultay delege seçimine geçilmiş ve yapılan tasnif sonunda 14 Kurultay delegesi seçilmiş ve Parti Temsilcisi Ordu Milletvekili Naşit Fırat tarafından konuşma yapılarak kongreye son verilmiştir⁸⁰. Görüldüğü gibi, CHP Denizli İl Başkanlığı her dönem düzenli olarak teşkilatlanma çalışmalarını yapmış ve il genelinde güçlü bir yapılanma oluşturduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Demokrat Parti ve Denizli Teşkilatı

DP, 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar Genel Başkanlığında kurulmuş ve türlü nedenlerle mevcut durumdan hoşnut olmayanlar, bu yeni parti etrafında birleşmişlerdir. Adından da anlaşılacağı üzere, DP'nin birinci amacı demokratikleşmeyi sağlamak olmuştur. Bu anlamda partinin adı DP idi ve halk

⁷⁹ CCA, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

⁸⁰ Yeni Denizli, 5 Haziran 1951, Yer No:1154.

arasında, daha ilk günlerde söyleniş benzerliği nedeniyle Demir Kırat şeklini almıştır⁸¹.

21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde DP, 465 milletvekili için, 273 aday gösterebilmiştir. Bu adayların yalnızca 62 tanesi parlamentoya girebilmişti. Türkiye'nin her yerinde düzenlenen binlerce kişilik mitinglerde, DP,'nin fırsatının çok daha yüksek olduğu görülmüş; halkın genel seçimlere DP'yi parlamentoya daha güçlü götüreceği hesapları yapılmıştır, ama Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde yapılan bu çok partili seçim uygulamasında antidemokratik yöntemlerin ve uygulamaların zorlamalara şahit olunmuştur. Özellikle CHP'nin devlet olanaklarını kullandığı eleştirisi ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Dahası, açık oy gizli tasnif sistemi bu baskıcı yöntemlerin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Seçim çalışmaları çoğunlukla baskısız ve düzen içinde geçmiş; İnönü halkın isteği ne şekilde kendini gösterirse kabul edeceğini; Bayar da geçmişte yaşananların unutulacağını söylemiş ama birbirlerinin görüşlerini ve liderleri oldukları partilerin yöntemlerini eleştirmekten de geri kalmamışlardır⁸².

1951 ilkbaharında kongre yapılmış ve Denizli İl İdare Kurulu üyeleri belirlenmiştir. Kongre İncilipınar mesire alanında yapılmıştır. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Lütfi Karaosmanoğlu konuşmalar yapmışlardır. Başbakan Adnan Menderes şöyle bir konuşma yapmıştır: *“Muazzam bir tesanüt manzarası görüyorum. Birbirimize mesuliyet makamına getirdiğiniz bütün vatandaşlarımıza inanıyoruz. Bunu araştırmağa hacet yok. Çehremizden bellidir. Bu tesanütünüzün, bütün memleketin hayrına ve saadetine matuftur. Bu tesanüt bütün yurttaki bütün teşkilatımıza aynı kuvvetle müyesser olsun, bunu dilerim. Bu tesanütü kaybettiğimiz gün bu memleketin ufukları kararır. Siyasi ve iktisadi istikrarı şüpheye düşer. Dünyanın en tehlikeli devrinde Dünyanın en tehlikeli bir devrini yaşadığımız bu günlerde 4 sene için bu memleketin mukadderatına Demokrat Parti hâkim olacaktır. Bu devri kökleştirmek,perçinleştirmek mecburiyetindeyiz. Millî geliri en kısa zamanda arttıracamız ve bu yola girdik. Hiçbir vergi zammına başvurmadan sırf milli gelirin artması sayesinde devlet bütçesinin bir misli artacağını şimdiden haber vermek bir hata olmaz” demiştir*⁸³. Yeni Başbakan Adnan Menderes'in de sözlerinden açık bir biçimde anlaşılacağı üzere, DP'nin iktidara gelmesi ve iktidarda olması halk nezdinde

⁸¹ Bilal Tunç, *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli*, Sakarya Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kocaeli, 2016, s.252.

⁸² Kırkpınar, ss.95-98.

⁸³ Yeni Denizli, 8 Mayıs 1951, Sayı:1146.

olumlu karşılanmıştır. Bu durumun farkında olan Başvekil, durumunu ve iktidarını güçlendirmek için gerek ülke genelinde olsun gerekse de Denizli vilâyetinde ciddi çalışmalar içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira DP, kendi döneminde yapılan bütün seçimlerde Denizli’de birinci parti olmayı başarmıştır. Bu da, DP teşkilatının Denizli halkı tarafından beğenildiğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda DP’nin Denizli İl İdare Kurulu seçimleri 28-29 Nisan 1951’de yapılmıştır. Buna göre, kurul şu kişilerden oluşmaktadır: DP Denizli İl Başkanı: Turan Bahadır (Belediye Başkanı), DP Denizli İkinci Başkan: Nuri Seçkiner (Komisyoncu), DP Denizli İl Başkanlığı- Kâtip: Burhan Özkardeş (Tüccar), DP Denizli İl Başkanlığı-Muhasip: Ömer Çubukçuoğlu (Tüccar), DP Denizli İl Başkanlığı-Üye: Vasıf Onay (Fabrikacı), DP Denizli İl Başkanlığı-Üye: Fevzi Müftüler (Tüccar ve Çiftçi), DP Denizli İl Başkanlığı-Üye: Halil Buluç (tüccar), DP Denizli İl Başkanlığı-Üye: Fahri Karaca (Gazeteci), DP Denizli İl Başkanlığı: Sadık Dikmen (Siyasetçi)⁸⁴. Söz konusu yapılanma, DP’nin Denizli’de çok ciddi bir biçimde teşkilatlandığını ortaya çıkarmaktadır.

2.4. Milletvekili Genel Seçimleri ve Denizli’deki Yansımaları (1946-1957)

Türkiye’de DP’nin kurulmasından 1957 yılına kadar toplamda dört adet milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde 1946 yılındaki hariç, yapılan 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerin tamamında DP başarılı olmuş ve üç dönem halinde iktidara gelmeyi başarmıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi Denizli vilâyetinde de DP birinci parti olmuş ve üç dönemde de Denizli’deki bütün milletvekillerini tek başına çıkarmayı başarabilmiştir.

2.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Denizli’deki Seçim Çalışmaları

1946 ile 1960 arasında 4 kez yapılan milletvekili genel seçimlerinde CHP’nin seçim çalışmaları şu şekildedir: 21 Temmuz 1946 milletvekili genel seçimlerinin, Türk siyasi tarihi içinde ayrı yeri olduğu yadsınamaz. Bir taraftan dünya ülkeleri II. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu yeni arayışlarla yeni dengelere kayarken, Türkiye’de ekonomik koşulların oluşturduğu iç problemler sonucu çok partili hayata geçme mücadelesi vermiştir. DP’nin kurulmasından sonra çok partili hayata geçiş döneminde gerçekleştirilen ilk seçimlere katılma şartlarından birisi gizli oy-açık sayım prensibinin

⁸⁴ Yeni Denizli,9 Mayıs 1951, Sayı:1147.

kabul edilmesi olmuştur. 5 Haziran 1946 tarihinde TBMM'deki görüşmelerden sonra çıkarılan 4918 sayılı kanun muhalefetin isteklerini karşılamamıştır. Bu seçimde ilk kez, ikinci seçmen kalkıyor seçmenler milletvekilini doğrudan seçebiliyordu. Ayrıca, liste usulü çoğunluk sistemi benimsenmiş; seçmen yaşı 22, milletvekili olma yaşı 30 olarak karara bağlanmıştır⁸⁵.

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildikten sonra, ilk çok partili seçim 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Seçimlere CHP, çok partili hayatın ilk siyasi partisi olan Milli Kalkınma Partisi ve DP katılmıştır. Seçimden önce çıkarılan 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile iki dereceli çoğunluk sistemi kabul edilmiştir. Ancak "açık oy, gizli tasnif" yöntemi kullanılmış ve denetim adli birimler yerine idari birimlerce yapılmıştır. Bu nedenle, bu seçimin sonuçları üzerinde uzun süren tartışmalar olmuştur⁸⁶.

1946 milletvekilliği seçimlerine CHP'den adaylık gösteren kişiler şunlardır: Cemil Çalgüner (Ziraat Enstitüsü Doçenti), Kemal Cemal Öncel (Tarım Bakanlığı Daire Müdürü), Ahmet Akşit (Eski Hastahane İdare Memuru), Ali Akıncı (CHP Acıpayam İlçe Başkanı), Kemal Şahal (Davas Sabık Belediye Reisi), İsmail Hadımoğlu (Yargıtay Başsavcı Yardımcısı), Mustafa Yağcı (Tüccar), Tahir Berkay (Eski Mebus), Mitat Kalabalık (Danıştay Mülkiye Dairesi Emekli), Yusuf İleri (Ankara Fen Fakültesi Dekan Kâtibi), Fahri Akçakoca (Eski Mebus), Hilmi Odabaş(Çiftçi), Etem Karabuda (Emekli Albay), Cevdet Saracaoğlu (İzmir Sıhhat Müdürü), Hüseyin Demirbulak (Emekli Binbaşı), Mümtaz Baba Balım (Turgutlu Şube Katibi), Atalütfi Özdin (İsmet İnönü Lisesi Öğretmeni), Ziya Gökalp (İsmet İnönü Lisesi Öğretmeni), Kerim Yalçıntok (Emekli Yüzbaşı), Nazım Başkaya (Hukuk Mezun), Hüseyin Saracoğlu (Emekli Hakim), İsmail Sıtkı (Emekli Hakim), Tevfik Topel (Devlet Demiryolları Mühendisi), İzzet Örs (Eski Mülkiye Müfettişi) ve Rıfat Korku t(Emekli Hakim)'dir⁸⁷.

Bu adaylardan İzzet Örs ve Yusuf İleri'nin nereli oldukları bilinmediğinden haneleri boş bırakılmış, İzzet Örs İçişleri Bakanlığı Müfettişlerinden iken Susurluk

⁸⁵ Ömer Karakaş, *1946 Milletvekili Seçimleri Manisa Örneği*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:29, sayı: 6 (2013), s.105.

⁸⁶ Tahir Kodal, 1960 Askeri Müdahalesinden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerinde Denizli'nin Kale İlçesi'nin Durumu, *Belgi Dergisi*, cilt: 4 (2012) , s.411.

⁸⁷ CCA, Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

Kaymakamlığına tayin edilmiş ve oradan da bakanlık emrine alınmış bir kişi olduğu, Yusuf İleri ise bundan evvel Zonguldak ilinde açılan ve Tevfik Rüştü Aras'la birlikte milletvekilliğine adaylığını koymuş, bir kâtip olmasına rağmen oralarda günlerce propaganda yapmıştır. 5 ay sonra Denizli'ye gelerek milletvekili olmak kaygısıyla ve birçok masrafları artmak suretiyle il ve ilçe merkezlerinde halkın toplu bulunduğu yerlerde demeçler vermiş ve yabancı bir yerde seçimleri kazanmaya çalışmıştır⁸⁸. Denizli Lisesi'nde tarih öğretmeni olan Ziya Gökalp'ın 30 Kasım 1945'te adaylıktan istifa etmesiyle tekrar adaylığa başvurmuştur⁸⁹. 1946 milletvekili seçim sonuçlarına göre Denizli'de kazanan milletvekilleri, Hamdi Berkman, Cemil Çalgüner, Abidin Ege, NailiKüçüka, HulusiOral, Kemal Cemal Öncel, Behçet Uz'dur.

14 Mayıs 1950 seçimleri 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasını sağlayan ilk seçim kanunudur. Kanunun getirdiği önemli yenilikler, seçimin yöntemiyle ilgilidir. 16 Şubat 1950 tarihli kanun, seçimlerin tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılacak düzenlemeleri içermektedir. Bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar adayların belirlendiği liste usulü çoğunluk sistemi ülkemizde 1946-1960 arasında uygulanmış, 1960 yılından sonra Nispi Temsil sistemine geçilmiştir⁹⁰.

Dönem itibarıyla 5545 sayılı yeni Milletvekilleri Seçimi kanunu Anayasa'daki prensibin anladığı manada bir hâkimiyetin tecellisini sağlayacak mahiyettedir. Millet iradesinin hâkimiyetini gerçekleştirecek olan bu yeni kanun, seçimlerde hiçbir vatandaşın kalbinde şüpheyi yer bırakmayacak bir takım esaslarla, bu güne kadar yapılan seçimlerde yer verilmeyen bir teminata (adli teminata) dayanmaktadır. Yeni seçim kanununun ihtiva ettiği esaslardan bazıları şunlardır: Gizli Oy, vatandaş oyunu dışarıda kimsenin gözetleyemeyeceği kapalı bir yerde Allah'ı ile vicdanıyla baş başa kalmak suretiyle kullanacaktır. Böylece kimsenin kimseden çekinmesine ve ileride (sen oyunu onlara veya bunlara verdin) diye çekiştirilmeyeceğini hatırına bile getirmesine lüzum kalmayacaktır.

⁸⁸ CCA, Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

⁸⁹ CCA, Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

⁹⁰ Kenan Olgun, *Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: 27, (2011), s.23.

Aleni Tasnif, Sandık başlarında cereyan edecek her türlü seçim muamelelerini ayrı ayrı partilerin ve varsa bağımsızların mümessil ve müşahitleri huzurunda ve halkın gözü önünde açık olarak yapılacak ve neticeler derhal ilan edilecektir. Buna göre, oyların ve tutulan zabıtların tağyir ve tahrifine imkân bırakılmamış olacaktır. Adli Teminat, Bilumum seçim muameleleri yargıçların nezaret ve murakabesi altında cereyan edecektir. Bugüne kadar yapılan seçimlerde başrolde görmeye alıştığımız idare amirleri, zabıta amir ve memurları ve askeri şahıslar bu seçimlerde faal bir vazife alamayacak, o kadar ki zabıta amir ve memurları sandık kurulu başkanı tarafından davet edilmedikçe oy verme yerine giremeyeceklerdir.

Memuriyeti unvan ve şöhreti ne olursa olsun yapılan kanunsuz bir hareket 1946 seçimlerindeki gibi cezasız bırakılmayacak, suçu işleyen kimse memur ise kanun gölgesine sığınamayacak, bu gibiler hakkında umumi hükümler dairesinde muamele yapılacaktır. Seçim işlerine hile, fesat karıştığını hisseden, gören, bilen her vatandaş itiraz ve şikâyetini sandık kurullarına, dinlemezse ilçe ve il seçim kurullarına hatta yüksek seçim kuruluna kadar aksettirebilecektir ⁹¹. Böylece, bu yeni seçim sistemi ve yapısıyla seçimlere girilmiştir. Eski sistem olan açık oy gizli sayım yerine yeni seçim sisteminin uygulanması, demokrasi açısından daha iyi bir adım olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

1950 yılı milletvekili seçimlerinde CHP ülke genelinde seçim çalışmalarına önem vermiş ve 27 Nisan 1950 tarihinde de CHP seçim beyannamesini yayınlamıştır. Bu beyannamede ana hatlarıyla: Rejimin demokratikleştirilmesi için anayasa batılı ülkelerdekine benzer bir şekil düzenleneceği, devlet başkanının yetki ve görevlerinin ele alınacağı, ikinci bir meclisin kurulacağı, altı okun anayasadan çıkarılacağı, köylerin kalkınması için seferberlik başlatılacağı, buna da eğitim seferberliği ile başlanacağı, radyonun yaygın hale getirileceği, ziraat aletlerinin çoğaltılacağından bahsedilmekte idi. Ayrıca şehir ve kasabalarda elektrik ve suyun ucuzlatılacağı ve yaygınlaştırılacağı, gıda fiyatlarından istikrarın sağlanacağı, mesken sorununun çözüleceği, hastalıklarla mücadele edileceği, il idarelerine özerklik verileceği, doğunun kalkındırılacağı, ticaretin gelişmesi için yeni çalışmalar yapılacağı, doğu illerinin kalkındırılacağı, ticaretin gelişmesi için yeni çalışmalar yapılacağı, adaletin sağlanacağı, enerji santrallerinin yapılacağı, devlet teşekküllerinin özelleştirileceği, yabancı sermayeye

⁹¹ Demokrat Denizli, 11 Mayıs 1950, Sayı:3.

kapıların açık tutulacağı, kredi imkânlarının arttırılacağı, para değerinin korunacağı, dış politikada ise Amerika, İngiltere ve Fransa ile devam eden ilişkilerin daha da geliştirileceğinden bahsedilmiştir⁹².

Bildiri “Takrir Milletimizindir” sloganı ile son bulmakta idi. CHP’liler iktidar olmanın hem de bu iktidarı uzunca bir süredir sürdürmenin tüm olumlu ve olumsuz tarafları üzerine alarak seçime hazırlanmış, halkın kendilerine olan alışkanlık ve saygısına güvenmiş, son dönemlerde gerçekleştirmeye çalıştıkları reform ve iyileştirmelerin seçimi kazanmalarına yeteceğine inanmışlardır. Hâlbuki bugün siyaset bilimcilerin ortaya koyduğu bir gerçek vardır ki “iktidarda olan partiler yıpranır”. CHP’de uzun süren iktidarı boyunca haddinden fazla yıpranmış ve bu haliyle 14 Mayıs gününe ulaşmıştır⁹³.

1950 seçimlerinden önce, CHP’liler kaybetme olasılığını akıllarına bile getirmemişlerdir. CHP yönetimi çok büyük bir olasılıkla DP’li milletvekillerinin Meclis’teki sayısında bir artış beklenmiştir. Aslında, seçimlerden önce halkın tepkisi CHP yöneticileri tarafından anlaşılabilseydi bir iktidar değişikliğinin mümkün olabildiği görülebilirdi. CHP’lilerin seçimleri kazanacaklarına dair en büyük kanıtları, halkın seçimler öncesinde CHP’li konuşmacıları dinlemek için gösterdiği yoğun ilgi ve miting alanlarının çok sayıda insan tarafından doldurulmuş olmasıdır⁹⁴. CHP’li konuşmacılar her gittikleri yerde yoğun bir dinleyici kitlesiyle karşılaşmışlardır ve bu durum CHP’yi destekleyen kitlenin DP’den fazla olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Seçimden önce DP seçim beyannamesini sunmuştur. Bu beyannameden 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinden önce DP’nin bir seçim beyannamesi hazırladığı ve çalışmalarını bu doğrultuda oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu beyannamenin asıl temellerinin partinin kuruluş beyannamesinde bulmak mümkündür. Kuruluş beyannamesinde bilhassa ulusal iradenin tam tecellisi seçimlerin her türlü baskı ve müdahaleden uzak olarak emniyet içinde yapılması gerektiği belirtilmiştir⁹⁵. Kuruluş beyannamesinde seçimlerin mutlaka güven içinde yapılması

⁹² Ensar Yılmaz, 1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları, *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt:1, sayı: 2 (1950), s.38.

⁹³ Çağatay Benhür, *14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları*, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, cilt: 17,2007,s.72.

⁹⁴ Sinan Yıldırım,1950 Seçimleri ve Propaganda, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt:6, sayı: 3, (2004) s.133.

⁹⁵ CCA, Yer No: 030.01, Fon Kodu: 12.19.7.

gerektiğini beyan eden DP'nin bu durumu 1950 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde beyannamesinde ayrıca dile getirilmiştir.

DP'nin beyannamesine bakıldığında iktidar partisi olan CHP'nin beyannamesi akılcı ve gerçekçi olmadığı gerekçesiyle ciddi bir biçimde tenkit edilmektedir. Söz konusu tenkidin ana temasını da CHP'nin izlemiş olduğu ekonomi politikaları gelmektedir. Beynamede köylülerin ekonomik açıdan sıkıntılar içerisinde olduğu, vergi sisteminin halka büyük darbeler vurduğunun bunun çözümünün de DP olacağı belirtilmiştir. Burada ana hatlarıyla ekonomik sorunların çözüleceği, vergi oranlarının azaltılacağı, iş hayatına engel oluşturan bürokrasideki kısıtlamaların ortadan kaldırılacağı, yabancı desteğinin ülkeye en kısa zamanda getirileceği, memleketteki sorunların Batı ülkelerindeki uygulamaların dikkate alınarak çözüleceği belirtilmiştir. DP beyannamesinin en meşhur sloganı ise “Yeter Söz Milletindir” olmuştur.

DP gibi CHP de 27 Nisan 1950 tarihinde seçimle ilgili beyannamesini açıklamıştır. Adı geçen CHP'nin beyannamesinde rejimin daha da demokratikleşmesi için mevcut anayasanın Batılı ülkelerdeki benzer hale getirileceği, Cumhurbaşkanının yetki ve görevlerinin yeniden ele alınacağı, ikinci bir meclisin açılacağı, CHP'nin altı ilkesinin anayasa metninden çıkarılacağı, köylere yönelik yeni kalkınma hamlelerinin oluşturulacağı, eğitimin daha da yaygınlaştırılarak ziraat aletlerinin arttırılacağı belirtilmiştir⁹⁶.

DP ve CHP seçim beyannamesini belirledikten sonra Denizli'de seçimler dolayısıyla nasıl bir çalışmanın olduğuna ayrıca bakmak gerekir. Milletvekili seçimlerinin yaklaşması nedeniyle her tarafta olduğu gibi il genelinde hummalı faaliyetler göze çarpmaktadır. Seçim çalışmaları kapsamında il merkezinde bulunan ve kazalardan gelen CHP Delegeleri ocak ve bucaklarda toplanarak ve adaylar üzerinde hararetli görüşmeler ve tartışmalar yapmışlardır. Seçimler dolayısıyla 227 CHP delegesinin iştirakiyle Halkevinde yapılan yoklamada Denizli için seçilecek 6 milletvekili yoklaması yapılmıştır. Yoklamada kazananların isimleri CHP Genel sekreterliğine bildirilmiş Parti divanınca ilave edilecek 2 milletvekili ile birlikte 8 milletvekilinin isimleri Denizli il merkezine bildirildiğinde adaylar tespit edilmiş ve buna göre aday listeleri hazırlanmıştır. Diğer taraftan DP de CHP delegeleri gibi hepsi

⁹⁶ Benhür, s.67.

bir çatı altında değil her kaza kendi delegesiyle mahallerinde yoklamalarını yapmışlardır⁹⁷:

Bu bağlamda CHP'den milletvekilliğine müracaat eden kişiler şunlardır: Hamdi Berkman, Behçet Uz, K. Cemal Öncel, Naili Küçüka, Abidin Ege, Hulusi Oral, Cemil Çalgüner, Ziya Gökalt, Ahmet Akşit, Ahmet Çökelez, Faik Asal, Kamil Karamil, Kamil Diriltten, Osman Çorbacı, Esat Kaymakçı, Adayı Himmet Akın, Kadri Özbaş, Emin Arslan, Tarhan Toker, A. Cevdet Saraçoğlu, Kemal Gökçedağ, Ali Rıza Engür, Nazım Başkaya'dır⁹⁸. Bu da Denizli'de milletvekili seçilmek amacıyla CHP'den çok sayıda kişinin adaylık başvurusunda bulunduğu ve CHP'nin de tercih edilen önemli bir parti olduğunu göstermektedir.

Denizli'de 1950 Milletvekili Genel Seçimleri için CHP'den olduğu kadar DP'den de çok sayıda kişi adaylık müracaatını yapmıştır. Bu bağlamda, 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleri için DP'den Denizli için müracaat eden kişiler aşağıda gösterildiği şekildedir⁹⁹: Refet Tavaslıoğlu, Fevzi Müftüler, Fikret Başaran, Cevat Ökmen, Tahir Berkay, Fikret Karabudak, Hüsnü Akşit, İbrahim Kocatürk, Kamil Saran, Nihat Özer, Mustafa Güllü, Şükrü Halil Tuğal, Ali Çobanoğlu, Tevfik Sunatepe, Ali İhsan Sabis, Hamdi Emre, Nuri Balaban ve Latif Özdemir'dir¹⁰⁰.

Adaylar belirlenmeden önce Denizli Halkevinde 227 CHP delegelerinin nisabı ekseriyet usulüyle milletvekilleri aday olarak eski milletvekillerinden Doktor Behçet Uz, Cemil Çalgüner, Hulusi Oral ile yenilerden Denizli Lisesi Müdürü Himmet Akın, Tavaslı Kamil Diriltten seçilmişlerdir. Geri kalan bir aday için de yapılan dört seçiminde çoğunluk sağlanamamış ve 177 delegenin katıldığı beşinci toplantıda 81 oyla Kemal Cemil Öncel ve 72 oyla Emin Arslan ayrılmışlardır¹⁰¹.

Milletvekili genel seçimleriyle ilgili olarak Yeni Denizli gazetesinin 25 Nisan 1950 günkü yazısında adayların tespit edildiği yazılmıştır. 14 Mayıs'ta yapılacak milletvekili seçiminde ilimiz CHP adayları olarak divanca tespit edilen ve Parti Genel Sekreterliğince tensip edilen %30 adayların ilan edildiği belirtilmiştir. Mahallelerde tespit edilen %70 ile birlikte isimleri, Cemil Çalgüner (CHP Sekizinci Devre

⁹⁷ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı: 1044.

⁹⁸ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı: 1044.

⁹⁹ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı: 1044.

¹⁰⁰ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı: 1044

¹⁰¹ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı: 1044

Milletvekili),Abidin Ege (Sekizinci Devre Milletvekili), Behçet Uz (Sekizinci Devre Milletvekili)'dir ¹⁰².

Milletvekili Genel Seçimleri için DP ve CHP gibi partiler dışında seçimlere bağımsız olarak giren kişiler de adaylıklarını ilan etmişlerdir. Buna göre Ziya Gökalp, Tarhan Toker, Yusuf İleri, Baha Akşit, Celal Becer, Ahmet Akşit, Cevat Uran, Kemal Cemal Öncel, Osman Çorbacı ¹⁰³. Söz konusu adayların başvurularından açık bir biçimde görülebileceği üzere, Denizli'de hem DP'den hem de hiçbir partiye bağlı olmadan bağımsız bir şekilde mebusluk seçimleri için müracaatta bulunan çok sayıda kişi olmuştur. Bu da, doğal olarak Denizli genelinde seçimlerin son derece çekişmeli geçeceğinin de işareti olmuştur olarak yorumlanabilir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen bilgilere göre, DP'nin seçim sonuçlarını Denizli genelinde kutladığı ve kutlamalar sırasında şu düşüncelerin dile getirildiği anlaşılmaktadır. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde, Denizli'de son derece sakin bir seçim ortamı yaşanmıştır. Büyük sıkıntıların yaşandığı 1946 seçimlerindeki benzer sorunlar bu seçimlerde görülmemiştir. Seçimin usulüne uygun geçmesinde en önemli etken, kuşkusuz seçimin yargı denetiminde gerçekleşmiş olmasıdır¹⁰⁴.

Denizli'de de seçim işlerini yargıç başkanlığındaki bir kurul yönetmiştir. İl Seçim Kurulu, Denizli Asliye Hukuk Yargıç Tahir Bayçin'in başkanlığında olmak üzere, beş kişilik DP'li ve dokuz kişilik CHP'li üye tarafından temsil edilmişti. Denizli CHP örgütüne göre propaganda dönemi üstün başarı ile sona ermişti. O kadar ki, 11 Mayıs günü Denizli il başkanının genel merkeze gönderdiği telgrafta “ Neticeyi kuvvet ve itimatla beklediğimizi arz ederim” denilmekteydi. Ancak seçim sonucu belli olduğunda CHP saflarında bir şaşkınlık vardı. Çünkü beklenilenin altında bir oy oranıyla karşılaşmış ve seçim kaybedilmişti. Denizli gibi pek çok seçim kaybı sonucunu inandırıcı bulmayan mahalli örgütlere CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran bir mesaj göndermişti “Bu bir vakiadır, seçimi kaybettik” Aynı mesajında Hilmi Uran,

¹⁰² Yeni Denizli,25 Nisan 1950, Sayı: 1048.

¹⁰³ Yeni Denizli,25 Nisan 1950, Sayı: 1048.

¹⁰⁴ CCA, Fon Kodu:490.1.0.0, Yer No: 448.1846.2

seçim “başarıdan” dolayı tüm parti örgütlerine teşekkür etmişti. Seçimin sonucunu önemli ölçüde etkileyen, hatta belirleyici olan Acıpayam ilçesi olmuştur¹⁰⁵.

Seçimden bir gün sonra, 15 Mayıs sabahı genel merkeze gönderilen telgraftaki şu sözler CHP için seçimin kaybına işaret etmişti “*Durum naziktir. Acıpayam iyi değildir*” Nitekim akşam saatlerinde gönderilen ikinci bir telgrafta, CHP açısından seçim yenilgisinin nedeni şöyle açıklanmaktaydı. “...seçimde vilayetin bütün ilçeleri baş başa gitmiş yalnız Acıpayam ilçesi fena durumu ile seçimin kaybına sebep olmuştur” Diğer yerlerde oylar hemen hemen eşit dağılırken, Acıpayam ilçesinde ezici denilebilecek bir çoğunluğun DP’yi tercih etmesi nasıl açıklanabilirdi. Bu sorunun yanıtı, iki yıl öncesindeki bir gelişmede aranmalıdır. Çünkü 18 Eylül 1948’de DP Genel Başkanı Bayar ve yanındakiler Burdur’a geçerlerken mecburen bu yol üzerinde bulunan Acıpayam’a uğramışlar ve DP binasının önünde birer konuşma yapmışlardır. Uzaktan saygıyla andıkları milletvekillerinin ayaklarına kadar gelmesi Acıpayamlılar üzerinde etkili olmuş ve burada DP örgütü iki yıl içinde diğer yerlere kıyasla daha da güçlenmişti. Seçim ortalama 154 bin olan kayıtlı seçmenden 137 bini oy kullanmıştır. Böylece, seçime katılım oranı yaklaşık bir değerle yüzde 87 olmuştu. Bu rakam bir önceki seçimin olumsuz izine karşın halkın büyük hevesini ortaya koymuştur ¹⁰⁶.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP’li adayların aldıkları oy sayıları ve bunların oy dağılımları da şu şekildedir ¹⁰⁷:

<u>Aday</u>	<u>Partisi</u>	<u>Aldığı Oy Sayısı</u>
Behçet Uz	CHP	54.260
Kamil Diriltten	CHP	52.721
Cemil Calgüner	CHP	52.728
Hulusi Oral	CHP	52.055
Himmet Akın	CHP	51.846
Ekrem Tok	CHP	51.420
Abidin Ege	CHP	51.328
Emin Arslan Tokatlı	CHP	46.913

¹⁰⁵ Süleyman İnan, CHP Müfettişi Cemal Muğlalının Raporları Işığında Bir Taşra Kenti Olan Denizli’de 1950 Seçimleri ve Gösterdikleri, *Atatürk Dergisi*, cilt: 4, sayı: 3 (2005), s.114.

¹⁰⁶ İnan, s.115.

¹⁰⁷ Yeni Denizli, 16 Mayıs 1950, Sayı: 1054.

Bu seçimlerde DP'nin ciddi bir başarı kazanarak seçimleri kazanması ve Denizli'de de üstünlüğü ele geçirmesi nedeniyle vilâyetteki bazı CHP'liler partisinden istifa ederek DP'ye geçmişlerdir. DP'ye katılan bu kişiler CHP'li parti üyeleridir. Örneğin Denizli Merkez ilçeye bağlı olan CHP Kaklık Ocak Teşkilatından bazı üyeler DP'ye geçmişlerdir. Bunlar, Hüseyin Demir, Osman Berber, Süleyman Acar, Eyyüp Erdoğan, İsmail Korkmaz, Hüseyin Aşçı, Abdurrahman Burhan, Ahmet Burhan, Ömer Demirtaş, Ahmet Başol, Ali Başol, İsmail Gündoğdu, İbrahim Uflaz, Mehmet Uflaz, Yusuf Sarıkaya, AliAy, Rıza Erol, Abdi Türe, Ahmet Keskin, Remzi Öztürk, Hüseyin Yavaş, Ali Abar, Emir Ali Mutlu, Ahmet Tenel, Ahmet Ali Özek, İsmail Yitik, Himmet Evşen, Ali Özbek, Hüseyin Bayık, Hasan Kılınç, Emin Acar, Halil Türe, Osman Saltı, Mahmut Akar, Süleyman Ok, Mehmet Verel, Mustafa Uslu, Mustafa Ali Sert, Ali Çil, Ali Rarakurt, Ali Dela, Yusuf Ali Türe, Hasan Ali İbik, İbiş Yılmaz, Halil Yılmaz, Emir Ali Karaman, Mehmet Balıkçı, İbrahim Tarhan, Ahmet Sicim, Abdullah Kısaç, Sami Karataş, Mehmet Başol, Süleyman Mutlu, Necati Öztürk'dür¹⁰⁸. Söz konusu durum, Denizli CHP Teşkilatlarında bazı rahatsızlıkların olduğu ve bu rahatsızlıklardan dolayı da bazı partililerin DP'ye geçtikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da DP, Denizli'de daha da güçlenmeye başlamıştır şeklinde değerlendirilmektedir.

CHP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini kaybetmesinde; iktidarın uzun süren dönemde halktan kopukluğu, yorgunluğu, savaş sırasındaki olumsuz uygulamaları, partinin yeteri kadar demokratikleşememe sorunu etkili olmuştur. DP'nin kazanmasında ise; siyaseti toplumsallaştırabilmesi, halkın katılımına yönelik uygulamaları, daha fazla ekonomik ve siyasal özgürlük vaatleri, Bayar ve arkadaşlarının Atatürk'e yakınlığı ve güvenilirliği, Atatürk ilkeleri ve devrimlerine karşıt olmaması, grev hakkını savunması, 1946 seçimlerindeki yolsuzluklara halkın gösterdiği tepki, iktidarın gereksiz yere muhalefete verdiği politik amaçlı ödünler etkili olmuştur. Kısaca söylemek gerekirse, Türk tarihinin ilk ve tek dereceli seçimlerinde DP, kansız darbesiz bir şekilde demokratik yoldan seçimleri kazanarak iktidara gelmiş ve 27 yıllık CHP de bu sonuçları büyük bir olgunlukla kabul ederek iktidarı DP'ye devretmiştir. Bu durumda, 27 yıl boyunca Türkiye'de demokrasiye giden kanalların açık tutulmasının yanı sıra, çok partili sistemi kurma yolunda atılan önemli adımların da etkisi olmuştur. Türkiye'de gerçekleşen bu demokratik oluşum,

¹⁰⁸ Demokrat Denizli, 27 Nisan 1950, Sayı: 1.

Orta Doğu toplumlarında rastlanan ilk örnek olması bakımından da ayrıca özel bir değere sahiptir.

Bazı tarihçilere göre bu seçimlerde, Türkiye’de ilk defa, sivil bir kadronun, tam ve kâmil bir şekilde, iktidarın sahibi olması keyfiyeti gerçekleşmiş oluyordu. Seçimin sonuçları alındıktan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, DP Genel Başkanı Celal Bayar’ı, 16 Mayıs 1950 tarihinde Çankaya Köşkü’ne davet ederek, kendisinden yeni kabineyi kurmasını istemiş, Bayar TBMM açılıncaya kadar kabinenin iş başında kalmasını rica etmiştir. Bayar arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerden sonra, 22 Mayıs’ta toplanan TBMM Bayar’ı 387 DP’li milletvekilinin oyu ile Cumhurbaşkanlığına seçmiştir. CHP’nin adayı İsmet İnönü’ye 64 oy, Halil Özyörük’e ise sadece 1 oy çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar hükümeti kurmakla Adnan Menderes’i görevlendirmiş ve Menderes 22 Mayıs’ta kabinesini açıklamış, bu kabineye TBMM’de 2 Haziran 1950 tarihinde 282 DP’li milletvekilinin oyu ile güven verilmiştir. Böylelikle DP iktidarı resmen devralmıştır ¹⁰⁹. DP, bu durumunu 1954 yılına kadar sürdürmüş ve iktidar partisi olmuştur. Hem Türkiye’nin hem de Denizli’nin kaderine yön veren DP’nin iktidarı yeni seçimlerin yapıldığı 1954 yılına kadar devam etmiştir.

CHP’nin bu dönemlerde iştirak ettiği bir diğer seçim de 1954 milletvekili genel seçimleridir. CHP’ye göre 1950 seçimleri bir yanılma, milletçe işlenmiş bir hata idi. 1954 seçimlerinde bu hata düzeltililecekti. Bununla birlikte CHP muhalefet partisi olarak ilk kez seçimlere katılmıştır¹¹⁰. 1954 Milletvekili seçimlerinde CHP’nin Denizli adayları şu kişilerden oluşmaktadır: Reşat Aydın (hukukçu), Ahmet Demir (Denizli Eski Valisi), Muhlis Tokat (Makine Mühendisi), Atıf Şohoğlu (Avukat), Hulusi Oral (Hukukçu), Kamil Diriltan (Hukukçu), Cemil Çalgüne (Doçent), Ekrem Tok (Doktor), Osman Çorbacıoğlu (Çiftçi)’dir ¹¹¹.

Partililer, seçimin yaklaşması münasebetiyle siyasi toplantı ve gezileri sıklaştırmışlardır. Üzerlerinde bayraklı bir şekilde arabalarıyla dolaşmakta, böylece 2

¹⁰⁹ Bilal Tunç, DP ile CHP Anlaşmazlıkları Bağlamında İsmet İnönü’nün 1952 Yılı Ege ve Marmara Bölgesindeki Gezileri ve Basına Yansımaları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, cilt: 5, sayı: 15, 2018, s.86-87.

¹¹⁰ Ensar Yılmaz, 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları, *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, cilt: 5, sayı: 4 (2010) ,s.542.

¹¹¹ Yeni Denizli, 30 Mart 1954, Sayı:1613.

Mayıs'ta yapılacak büyük seçime hazırlanmaktaydılar¹¹². 2 Mayıs 1954 seçimleri Denizli'de sükûnet içinde geçmiştir. Demokrat Parti, seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanmıştır. 541 Mebusluktan 508 Mebusluğu DP kazanırken; CHP 28 Mebusluk kazanmış bulunmaktadır. Bu nedenle, seçimin galibi DP'liler olmuşlardır¹¹³.

Denizli'de 9 milletvekilliğinin hepsini DP kazanmıştır. Seçimlerin ardından, CHP sonuçlara dair bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğe göre:1954 milletvekili seçimi neticelenmiş, Oyların taksimi şekli ve nispeti tabiatıyla henüz ilan edilmemiştir. Belli olan neticelere göre 500 küsur azası olan iktidar partisi karşısında CHP 28 milletvekili ile Büyük Millet Meclisinde muhalefette bulunmuştur. Vazifesinin hakkı ile ifasında her bakımdan güçlük meydandadır. CHP kendisine düşen vazifeyi Büyük Millet Meclisi içinde ve dışında ciddi bir mesuliyet duygusu ile ifa etmeye çalışacaktır. *“Seçim neticesinde şimdilik Partimizin idaresine hâkim olan düşünceler şunlardır: Partimiz, seçmenlerin oylarından %40'ından fazlasını kazanmıştır. Memlekette varlığımız bu büyük oy nispetinin himayesindedir. Seçim sistemimizin düzeltilmesi lüzumu 1954 seçimleri ile bir daha meydana çıkmıştır. Birde seçimlerin sonucunda sükûnetli bir devrin yaşanması lazımdır ki, halk ancak bu suretle seçimde verdiği kararın neticelerini müşahade ve muhakemesini kolaylaştırmaya çalışacağız yönündeydi*¹¹⁴”.

1957 seçimleri öncesinde Türkiye'de hala en güçlü parti DP'dir. Muhalefet ekonomik sıkıntılar ve özgürlükler meselesi üzerinde dururken yine de somut çözümler üretmekten uzak bir görünüm sergilemektedir. En güçlü muhalefet partisi CHP olmakla birlikte tek parti döneminin hatıraları henüz hafızalardan silinmemiştir. CMP partisi dönem itibarıyla çok tanınan bir parti değildir. Diğer muhalefet partisi HP ise henüz en büyük başarısı ise aydınların desteğini tekrar kazanmak olmuştur. Dolayısıyla bu seçimlerde DP'nin kazanacağı açık olmakla birlikte önemli bir oy kaybına uğramış olması ise sürpriz olmuştur. Katılım oranının önceki yıllara göre daha düşük olduğu seçimler neticesinde DP'nin oyu %47'ye gerilemiş ancak mevcut seçim sistemi dolayısıyla 424 sandalyeye sahip olmuştur. CHP: 178, CMP:4 ve HP: 4 milletvekili ile meclise girmiştir. 1957 seçimleri sonrasında ortaya çıkan en önemli

¹¹² Yeni Denizli,8 Nisan 1954, Sayı:1621.

¹¹³ Yeni Denizli,4 Mayıs 1954, Sayı:1640.

¹¹⁴ Filiz Eşli, Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2012, s.108.

gelişme oyların artmasından güç alan CHP'nin daha sert ve aktif bir muhalefet yürütmeye başlamasıdır ¹¹⁵.

1957 milletvekili seçimlerine Denizli'de milletvekili adaylarının belli olduğu Yeni Denizli Gazetesinin 28 Eylül 1957 tarihli yazısında açıklanmıştır. Buna göre CHP'nin adayları Hüdaî Oral, Atıf Şohoğlu, Cemal Yağcı, İlhan Mertsoy, Fuat Dağdeviren, Nazım Başkaya, Atilla Selen, Hızır Cengiz, Muhlis Tokat'tır ¹¹⁶. Ardından Denizli CHP Teşkilatı da belirlenmiştir. Bu kimseler, Nuri Seçkiner, Ali Rıza Akan, Hakkı Alp, Hüseyin Us, Cemal Güzey, Nevzat Dinarlı'dır ¹¹⁷.

Yeni Denizli gazetesine göre, 27 Ekim 1954 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri Denizli'de son derece sakin ve olgun bir ortamda gerçekleşmiştir. 1954 seçimleri dolayısıyla Denizli genelinde 674 sandık kurulmuş, 154,971 vatandaş reyini kullanmıştır ve iştirak nispeti %75 olmuştur. Bu seçimlerde bütün vilayet olarak DP 78.376, CHP 68. 515, HP 5. 366 ve CMP ise 2.101 rey almışlardır. Seçim sonuçlarına göre, 9.861 farkla DP seçimleri kazanmıştır¹¹⁸. Bu seçim sonuçlarından açık bir biçimde görüleceği üzere DP, Denizli'de yeniden seçimleri kazanmış ve 9 milletvekilinin tamamını tek başına çıkarmıştır. Söz konusu durum, Denizlilerin 1950 seçimlerinde olduğu gibi 1957 seçimlerinde de tercihlerini DP'den yana kullandıklarını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Aynı durum 1957 seçimlerinde de olmuş, DP Denizli'de yeniden seçimleri kazanmış ve il genelinde en çok tercih edilen parti olmayı başarmıştır.

2.4.2. Demokrat Parti'nin Denizli'deki Seçim Çalışmaları

Çok partili dönemde DP'nin Denizli'de katıldığı ilk seçim 1946 milletvekili genel seçimleridir. Ancak çoğunlukçu seçim sisteminden dolayı DP milletvekili çıkaramamıştır. CHP sekiz milletvekilini meclise gönderirken, bağımsızlar bir milletvekilini meclise gönderebilmiştir. CHP'nin Denizli milletvekilleri yukarıda da ifade edildiği gibi şu kişilerden oluşmaktadır: Hamdi Berkman, Cemil Çalgüner, Abidin Ege, Naili Küçük, Hulusi Oral, Kemal Cemal Öncel, Behçet Uz'dur.

¹¹⁵ Sedef Bulut, *Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı(1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu*, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı: 4, (2009), s.131

¹¹⁶ Yeni Denizli, 28 Eylül 1957, Sayı: 2392.

¹¹⁷ Yeni Denizli, 4 Ekim 1957, Sayı: 2397.

¹¹⁸ Yeni Denizli, 29 Ekim 1957, Sayı: 2418.

TBMM Tutanaklarına göre meclisteki Denizli vilâyetinin mebusları ve görev aldıkları komisyonlar şu şekildedir. Behçet Uz: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Hulusi Oral: Çalışma Komisyonu Başkanlığı, Hasene Ilgaz: Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı, Talat Simer: Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Başkanlığı ve Naim Atalay : Tarım Komisyonu Başkanlığı'dır¹¹⁹. Denizli mebuslarının TBMM'deki görevlerine bakıldığı zaman, onların son derece önemli birimlerde ve çok aktif bir biçimde görev aldıkları anlaşılmaktadır.

1950 seçimlerine Denizli 8 milletvekili çıkarma hakkına sahip olmuştur.Bu tarihlerde, her seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı son genel nüfus sayımının sonucuna göre belirlendi. En son yapılan nüfus sayımı da 21 Ekim 1945 tarihinde gerçekleşmişti ve bu sayımda Denizli'nin nüfusu 315.934'tür. Aynı seçim kanununa göre, her 40 bin kişi için 1 milletvekili; 40 binden fazla olan seçim çevresi için ise 55 bine kadar 1 ve bundan sonraki her 40 binde bir milletvekili eklenerek belli nüfus dilimlerine göre milletvekili sayısı saptanmıştır. Bu yöntemle, 18 milyon nüfusa sahip Türkiye'de toplam 487 olacak milletvekili sayısından Denizli'nin payına düşen 8 olarak hesaplandı. Bu durum karşısında, partinin merkez yönetimi her ilde ve dalla öncelerde olduğu gibi Denizli'de parti içinde yapacağı yoklama ile aday belirlemek yolunu izlemiştir ¹²⁰.

Demokrat Denizli gazetesinin Denizli'de yapılan seçim çalışmalarıyla alakalı olarak verdiği bazı bilgiler arasında şunlar yer almaktadır: DP Denizli Teşkilatı seçim çalışmaları kapsamında 30 Mayıs 1950 tarihinde Çatalçeşme Parkı'nda bir açık hava toplantısı yapılmış ve 4 bine yakın kişi söz konusu toplantıya katılmıştır. DP Denizli İl Teşkilatından başta Refet Tavaslıoğlu olmak üzere Fikret Başaran, Ali Çobanoğlu, Hüsnü Akşit, Mustafa Gülcügil, Fikret Karabudak, Ali İhsan Sabis dahil çok sayıda partilinin katıldığı mitingin ilde büyük alaka uyandırdığı anlaşılmaktadır ¹²¹. Bu büyük toplantıdan sonra 10 Mayıs 1950 tarihinde seçim yasakları başlamış, 14 Mayıs 1950 günü saat 08.00'da başlayan oy verme işlemi saat 17.00'de sona ermiştir. Seçimler boyunca birkaç münferit yerel olay dışında önemli sayılabilecek bir asayiş olayına rastlanmamış ve seçimler son derece güvenli bir ortamda yapılmıştır ¹²².

¹¹⁹ TBMMTD, Dönem 8, c.I, (12 Ağustos 1946) , ss.14-22.

¹²⁰ İnan, s.105

¹²¹ Demokrat Denizli,4 Mayıs 1950, Sayı:2.

¹²² Benhür ,s.73

14 Mayıs 1950 Milletvekili seçimlerine, 7 parti katılmasına rağmen seçim CHP, DP ve MP arasında geçmiştir. Seçimlere toplam 8.908.576 seçmenden 7.916.091'i katılmış olup katılım oranı % 88.88 olmuştur. DP 4.242.831 oyla 408 milletvekili kazanırken CHP 3.165.096 oyla 69 milletvekili kazanmıştır. Bu seçimlerde MP 1, bağımsızlarda 9 milletvekilliği elde etmiştir. Seçimin genel sonuçlarına baktığımızda DP'nin tek başına iktidar olduğu, bununda seçimlerde uygulanan "liste usulü çoğunluk" sisteminden kaynaklandığı görülmektedir. DP %53.59 oy oranıyla 408 milletvekilliği kazanırken, CHP %39.98 oy oranıyla ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir¹²³.

1950 seçimleriyle alakalı olarak 11 Nisan 1950 tarihinde Yeni Denizli gazetesinde şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Türkiye'de yeni bir nizam yerleşmek üzere bulunduğu, bunu tahakkuk ettirecek olan şeyin vatandaşın vereceği oy olduğu anlatılmaktadır. Gazeteye göre, oyların önemi, iki bakımdan tetkik edilebilir orandadır. Buna göre, birincisi seçime iştirak nispetidir ki, meselenin kemiyet tarafını teşkil eder. Bu, vatandaşın memleket işlerine olan alakasını, insan olarak kendi yaşayışını idare edecek, devlet cihazının kuruluşundaki, rolün derecesini belirtmektedir¹²⁴.

Yeni Denizli adlı gazetenin seçimle ilgili ifadesinin devamında şu şekilde yer almaktadır: Gazeteye göre, memleketin selameti yani varlığı seçimlere bağlıdır. Gazetenin oy kullanmanın diğer bir önemi de, hangi program ve onu tatbik edecek Parti ve şahısların tayini ciheti olduğu, bu husus memleket ve milletimizin mukadderatına tesir edecek ve asla, ihmal edilmemesi gereken bir keyfiyetti olduğu belirtilmektedir. Aynı makaleye göre, Türk inkılâbının ilk safhası harici ve dâhili düşmanlardan memleket kurtulması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti teşekkül etmesidir¹²⁵. Bu nedenle bunları gerçekleştirmek için de seçimlerin ne kadar önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Söz konusu durum, Denizli'deki yerel gazetelerin seçimleri çok dikkatli bir biçimde izlediklerini göstermesi bakımından önemli bir durum arz etmektedir.

1950 Milletvekili Genel Seçimlerine Denizli vilâyetinden çok sayıda kişi başvurmuştur. Buna göre, Denizli'deki gazetelere adı geçen vilâyetinden DP adına

¹²³ Olgun, s.29

¹²⁴ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı:1044.

¹²⁵ Yeni Denizli, 11 Nisan 1950, Sayı:1044.

başvuran kişiler şunlardır: Refet Tavaslıoğlu, Fevzi Müftüler, Fikret Başaran, Cevat Ökmen, Tahir Berkay, Fikret Karabudak, Hüsnü Akşit, İbrahim Kocatürk, Kamil Saran, Nihat Özer, Mustafa Güllü, Şükrü Halil Tuğal, Ali Çobanoğlu, Eyüp Şahin, Tefvik Sunatepe, Ali İhsan Sabis, Hamdi Emre, Nuri Balaban ve Latif Özdemir'dir¹²⁶.

Yeni Denizli gazetesine göre, 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimlerinin yaklaşması sebebiyle Denizli vilâyetindeki siyasi partilerle serbest adaylar arasında propaganda faaliyeti günden güne artmış ve seçim çalışmaları hızlandırmışlardır. Partiler ve adaylar hemen her gün denebilecek şekilde il ve ilçelerde toplantılar yaparak mitingler tertip etmişlerdir¹²⁷. Gerek iktidar partisi ve yeni bir parti olan DP'nin Denizli'deki bu seçim çalışmaları ve propagandaları, seçimlerin Denizli genelinde son derece çekişmeli bir ortamda yapıldığını bariz bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Yeni Denizli gazetesine göre, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Denizli vilâyetinde de milletvekili seçim faaliyeti yapılmış ve büyük bir sükûnetle seçim sona ermiştir. Yeni Denizli gazetesine seçim hakikaten Türk tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir intizam içinde geçmiş ve bütün vatandaşlar hiçbir tesir altında kalmadan reylerini kullanmışlardır. Sabah saatlerinde başlayan oylama işi zaman zaman seçmenleri fazla izdihamına sebep olmuş ve sandık başkanları seçmenlerin seçim kartlarına göre sıraya dizerek vatandaşların rahat rahat oylarını kullanmalarını sağlamışlardır. Akşam saat 17.00'de reylerin tasnifine başlanmıştır. Sandık başlarında tasnif intizam için de gece geç vakte kadar devam etmiş ve tasniflerini bitiren sandık başkanları doğrudan İlçe Seçim Kuruluna gitmişlerdir. 14 Mayıs 1950 gününde yapılan Milletvekili Seçiminde oy kazanan adayların aldıkları oy miktarları genel olarak şu şekildedir ¹²⁸:

<u>Milletvekili Adayı</u>	<u>Partisi</u>	<u>Aldığı Oy Sayısı</u>
Ali İhsan Sabis	DP	79.548
Fikret Karabudak	DP	79.002
Refet Tavaslıoğlu	DP	78.159
Hüsnü Akşit	DP	77.668
Mustafa Gülcigil	DP	76.613

¹²⁶ Yeni Denizli, 12 Nisan 1950, Sayı:1045.

¹²⁷ Yeni Denizli, 2 Mayıs 1950, Sayı:1050.

¹²⁸ Yeni Denizli, 16 Mayıs 1950, Sayı:1054.

Ali Çobanoğlu	DP	76.405
Fikret Başaran	DP	75.350
Eyüp Şahin	DP	71.341
Behçet Uz	CHP	54.260
Kamil Dirliten	CHP	52.751
Cemil Çalgüner	CHP	52.728
Hulusi Oral	CHP	52.055
Himmet Akın	CHP	51.846
Ekrem Tok	CHP	51.420
Abidin Ege	CHP	51.328
Emin Arslan Tokatlı	CHP	46.913
Ahmet Akşit	BAĞIMSIZ	6.887
Kemal Cemal Öncel	BAĞIMSIZ	5.009
Baha Akşit	BAĞIMSIZ	4.157
Tarhan Toker	BAĞIMSIZ	1.544
Ziya Gökalp	BAĞIMSIZ	1.470
Yusuf İleri	BAĞIMSIZ	1.319
Cevat Uran	BAĞIMSIZ	431 olmuştur ¹²⁹ .

Dönem itibarıyla, 1950 seçimlerinde bir adayın iki ilden adaylığını koyması mümkündü. DP'nin güçlü adaylarından emekli General Ali İhsan Sabis de hem Denizli'den hem de Afyon'dan aday olmuş; seçim sonucunda her iki yerden milletvekilliğini kazanınca Afyon'u tercih etmiştir. Dolayısıyla, tercih etmediği Denizli milletvekilliği boşta kaldığı için mevzuat gereği Denizli'de bir ara seçim yapılması söz konusu olmuştur. Buna benzer bir durum yüzünden, Denizli'den başka 13 ilde, 16 Eylül 1951'de ara seçim yapılmıştır. DP'nin adayı, Denizli milletvekili Hüsnü Akşit'ti. CHP'nin adayı ise, hukukçu Cemil Sait Barlas'tı. Asıl seçim mücadelesi birbirlerine rakip bu iki isim arasında seçmiştir¹³⁰.

Ara seçimler sonucunda, DP'nin adayı Dr. Baha Akşit, en yakın rakibi Sait Barlas'a 276 oy fark atarak milletvekili seçilmiştir. Bir köyün nüfusu kadar olduğu söylenebilecek bu fark, birinin diğerine gerçek üstünlüğünü gösteren bir rakamı ortaya koymuyordu; daha çok sonuç belirleyen bir nitelik göstermekteydi. Tam bu sırada,

¹²⁹ Yeni Denizli, 16 Mayıs 1950, Sayı: 1054.

¹³⁰ İnan, s. 118-119.

yeni seçilen Baha Akşit'in amcaoğlu Denizli Milletvekili Hüsnü Akşit apandisit yüzünden rahatsızlanmış ve Denizli'de geçirdiği ameliyat sonrası kurtarılamayarak hayatını kaybetmiştir. Seçimden iki gün sonra gerçekleşen bu ölüm olayı, aynı aileden iki milletvekilinin birlikte çalışmasına imkân vermemiş, adeta biri diğerinin yerini almıştır ¹³¹.

22 Mayıs 1950'de yapılan Cumhurbaşkanı ve Büyük Millet Meclisi Divanı Seçimleri için, 20 Mayıs 1950'de DP Milletvekillerinin Meclis Grubu toplantısında bulunmaları Parti Genel Merkezince tebliğ edilmiştir. Bu nedenle DP'den seçilen Denizli milletvekilleri Ankara'ya gitmişlerdir ¹³². Bu da, onların ilk çalışmaları olmuştur.

Seçimlerin sonrasında 385 oyla Refik Koraltan Meclis Başkanlığına ve 387 oyla Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Hükümet Adnan Menderes'in başkanlığında teşekkül etti¹³³. Bunlar arasında bilhassa Denizli milletvekilleri de yer almışlardır. Meclis toplantısından sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes ve Bakanlar toplu bir halde Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiş ve tekrar meclise dönerek tebrikleri kabul ettiler. Yeni teşekkül eden hükümete göre İki Devlet Bakanlığı kaldırılmış ve kabine 15 üyeden oluşmuştur¹³⁴. Bu süreçte başta Denizli mebusları olmak üzere bütün milletvekilleri hazır bulunmuşlardır.

Dokuzuncu dönem birinci yasama yılında Denizli mebuslarının TBMM'de hangi komisyonlarda yer alacakları belirlenmiştir. Buna göre, Hüsnü Akşit Ulaştırma Komisyonu, Ali Çobanoğlu Meclis Kitaplığı Komisyonu, Mustafa Gülcügil Gümrük ve Tekel Komisyonu, Eyüp Şahin Maliye Komisyonu, Ali Çobanoğlu Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu, Fikret Başaran Milli Eğitim Komisyonu, Fikret Karabudak Milli Savunma Komisyonu, Refet Tavaslıoğlu Tarım Komisyonu'nda görev alması kararlaştırılmıştır ¹³⁵.

Dokuzuncu dönem ikinci yasama yılında Denizli mebuslarının yer aldıkları diğer komisyonlar da şunlardır: Mustafa Güllügil Gümrük ve Tekel Komisyonu, Eyüp

¹³¹ İnan, s.118-119.

¹³²Yeni Denizli 19 Mayıs 1950, Sayı:1055.

¹³³ Yeni Denizli, 23 Mayıs 1950, Sayı:1056.

¹³⁴ Yeni Denizli, 23 Mayıs 1950,Yer No:1056.

¹³⁵ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950), ss.33-39.

Şahin Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu, Fikret Karabudak Milli Eğitim Komisyonu Tasnif Heyeti, Hüsnü Akşit Milli Eğitim Komisyonu Tasnif Heyeti, Ali Çobanoğlu Dışişleri Komisyonu'dur ¹³⁶.

Bu dönemde Denizli mebuslarının TBMM'de çok aktif olarak görev aldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Denizli mebuslarından Refet Tavaslıoğlu, Ali Çobanoğlu, Baha Akşit, Fikret Başaran, Mustafa Gülcügil ve Eyüp Şahin'in, Denizli'nin ihtiyaçları hakkında Başvekile bir mektup göndermişlerdir. Onların tespitlerine Denizli'nin ihtiyaçları şu şekildedir ¹³⁷:

1. Denizli'nin Güney ilçe merkezinde ajans açılması hususunda gereken karar alınmış olup, imkân usulünde faaliyete geçirilmelidir.
2. Dokuma tezgâhlarının ıslah edilmesi mevzuu esas itibariyle vekâletçe de ele alınmış olup halen Sümerbank Bakırköy Fabrikasında bir adet numune otomatik dokuma tezgâhı yaptırılmaktadır. İmalat bittikten sonra yapılacak olan işletme tecrübelerinde iyi netice alındığı takdirde, Dokumacı Küçük Sanat Kooperatiflerine birer miktar numune gönderilecek beğenilirse devam edilecektir.
3. Denizli'de imal edilmekte olan bezlerden 10.03.1939 gün ve 2/10576 kararname sayılı nizamnameye göre standardize edilmiş bulunmaktadır.
4. Kaput bezlerinden gayrı (astarlık, çarşaflık, yataklık, mendil, başörtü, şal, perdelik, karyolaörtüsü, kalın bez...) gibi bezler için 1945 senesinde el tezgâhı pamuklu dokuma yeni standartları cetveli ihzar edilmiş ve bunlar bilhassa Dokuma Kooperatifleri mamullerinde tatbik de olunmuştur. Bu çeşitler dışında dokunan hangi bezlerin standart hale getirilmesinin istenildiği açıklanmalıdır ¹³⁸.

1952 yılında DP, Denizli'de olağan kongresini yapmıştır. Söz konusu kongreye Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu da katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Bayındırlık Bakanının konuşmasında şu konuların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır: Memleketin bayındırlık konusunda düzenlemelere ihtiyacı vardır ve bu kapsamda yeni yolların, köprülerin ve ulaşım alanındaki sorunların çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca su sorununun çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bayındırlık Bakanı

¹³⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.II, (6 Kasım 1950), ss.23-29.

¹³⁷ CCA, Fon Kodu:30.1.0.0, Yer No:84.533.10.

¹³⁸ CCA, Fon Kodu:30.1.0.0, Yer No:84.533.10.

konuşmasının devamında sadece şehirlerin değil, aynı zamanda köylerdeki mevcut su, yol ve elektrik problemlerinin çözüleceğinin ve Hükümetlerinin de önceki Hükümetlere oranla söz konusu sorunları çözmek için çok büyük miktarda para ayırdığını ifade etmiştir ¹³⁹. Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu'nun bu konuşmasından çok açık bir biçimde anlaşılacağı üzere, DP Hükümeti ülkedeki sorunları ve eksiklikleri çözmek amacıyla ciddi çalışmalar içerisinde olmuştur. Ayrıca adı geçen Bakanın bu sorunları Denizli'de dile getirmesi, onun Denizli vilâyetinin de sorunlarını çözmek için uğraşacağı anlaşılmaktadır.

Devrin yerel gazetelerinden elde edilen bilgilere göre, 1954 Milletvekili Genel Seçimleri dolayısıyla DP, Denizli'de son derece nazik ve ılımlı bir propaganda süreci geçirmiştir. DP'li idareciler halkla yaptıkları görüşmelerde muhalefetle çatışmak yerine dört yıl boyunca yaptıkları icraatları anlatmaya çalışmışlardır. DP ile birlikte başta CHP olmak üzere diğer siyasi partiler de il genelinde çalışmalar yapmış ve birçok yerde şubeler açmışlardır. Söz konusu şubelerde seçimler boyunca seçimleri kazanmaları durumunda neler yapacaklarını halka anlatmaya çalışmışlardır ¹⁴⁰. Söz konusu gelişmeler, Denizli merkez ve diğer ilçelerinde hummalı bir biçimde seçim çalışmalarının yürütüldüğünü ortaya çıkarmaktadır.

1954 Milletvekili seçimlerinde Denizli'de milletvekili yoklaması 28 Mart 1954 tarihinde yapılmıştır. Her iki parti de adaylarını tespit etmiştir. Denizli'de CHP'lilerin seçimleri kazanacakları iddia edilmiştir. DP ise seçimin neticesinden emin görünmekte ve sık sık yaptığı temaslarla halkın sevgisine mazhar olduğunu ispat etmiştir. DP en makul bir şekilde davranarak ve yapılan toplantılarda muhalefetin hareketlerine cevaptan ziyade iktidarın dört senelik icraatı üzerinde durarak halkın dikkatini çekmiş ve takdir toplamıştır. Yapılan temaslar neticesinde bağımsız vatandaşlarla konuşmalarda DP'nin şanslı olduğu görülmüştür¹⁴¹.

Onuncu Dönem Büyük Millet Meclisine Denizli'den seçilen olan 9 milletvekilliği için burada çok kapsamlı bir seçim programı yürütülmüştür. Seçimler dolayısıyla başta DP olmak üzere bütün partiler aday yoklamaları yapmışlardır. Yapılan çalışmalar neticesinde hem DP de CHP adaylarını tespit etmeyi başarmışlardır. Buna göre, Denizli vilâyetinde seçimler dolayısıyla yapılan aday

¹³⁹ Denizli, 7 Temmuz 1952, Sayı: 1264.

¹⁴⁰ Yeni Denizli, 16 Nisan 1954, Sayı: 175.

¹⁴¹ Yeni Denizli, 16 Nisan 1954, Sayı: 175.

toplantıları sonucunda DP'nin adaylarının şunlar olmasına karar verilmiştir: Baha Akşit, Refet Tavaslıoğlu, Ali Çobanoğlu, Mehmet Karahasan, Osman Ongan, Ahmet Hamdi Sancar, Ali Rıza Karaca, Mustafa Gülcü, İsmail Hadımlı'dır¹⁴².

2 Mayıs 1954 seçimleri münasebetiyle siyasi partilerin açık hava toplantıları her yerde olduğu gibi Denizli'de de yapılmıştır. DP tarafından Bayramyeri'nde bir toplantı planlanmış ve bu toplantıya halk yoğun ilgi göstermiştir. Bu toplantıda ilk sözü Belediye ve Parti Başkanı Turan Bahadır aldı. Daha sonra sırasıyla Mebus adaylarından Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Ali Çobanoğlu, Osman Ongan, Refet Tavaslıoğlu ve Hamdi Sancar konuşmuşlar DP'nin dört senelik icraatı sırasında yapılan işlerden bahsetmişlerdir. Daha sonrada seçim çalışmaları kapsamında Denizli'de bulunan Devlet Bakanı Celal Yardımcı da söz alarak DP Hükümetinin icraatını rakamlar vermek suretiyle uzun süren bir konuşma yapmıştır. Sonunda mebus adaylarından Mustafa Gülcügil ve DP toplantısında bulunmak üzere Denizli'ye gelmiş olan Burdurlular adına DP Başkanı Fethi Kurt bir konuşma yapmış ve toplantıya son verilmiştir¹⁴³. Görüldüğü üzere 1954 Milletvekili Genel Seçimleri dolayısıyla DP Denizli İl Başkanlığı ve İl Teşkilatları, ciddi çalışmalar içerisinde bulunmuşlardır. Neticede bu çalışmaların sonucu olarak DP, 1950 seçimlerinde olduğu gibi 1954 seçimlerinde de Denizli'de birinci parti olmayı başarmıştır.

Bu kapsamda, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri ülke genelinde olduğu gibi Denizli'de de büyük bir sükûnet içinde seçimler sona ermiştir. Seçimleri DP büyük bir çoğunlukla kazanmıştır. Denizli genelinde DP'nin büyük oy farkıyla kazandığı seçimin ilçeler genelindeki durumu şu şekilde olmuştur¹⁴⁴.

İlçe adı	Milletvekili Adayı	Aldığı Oy Sayısı
Buldan İlçesi	Baha Akşit	5.023
Buldan İlçesi	Ali Çobanoğlu	4.988
Buldan İlçesi	Mustafa Gülcügil	5.040
Buldan İlçesi	İsmail Hadımoğlu	5.011
Buldan İlçesi	Ali Rıza Karaca	4.963
Buldan İlçesi	Osman Ongan	4.999

¹⁴² Yeni Denizli, 16 Nisan 1954, Sayı: 175.

¹⁴³ Yeni Denizli, 14 Nisan 1954, Sayı: 1625.

¹⁴⁴ Yeni Denizli, 4 Mayıs 1954, Sayı: 1640.

Buldan İlçesi	Hamdi Sancar	4.986
Buldan İlçesi	Rafet Tavaslıoğlu	4.996
Çal İlçesi	Baha Akşit	11.267
Çal İlçesi	Ali Çobanoğlu	11.180
Çal İlçesi	Mustafa Gülcügil	11.000
Çal İlçesi	İsmail Hadımoğlu	11.486
Çal İlçesi	Mehmet Karahasanoğlu	11.226
Çal İlçesi	Osman Ongan	11.659
Çal İlçesi	Hamdi Sancar	11.285
Çal İlçesi	Rafet Tavaslıoğlu	11.134 ¹⁴⁵ .

Böylece adı geçen kişiler, Denizli milletvekili olarak TBMM'ye girmeyi başarmışlardır. 1957 yılına kadar Denizli mebusu olarak TBMM'de görev yapan Baha Akşit, Ali Çobanoğlu, Mustafa Gülcügil, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karahasanoğlu, Hamdi Sancar ve Rafet Tavaslıoğlu vilâyetin çok sayıda sorunun çözümünü sağlamış ve ayrıca parlamentoda da aktif olarak görev yaptıkları, gerek meclis konuşmalarından ve gerekse de verdikleri soru önergelerinden rahat bir biçimde anlaşılmaktadır.

27 Ekim 1957 milletvekilliği seçimleri için DP kademlerinde ciddi olarak seçim faaliyetlerine erken başlanmıştır. Denizli'de DP Vilayet İdare heyeti reisliği, seçim çalışmaları kapsamında günlerce uzun toplantılar yapmıştır. Vilayet İdare Heyeti ile Merkez Kaza İdare Heyeti azalarının ve Merkez kazaya bağlı şehirdeki bucak reislerinin de katıldığı bu toplantıda seçimlerde Denizli teşkilatı olarak ne yolda hareket etmek gerektiği konuşulmuştur. Toplantılara diğer konular da dikkate alınarak yapılmıştır¹⁴⁶.

Yeni Denizli gazetesinin verdiği bilgilere, 3 Mayıs 1954 tarihinde DP Denizli İl Başkanlığı binasında daha geniş bir kadro ile yapılan ve gece yarısından sonraya kadar devam eden toplantı çok heyecanlı geçmiştir. Belde hudutları dâhilindeki il, ilçe, bucak ve ocak başkanlıklarla bu kurullar üyeleri ve Denizli şehir meclisi üyeleri ve merkez kaza İl Genel Meclisi temsilcileriyle DP mahalle muhtarlarının katıldığı bu

¹⁴⁵Yeni Denizli, 4 Mayıs 1957, Sayı:1640.

¹⁴⁶ Yeni Denizli, 13 Eylül 1957, Sayı:2379.

toplantıda seçime gidilme kararının yarattığı büyük sevinç ve heyecan bir kere daha yaşamış DP'nin yaklaşan seçimlerde ezici çoğunlukla kazanılması planlanmıştır¹⁴⁷.

Denizli genelinde seçimler için çok önemli bir aday yoklaması yapan DP'nin, il ve ilçe teşkilatlarından aldığı sonuçlarla şu kişilerin vilâyet mebus adayı olmasına karar verilmiştir¹⁴⁸: Rafet Tavashioğlu, Baha Akşit, Ali Çobanoğlu, Hamdi Sancar, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan, utan Bahadır, Burhan Özkardeş, Kemal Işıkcı, Kemal Cemal Öncel, Kamil Dirilten, İhsan Gökgöz, İbrahim Kocatürk, Seydi Pamir, Fikret Başaran, Vehbi Öztürk, Süleyman Kayral ve Yusuf İleri'dir.

1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin yaklaşması dolayısıyla Türkiye genelinde olduğu gibi Denizli ve bağlı ilçelerinde de başta iktidar partisi olan DP olmak üzere bütün siyasi partiler seçim ve propaganda faaliyetlerini arttırarak devam ettirmişlerdir. Halka seçim beyannamelerini açıklayan siyasi partiler, gösterdikleri adaylarla seçimleri kazanmayı planlamışlardır¹⁴⁹. Böylece, Denizli vilâyetinde canlı ve ciddi bir biçimde yürütülen seçim çalışmalarının olduğu ortaya çıkmaktadır.

Seçim çalışmaları bağlamında vilayet dâhilinde hızla devam eden ve vatandaşların istisnasız büyük alakasını üzerine çeken DP kongrelerine, Vilayet İdare Heyeti Azalarıyla Merkez Kaza İdare Heyeti ve Haysiyet Divanı Azalarının katılması kongreye gereken önemin verildiğini göstermektedir. 25 Mayıs 1957'te Çivril'in Işıklı ve 26 Mayıs 1957'te Homa bucak kongrelerinde bulunmak üzere Parti Vilayet İdare Heyeti Reisi Turan Bahadır'la arkadaşları Çivril'e giderek seçim çalışmaları yürütmüşlerdir. DP'nin son zamanlarda büyük bir gelişme kaydeden Çivril ve köylerinde yapmayı planladıkları kongrelerin hazırlıklarına bir müddet önce başlanmış olması, her iki bucağa bağlı 25 köyün bu kongrelere katılması da verilen önemi göstermektedir. Böylece aşağıda da ifade edildiği üzere, seçim çalışmalarını tamamlayan DP Denizli İl Teşkilatı, seçimleri yeniden kazanmış ve bütün milletvekillerini tek başına çıkarmayı başarmıştır.

Denizli'de 1957 seçimlerinin yaklaşması üzerine vilâyet genelinde bütün siyasi partililerin katılımıyla büyük toplantı ve mitingler yapılmıştır. Şehir merkezinde

¹⁴⁷Yeni Denizli, 13 Eylül 1957, Sayı: 2379.

¹⁴⁸Yeni Denizli, 28 Eylül 1957, Sayı: 2392.

¹⁴⁹Yeni Denizli, 27 Eylül 1957, Sayı: 2391.

yapılan toplantılara ilçe ve köylerden kamyonlarla gelen binlerce insan şehir merkezinde toplanmışlardır. Hür Parti, CMP, DP ve CHP'lilerden oluşan hatipler seçimleri kazanmaları durumunda nelere yapacaklarını ifade etmişlerdir. Miting dolayısıyla Denizli'ye gelen CHP İzmir Milletvekili adayları Nüvit Yetkin ile Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu da birer konuşma yaparak partilerinin seçim beyannamelerini ve görüşlerini ifade etmişlerdir¹⁵⁰.

Buna 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde DP'den seçimleri kazanan yeni mebuslar şu kişilerden oluşmaktadır: Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan, A. Hamdi Sancar ve Refet Tavaslıoğlu¹⁵¹. Böylece diğer milletvekili genel seçimlerinde olduğu gibi 1957'deki seçimlerde yeniden DP, Denizli'deki seçimleri kazanmış ve birinci parti olarak vilâyete ait bütün vekilleri tek başına çıkararak TBMM'de temsil hakkını elde etmiştir. Bu durum, kurulduğu andan itibaren DP'nin genel olarak Denizli'de destek gördüğünün önemli bir kanıtıdır şeklinde değerlendirilmektedir.

2.4.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi

1954 yılı milletvekili genel seçimlerine hazırlık yapıldığı dönemde yerel basında CMP'nin kendisi gibi yeni bir parti konumundaki Türkiye Köylü Partisi ile birleşeceği ve 1954 seçimlerine ortak gireceği yönünde haberler yer almıştı ancak bu haberleri yalanlayan CMP, TKP ile anlaşmasının olmadığını ve seçimlere ayrı girdiğini duyurmuştu. Ardından Parti İl Başkanlığı tarafından milletvekili aday yoklamaları yapılmış ve namzetleri belirlenmişti¹⁵².

1954 seçimleri neticesinde Meclis'teki sandalyelerin %93'ünü(508 milletvekili) DP kazanmıştır. Seçimlerin hemen ardından ise DP'ye oy vermeyen illerle ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. Önce, CHP'ye oy veren Malatya ikiye(Malatya ve Adıyaman) bölündü. Mevcut beş milletvekilliğinin hepsini CMP'nin aldığı Kırşehir, 30 Haziran 1954'te DP milletvekillerinin oylarıyla özel bir kanun ile ilçe

¹⁵⁰ Yeni Denizli, 22 Ekim 1957, Sayı: 2412.

¹⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, c. I (1 Kasım), s.3.

¹⁵² Tunç, *Demokrat Parti Döneminde...*, s.283.

haline getirildi ¹⁵³. Yani, bu süreçlerin yaşanmasında CMP'nin bir parti olarak etkisinin olduğundan söz edilebilir.

CMP, kurulduktan kısa bir süre sonra Türkiye genelinde teşkilatlarını kurmaya çalışmış ve bu anlamda hem Denizli Merkez ilçe hem de diğer ilçelerde il ve ilçe başkanlıklarını kurarak çalışmalarını yürütmüştür. Bu kapsamda, CMP Denizli İl Başkanlığını Nuri Seçkiner isimli şahıs yapmıştır. Onun başkanlığının belirlenmesinden sonra ilçe başkanlıkları da atanmıştır. CMP, kurulduktan sonra ilk olarak 1957 seçimlerine katılmıştır. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri dolayısıyla CMP'nin Denizli vilâyetindeki adayları şu kişilerden oluşmuştur ¹⁵⁴: Nuri Seçkiner, Ali Rıza Akan, Hakkı Alp, Hüseyin Us, Cemal Güzey, Nevzat Dinarlı ¹⁵⁵, Esat Erol, Şeref Kayabaoğazı, Muharrem Sezgin, Mehmet Yılancıoğlu¹⁵⁶. Böylece adaylarını tam olarak belirleyen yeni parti olan CMP, tam teşekküllü olarak seçimlere katılmış ve DP ile CHP gibi seçimlerde aktif olarak bulunmuştur.

Bilindiği üzere 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde Denizli vilâyetinden bütün parti teşkilatları seçime katılmaya hak kazanmışlardı. Her ne kadar bütün partiler seçime katılmış olsa da, bu seçimlerin galibi DP olmuş ve tek başına Denizli'deki bütün milletvekillerini çıkarabilmiştir¹⁵⁷. Diğer partilerin başta CHP ve CMP olmak üzere hiçbirisi vekil çıkaramamıştır. Bu yüzden DP döneminde Denizli'de 1957 seçimlerine giren CMP, başarılı bir netice elde etmeyi başaramamıştır.

2.4.4.Türkiye Köylü Partisi İle Hürriyet Partisi'nin Denizli'deki Seçim Çalışmaları

Türkiye Köylü Partisi (TKP) 19 Mayıs 1952 tarihinde kurulmuştur. Bu partinin siyasi hayata atılmasıyla beraber TBMM'de yer alan siyasi parti sayısı da dörde çıkmış oluyordu. DP'den ayrılan Seyhan milletvekilleri Remzi Oğuz Arık, Yusuf Ziya Eker ve Cezmi Türk ile Çanakkale milletvekili Süreyya Endik partinin kurucuları

¹⁵³ Bulut, ,s.3.

¹⁵⁴ Yeni Denizli,4 Ekim 1957, Sayı:2397.

¹⁵⁵ Yeni Denizli,4 Ekim 1957, Sayı:2397.

¹⁵⁶ Yeni Denizli,10 Ekim 1957, Sayı:2402.

¹⁵⁷ Yeni Denizli,28 Eylül 1957,Sayı:2392.

arasındadır¹⁵⁸. Böylece DP'den TKP'ye 4 milletvekili geçmiştir. Bu geçişler, 9.Döneme geçişte yaşanan ilk değişim olmuştur.

1954 yılı milletvekili genel seçimlerine hazırlanan TKP İl Başkanlığı,kaza ve ocaklarda çok sayıda içtimalar yapmış ve üye sayısını arttırmaya çalışmıştır. Vilayet teşkilatı, seçim çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda milletvekili aday yoklamalarını da yapmıştır ¹⁵⁹. Bu kapsamda DP Denizli Vilayeti Teşkilatlarını oluşturan bu yeni parti, Denizli Merkez ve ilçelerinde de hummalı bir biçimde seçim faaliyetlerini yürütmüştür.

Bilindiği üzere Milletvekili Genel Seçimleri 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılmıştır. TKP, başta Denizli vilâyeti olmak üzere teşkilatlanmasını tamamlayabildiği sadece 19 yerde seçimlere katılabilmektedir. Yeni Denizli gazetesinin verdiği bilgilere göre, TKP hem Merkez ilçede hem de diğer ilçelerin tamamında aday çıkartarak seçim çalışmalarını yapmıştır. Her ne kadar TKP Denizli İl ve İlçe Teşkilatları bulundukları yerde ciddi seçim çalışmaları yaparak çok sayıda miting ve toplantı gerçekleştirmiş olsa da vilâyet genelinde istedikleri neticeyi elde edememişlerdir ¹⁶⁰. Bu durum, TKP'nin yeni bir siyasi oluşum olarak halk tarafından desteklenmediğini ve Denizli vilâyeti de dâhil olmak üzere girmiş olduğu hiçbir vilâyette halk tarafından desteklenmediğini ve beğenilmediğini çok bariz bir biçimde gözler önüne sermektedir.

TKP gibi Hürriyet Partisi de DP devrinde kurulmuş ve aktif olarak siyasi hayatın içinde yer almış partilerden birisi konumunda olmuştur. 1955 yılında kurulan ve ancak 1957 Milletvekili Genel Seçimlerine katılabilmiş olan HP, Türkiye'nin birçok kentinde olduğu gibi Denizli İl Teşkilatını da kurmuştur. 1955 yılında açılan HP Denizli İl Başkanlığı görevini üstlenen kişi Ziya Gökalp olmuştur. Aynı şekilde Merkez kaza dâhil diğer bütün kazalarında ilçe başkanlıkları kurularak siyasi faaliyetlerde bulunmaları temin edilmiştir.

Yeni Denizli gazetesinden elde edilen bilgilere göre, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerine HP, gerekli koşulları sağlayarak Denizli'den

¹⁵⁸ Erol Tuncer ve Bülent Tuncer, *Meclis Aritmetiğinde Yaşanan Değişim(1943-1960)*, TESAV Yayınları, Ankara 2015,s.58.

¹⁵⁹ Bilal Tunç, *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960)*, s.283.

¹⁶⁰ Yeni Denizli, 28 Eylül 1957, Sayı:2392.

seçimlere katılabilmiştir. Bu bağlamda, milletvekili adaylarını tespit etmek amacıyla HP Denizli Merkez ve ilçelerinde aday yoklaması yapmıştır. HP tarafından yapılan adaylık yoklamasında Denizli için 9 aday seçilmiştir. Her ne kadar bu seçimde merkez kontenjanı için açık yer bırakılmamışsa da, HP Genel Merkezinden aday gösterildiği takdirde gösterilecek merkez adayı kadar arkadaşların haklarından feragat edecekleri partice karar verilmiştir ¹⁶¹. Netice itibarıyla yapılan çalışmalar sonucunda HP'nin Denizli Milletvekili adayları seçilebilmiştir. Buna göre 1957 Milletvekili Genel Seçimleri münasebetiyle HP Denizli'den göstermiş olduğu 9 kişilik aday listesi şunlardan müteşekkildir ¹⁶²: Ziya Gökalp, Şevket Tanrıöver, İsfandiyar Yazıcı, Kamil Saran, Nihat Bozkurt, Aydın Kaymak, Abdullah Yavuzylmaz, Sabri Olcaytu ve son olarak da Sabri Yavuz Yılmaz'dır ¹⁶³.

Yukarıda izah edildiği gibi 27 Ekim 1957 yılında yapılan Milletvekili Genel Seçimlerine Denizli vilâyetinden bütün siyasi partiler seçimlere katılabilmişlerdir. 1957 Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda HP Denizli'den %3,1 oy almış ancak seçim kanunu dolayısıyla en fazla oy oranına sahip olan DP Denizli'de 9 milletvekilinin hepsini meclise göndermiştir¹⁶⁴. Bu bağlamda, yeni kurulan partilerden TKP de tiş ve tıpkı CMP gibi istediği sonucu elde edememiş ve Denizli'nin siyasal hayatında pek fazla yer edinememişlerdir şeklinde değerlendirilmektedir.

2.5. Milletvekilliği Seçimleri Dışındaki Diğer Seçimler ve Denizli'deki Yansımaları

1950-1960 döneminde yani DP iktidarında Milletvekili Genel seçimleri dışında çok sayıda seçimlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu seçimler sırasıyla şunlardan müteşekkildir: Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri, Belediye Meclisi (Belediye Başkanlığı) Seçimleri ve İl Genel Meclisi Seçimleridir. Bu bölümde Denizli vilâyetinde bu seçimlerin etkileri ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

¹⁶¹ Yeni Denizli,4 Ekim 1957,Sayı:2397.

¹⁶² Yeni Denizli,5 Ekim 1957,Sayı:2398.

¹⁶³ Yeni Denizli,6 Ekim 1957,Sayı:2399.

¹⁶⁴ Yeni Denizli,28 Eylül 1957, Sayı:2392.

2.5.1.Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

DP döneminde biri 1950 ve diğeri 1954'te olmak üzere iki defa muhtarlık seçimleri yapılmıştır. 1950'li yıllarda muhtarlık seçim çalışmaları ve muhtar ile ihtiyar heyeti belirleme işlemleri adayları doğrudan siyasi partiler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Yani muhtar adayları, seçim çalışmalarını bizzat bağlı oldukları parti adına yürütmekteydiler.

2.5.1.1. 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

1950'li yıllarda çok partili siyasi hayata geçişin ardından gerçekleştirilen yerel seçimlere dair uygulanacak sistem ve partilerin aday çıkarma yöntemleri, milletvekili seçimlerinde uygulanan sistemden farklıydı. Buna göre milletvekili aday listeleri, doğrudan partilerin merkez kurulları tarafından belirlenir ve yüksek seçim kuruluna arz edilirdi. Muhtar ve köy ihtiyar heyeti seçimlerinde ise partilerin aday listeleri tek bir merkezden ilan edilmeyerek; her köy ve mahallede bulunan partilerin mahalli teşkilatları tarafından belirlenirdi. Bu bakımdan milletvekili seçimlerinde vilayet teşkilatları tarafından merkez kontrollü seçim çalışması yapılırken; muhtar ve köy heyeti seçimlerinde bu iş mahalli teşkilatlarca gerçekleştirildi ¹⁶⁵.

1950 yılında yapılan Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri münasebetiyle yayımlanan 13 Ağustos 1950 tarihli kanun ile seçim startı verilmiş ve Denizli dâhil bütün vilâyetlerde seçim çalışmalarına başlanmıştır. Bu bağlamda ülke genelinde olduğu gibi Denizli'de de resmi tatil olmasına rağmen geçen bayram günlerinde Denizli Valiliği tarafından edilen köy ve mahalle muhtarlarına Halkevinde Vilayet tarafından gerekli direktifler verilmiştir. Bütün köy ve mahalle muhtarlarına tevzi edilen seçmen kütüklerinin yazılması için gerekli çalışmalar yapılmıştır ¹⁶⁶.

1950 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri ile ilgili olarak Demokrat Denizli gazetesi şu bilgileri vermektedir: *“Bilhassa köyler için büyük bir önem taşıyan bu seçimlerde, Denizli halkının sükûnet içinde oyunu kullanacağı bilinmektedir. Mahalli idarenin en küçük teşkilatı olan köy ve mahalle ihtiyaçları ile uğraşmak basit bir iş değildir. Her muhtar aldığı vazifenin önemini küçümsememelidir. İş sadece mühür*

¹⁶⁵ Tunç, *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli...*, 286.

¹⁶⁶ Yeni Denizli, 21 Temmuz 1950, Sayı:1067.

basamak değildir. Vatandaş seçeceği muhtarın enerjik ve çalışkan olmasını unutmamalı ona göre oyunu vermelidir ¹⁶⁷”.

23 Ağustos 1950 tarihinde yapılan Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimlerine Denizli’de büyük bir ilgi gösterilmiş ve seçimler sükûnet içinde geçmiştir, ancak seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla sadece bir köyde seçim iptal edilmiştir. Olay şu şekilde olmuştur: Merkez ilçeye bağlı olan Gölemezli köyünde sandık kurulunun 5545 sayılı kanuna aykırı olarak seçmenlerin tamamı oylarını kullanmadıkları halde saat 12’de oy sandığı vaktinden evvel açmalarından dolayı bu köye ait seçimlerin iptal edildiği ve sandık kurulu başkanı üyeleri hakkında kanununa göre ceza verilmiştir ¹⁶⁸. Netice itibarıyla yurdun her yerinde olduğu gibi Denizli vilâyetinde de Muhtarlık Seçimleri yapılmış ve her yerde DP’nin adayları seçimleri kazanmışlardır ¹⁶⁹. Bu arada DP ile birlikte seçimlere katılan CHP’li muhtar ve ihtiyar heyeti adaylarının iyi neticeler alamadıkları hatta CHP’lilerin Denizli’de bu seçimlere çok fazla alaka göstermedikleri de Denizli’deki yerel gazetelerden başta Yeni Denizli ve Demokrat Denizli olmak üzere diğer gazetelerden de çok açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

2.5.1.2. 1954 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri

7 Kasım 1954 yılı Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti seçimlerine DP ile CHP katılmış, ancak bu seçimlerde diğer mevcut siyasi partilerden CMP ile TKP yer almamıştır. Bunun sebebi ise her iki partinin 1954 yılında yapılan diğer iki seçim olan il genel meclisi seçimleri ile belediye meclisi seçimlerine katılmama kararı almasıdır. Müteakiben seçimler için sadece DP ile CHP hazırlık yapmaya başlamış, fakat seçimlere birkaç gün kala CHP de çoğu vilayet ve kazalarda seçimlere girmeme kararı vermiştir ¹⁷⁰.

1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimlerine Denizli basını tarafından büyük bir ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Denizli gazetesi tarafından 1954 Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimleri ile alakalı olarak şu bilgilerin verildiği görülmektedir¹⁷¹:

¹⁶⁷ Demokrat Denizli, 10 Ağustos 1950, Sayı: 1.

¹⁶⁸ Demokrat Denizli, 24 Ağustos 1950, Sayı: 15.

¹⁶⁹ Yeni Denizli, 15 Ağustos 1950, Sayı: 1073.

¹⁷⁰ Tunç, *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli*....., s.290.

¹⁷¹ Denizli, 19 Ekim 1954, Sayı: 275.

“Milletvekili seçimlerinin yaklaşması sebebiyle her yerde olduğu gibi Denizli’de de yapılan hazırlıklar ilerlemiş ve partiler muhitindeki çalışmalar da hayli geliştirilmiştir. Gerek merkez ve gerek kazalarda iki tarafın da faaliyetleri artırılmıştır. Muhtarlık müessesesinin devletin ilk kademesi olduğu ve idare cihazında ilk ve mühim unsuru teşkil ettiği dikkate alınırca bu çalışmaların yorulmaya geçeceği aşikârdır. Bu mesai devam ederken öte yandan neticeler üzerinde şimdiden tahminler yürütülmeye başlanmış ve seçime katılacak olan iki parti mensupları yer yer yaptıkları temaslardan edindikleri intiba ile sonuç tahmin edilmeye başlamıştır. Görünüşe göre her iki parti muhitinde de nikotinlik havası esmektedir. Tıpkı geçen mebus seçimine yakın günlerde olduğu gibi 1954 milletvekili seçimlerinden önce Halk Partililer Denizli’de partililerin kuvvetli olduğunu ileri sürerek seçimi kazanacaklarını iddia ediyorlardı. Netice itibarıyla uyarı ve ikaz edici olan bu olayı gözden uzak tutmayan Halk Partililer önümüzdeki muhtarlık seçimleri için şimdiden tahmin yürütmenin doğru olmadığını da bilmekteydiler. Seçimi kazanma şansı yine Demokrat Partinin elindeydi. Birçok tarafsızlardaki kanaat de bunun aynısıydı. DP iktidarı memlekete hareketli bir hayat getirmişti. Geçim seviyesi yükselmiş, şehirlerde imar ilerlemiş, köyler gelişmiştir. Halkın bugünkü iktidardan yüz çevirmesi için bir sebep yoktur. Bilakis ısındırıcı ve yaklaştıracı sebepler vardır. Bu bakımdan muhtarlık seçimleri karşısında DP’nin durumu ümitlidir. Bizzat DP’liler ise seçimi heyecanla bekliyorlar. Zira vatandaşa karşı vazifelerini yapmakta olan bir iktidarın yalnız Denizli’de değil, her yerde iyi netice alacağını biliyorlar ¹⁷²”.

7 Kasım 1954 tarihinde yapılan Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti Seçimlerinde sadece iktidar partisi olan DP ile en büyük muhalefet partisi olan CHP iştirak etmişlerdir. Diğer siyasi partilerden olan CMP ile TKP ise seçimlere katılmamışlar ve her iki parti de bir yerde seçimleri boykot etmişlerdir. Netice itibarıyla yapılan seçimlerde ülke genelinde olduğu gibi Denizli vilâyeti ve ilçelerinin genelinde DP’li muhtar adayları seçimleri kazanmışlardır ¹⁷³. Bu durum, 1950 ve 1954 muhtarlık seçimlerinde oyların büyük çoğunluğunu DP’nin alarak yerelde önemli bir güç kazandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

¹⁷² Denizli, 19 Ekim 1954, Sayı: 275.

¹⁷³ Demokrat Denizli, 8-9 Kasım 1954.

2.5.2. Belediye Meclisi (Başkanlığı) Seçimleri

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de belediye başkanlarını belirlemek amacıyla belediye meclisi seçimleri yapılır ve belediye meclisine seçilmiş kişiler arasında en fazla oyu alan kişi Belediye Başkanlığına aday olurdu. DP döneminde 1950 ve 1955 olmak üzere 2 defa Belediye Meclisi Seçimleri yapılmış ve her yerde olduğu gibi Denizli’de de oyların çoğunu DP almış ve yerelde de gücünü korumuştur.

2.5.2.1. 1950 Belediye Meclisi Seçimleri

1950 yılı ekim ayında TBMM’de yerel yönetimlerle ilgili seçimlerin yapılması kararı alınması üzerine, ülke genelinde olduğu gibi Denizli’de de seçim hazırlıkları başlamıştır¹⁷⁴. Bu seçimlere mevcut partilerden DP, CHP ve MP katılmıştır. DP Denizli teşkilatı, seçim çalışmalarını her yerde seçimleri kesin biçimde kazanacak şekilde hareket etmiş ve kendisini kazanmaya mecbur görmüştür. Bir halk ve memleket hizmeti üzerinde duracak ve faziletli olarak çalışacak insanları bir şehrin halkı seçecek kudret ve şuura kabataslak olsun eriştikleri gün Belediyeciliğin manası anlaşılmış olacaktı. Belediye seçimlerinin arifesinde halkın Belediye mefhumu üzerinde oyu ile dururken bunun yaşadığı muhitin bütün hayatıyetine tesir yapacak mahiyette bir milli dava olduğu bilinmelidir şeklinde bilgilerin mevcut olduğu Yeni Denizli gazetesinin verilerinden açık bir biçimde anlaşılmaktadır ¹⁷⁵. Söz konusu durum, Denizli genelinde milletvekili genel seçimlerine olduğu gibi hem belediye meclisi hem de il genel meclisi seçimlerine ciddi bir önem verildiğini ortaya çıkarmaktadır.

3 Eylül 1950 tarihinde yapılacak olan Belediye Meclisi seçimleri için Denizli’de partiler arasında ciddi bir çekişme başlamış ve hem DP hem de DP daha fazla meclis üyeliği elde etmek amacıyla kıyasıya bir mücadele içerisine girmişlerdir. Bu nedenle her iki parti de seçimlerden önce belediye meclisi üyelerini belirlemiş ve seçim kampanyalarına başlamışlardır. Sonuç olarak, Belediye Meclisi üyeleri belirlendikten sonra üyeler arasında Denizli vilâyetinin yeni başkanı seçilmiştir. İl Genel Meclisi’nde DP’li üyeler çoğunlukta olduğundan DP’liler arasında aday gösterilen kişi oylamayı kazanarak Belediye Başkanı olmayı başarmıştır.

¹⁷⁴ Yeni Denizli, 5 Eylül 1950, Sayı: 1078.

¹⁷⁵ Yeni Denizli, 29 Ağustos 1950, Sayı: 1077.

Belediye Meclisi üyeleri belirlendikten sonra ağırlığını DP'li üyelerin oyları neticesinde Denizli'nin yeni Belediye Başkanı DP'den Turan Bahadır isimli kişi olmasına karar verilmiştir ¹⁷⁶. Aynı şekilde ilçe belediye meclisleri de yeni belediye başkanlarını belirlemişlerdir. Buna göre, 1950 yılında Denizli vilâyeti ve ilçe başkanları şu kişilerden oluşmaktadır:

- | | |
|------------------------------|------------------------|
| a) Denizli Belediye Başkanı | :A. Turan Bahadır (DP) |
| b) Tavas Belediye Başkanı | : Abdullah Yılmazçoban |
| c) Çal Belediye Başkanı | : Abdurrahman Deda |
| d) Çivril Belediye Başkanı | : Nuri Balaban |
| e) Babadağ Belediye Başkanı | : Mehmet Özer |
| f) Baklan Belediye Başkanı | : Nihat Özel |
| g) Kale Belediye Başkanı | : Yusuf Barutçu |
| h) Sarayköy Belediye Başkanı | : Mehmet Sezer |

Söz konusu belediye başkanlarının da varlığından anlaşılaacağı üzere, 1950 Belediye Meclisi seçimleri sonunda hem Denizli merkez hem de vilâyete bağlı ilçelerin tamamında seçimleri DP'li adaylar kazanmışlardır. 1950'ye kadar hep tek parti yani CHP'li belediye başkanları tarafından idare olunun Denizli belediyeleri, 1950'den itibaren DP'liler tarafından idare olunmaya başlamıştır. Bu da, ildeki siyasal değişimleri ve gelişimleri göstermesi bakımından önemlidir.

2.5.2.2 1955 Belediye Meclisi Seçimleri

DP döneminde 1950 belediye meclisi seçimlerinden sonra ikinci seçimler 1955'te yapılmıştır. CHP Genel Sekreterliği'nin protesto ederek yer almadığı bu seçimlere DP, TKP ve müstakil adaylar katılmışlardır. Seçimlerden önce CHP il örgütlerinden bazılarının belediye seçimlerine girmek için çaba sarf ettiği ancak genel merkezin bu istekleri sert bir şekilde eleştirdiği basında yer edinmiştir. Ayrıca başka gazetelerde de, CHP'nin bazı yerlerde TKP lehine gizliden propaganda faaliyetleri yürüttüğü iddia edilmiştir ¹⁷⁷.

Denizli gazetesinin verdiği bilgilere göre, Denizli genelinde Belediye Meclisi seçimleri için adaylar arasında ciddi çekişmeler olmuştur. Söz konusu seçimlerde CHP

¹⁷⁶ Yeni Denizli, 6-7-8-9 Eylül 1950, Sayılar: 1078-1079-1080-1081-1082.

¹⁷⁷ Tunç, *Demokrat Parti Döneminde Kocaeli...*, s.306.

yer almadığı için, bu parti genel olarak bağımsız adayları desteklemiştir. Bu nedenle, seçim propaganda çalışmaları DP ile bağımsız adaylar arasında olmuştur. DP'nin il merkezinde düzenlemiş olduğu açık hava toplantıları gibi, bağımsızlar aynı şekilde toplantılar yapmışlardır ¹⁷⁸.

Denizli'de belediye meclisi seçimlerine DP ve müstakil adaylar katılmıştır. Seçimlerden önce belediye meclisi üyesi olmak isteyen çok sayıda kişi DP Denizli İl Başkanlığına başvuruda bulunmuştur. DP'nin muhalefette bulunduğu günlerde, bilhassa iktidara karşı ısrarla müdafaa ettiği prensip, seçimlerin tam bir serbesti ve itimat havası içinde yapılmasını sağlayacak olan adil teminat esası idi. O günlerde iktidarı elinde tutan CHP'ye bunu kabul ettirmek, çok zor bir iş olmuştur. DP, memlekette demokrasi temelini atılmasını bu prensibin tatbikinde görüyor ve ısrarla halk efkârını bu esas etrafında toplamaya çalışıyordu. Partinin körü körüne bir muhalefet yolu değil prensipler etrafında fikir mücadelesi yaptığını ve böylece bugünkü muhalefete iyi bir örnek verdiğini ifade eder. Serbest bir seçimi temin gayesiyle işbaşına gelen Günaltay kabilesinin adli teminat prensibine karşı anlayış göstererek kabul etmesi memleket mukadderatı bakımından iyi bir icraattır ¹⁷⁹.

DP Vilayet Teşkilatı, belediye meclisi adaylarını tespit etmek amacıyla sadece Denizli'de değil kazalarda da aday yoklamaları yapmıştır. 13 Kasım 1955'te yapılan seçimler yani Belediye seçimleri için çalışmalar bir hayli hızlanmıştır. DP aday listesini Vilayet Seçim Heyetine vermiştir. Bundan başka, Belediye azalığı için kaza, nahiye ve köylerden yüzlerce müstakil adaylığını koyan şahıs bulunmaktadır. Ayrıca Babadağ nahiyesinde CHP seçime iştirake karar vermiştir. Dönem gazetelerinin verdiği bilgilere, Denizli genelinde belediye meclisi seçimlerine büyük bir önem verildiği anlaşılmaktadır ¹⁸⁰.

13 Kasım 1955'te yapılan Belediye Seçimlerini Denizli'de büyük bir sükûnet içinde geçmiştir. Bu seçimde Denizli, Honaz, İnceler, Baklan, Çal, Yeşilyuva, Yatağan, Akalan, Sarayköy, Buldan, Güney, Kale, Kızılcaköy, Kızılcabölük, Nikfer, Zeyve, Karahisar¹⁸¹ ve Homada DP, Babadağ'da CHP, İsabey, Denizler, Ortaköy, Hançalar, Bekeilli, Acıpayam, Çameli, Tavas, Çivril, Çıtak ve Bulkaz'da Müstakiller

¹⁷⁸ Denizli, 27 Ekim 1955, Sayı: 1928.

¹⁷⁹ Demokrat Denizli, 7 Eylül 1950, Yıl 1, Sayı: 8.

¹⁸⁰ Yeni Denizli, 27 Ekim 1955 Sayı: 1928.

¹⁸¹ Yeni Denizli, 14 Kasım 1955, Sayı: 1940.

kazanmıştır¹⁸². Buna göre, 1955 yılında Denizli vilâyeti ve ilçe başkanları şu kişilerden oluşmaktadır:

- | | |
|------------------------------|------------------------|
| 1. Denizli Belediye Başkanı | : A. Turan Bahadır |
| 2. Tavas Belediye Başkanı | : Abdullah Yılmazçoban |
| 3. Çal Belediye Başkanı | : Ahmet Yükseltürk |
| 4. Çivril Belediye Başkanı | : Ahmet Gündüz |
| 5. Babadağ Belediye Başkanı | : Mehmet Özer |
| 6. Baklan Belediye Başkanı | : Ramazan Küçükarpacı |
| 7. Kale Belediye Başkanı | : Nuri Şölen |
| 8. Sarayköy Belediye Başkanı | : İbrahim Kocatürk |



¹⁸² Yeni Denizli, 16 Kasım 1955, Sayı: 1942

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZLİ MİLLETVEKİLLERİNİN ÇALIŞMALARI VE İLDEKİ DİĞER SİYASAL GELİŞMELER

Bu bölümdeki gelişmeler üç başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta 1950-1960 arasındaki devrede mebusluk yapan mebusların TBMM'deki çalışmaları ve faaliyetleri incelenmektedir. Bunun dışında DP devrindeki önemli uygulamalardan birisi olan Vatan Cephesi ile DP devrini sona erdiren ve Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemi başlatan 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin Denizli vilâyetindeki yansımaları da detaylı olarak değerlendirilmiştir.

3.1. 1950- 1960 Arası Dönemde Denizli Milletvekillerinin Meclisteki Faaliyetleri

Bilindiği üzere DP dönemi olarak adlandırılan dönemde 1950-1960 arasındaki evrede üç adet milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. 1950, 1954 ve 1957 yıllarında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Denizli'den seçilen ve hepsi de DP milletvekili olan kişilerin TBMM içinde birçok yasama faaliyeti içinde bulundukları ve bu bağlamda da meclis encümenliklerinde görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bölümde öncelikle Denizli milletvekillerinin hangi encümenliklerde görev aldığı ve TBMM oturumlarında ne gibi faaliyetler yürüttükleri üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Dokuzuncu Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde Denizli'de DP birinci parti olmuş ve vilâyete ait bütün mebusları tek başına çıkarabilmiştir. Bu bağlamda, Denizli DP Milletvekilleri şu kişilerden oluşmaktadır: Fikret Başaran, Ali Çobanoğlu, Mustafa Gülcügil, Fikret Karabudak, Eyüp Şahin ve Refet Tavashioğlu¹⁸³. Böylece Denizli vilâyetinde 1950 seçimleri neticesinde 6 mebusun çıktığı anlaşılmaktadır.

Seçim sonucunda Dokuzuncu Dönem, Birinci Yasama Yılı, İkinci Bileşiminde Afyonkarahisar ve Denizli Milletvekilliklerine seçilen Ali İhsan Sabis Afyonkarahisar vekilliğini seçmesine dair önergeyi meclise sunmuş ve Afyonkarahisar vekilliğini

¹⁸³ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (22 Mayıs 1950), s.3.

tercih etmiştir¹⁸⁴. Böylece esasında Denizli’den de seçilmiş olan Ali Sabis’in Afyonkarahisar mebusluğunu tercih etmesiyle birlikte Denizli’nin milletvekillerinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Dokuzuncu Dönem TBMM çalışmalarına başladıktan sonra meclisteki çalışmaları belirleme amacıyla komisyonlar oluşturulmuştur. Yapılan araştırma neticesinde Denizli milletvekillerinin son derece önemli komisyonlarda görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Denizli mebuslarının görev almış oldukları komisyonlar şunlardan müteşekkildir¹⁸⁵:

1. Ali Çobanoğlu :Meclis Kitaplığı Komisyonu
2. Mustafa Gülcügil :Gümrük ve Tekel Komisyonu:
- 3.Eyüp Şahin : Maliye Komisyonu
- 4.Ali Çobanoğlu : Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu
5. Fikret Başaran :Milli Eğitim Komisyonu
6. Fikret Karabudak : Milli Savunma Komisyonu
- 7.Refet Tavasoglu :Tarım Komisyonu: Refet Tavaslioğlu ¹⁸⁶.

Buradan çok açık bir biçimde görülebileceği üzere, Ali Çobanoğlu iki adet komisyonda görevlendirilmiştir. Hem Meclis Kitaplığı Komisyonu hem de Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Birinci Yasama Yılı Dördüncü birleşimde milletvekillerinin seçim bölgeleriyle adları tek tek okunmuş ve oylamaya sunulmuştur. Buna göre Denizli Milletvekillerinden Hüsnü Akşit, Fikret Başaran, Ali Çobanoğlu, Mustafa Gülcügil, Fikret Karabudak oy çokluğu ile kabul edilirken Eyüp Şahin hakkında itiraz olmuş ve komisyona verilmiştir ¹⁸⁷.

Bu arada Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin’in seçim tutanağına itiraz edilmiştir. Bu itiraz 8 Temmuz 1950 günkü toplantıda incelenmiştir. 5 Numaralı Hazırlama Komisyonu raporunda aynen şöyle denilmektedir: “*Her ne kadar, Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin’in çifte defter kullanmak suretiyle vergi kaçakçılığı yaptığı iddia olunmakta ise de; 1. Eyüp Şahin’in çifte defter kullandığı*

¹⁸⁴ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (26 Mayıs 1950), s.15.

¹⁸⁵ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950), s.30.

¹⁸⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950), s.30.

¹⁸⁷ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (5 Haziran 1950), s.155.

hakkında bir kaydı resmi bulunmadığı, ancak 2. 1944 senesinde Maliye Müfettişi tarafından mumaileyhe ait müessesede yapılan kontrolde iptidai ve mamul maddelerde fazlalığa tesadüf ettiğine dair bir dosya mevcut olduğu Aydın Defterdarlığından gelen cevap münderecatından anlaşılmıştır. Binaenaleyh Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin'in vergi kaçakçılığı yaptığı hakkında bir delil ve emareye tesadüf edilmediği gibi Milletvekili olmağa diğer bir halinin de mevcut olmadığı anlaşılmış bulunduğundan tutanağının onanması gerektiği mütalaasına ittifakla varılmıştır". Komisyon adı geçen raporu aynen oy birliğiyle kabul etmiştir¹⁸⁸.

İkinci yasama yılı içerisinde TBMM komisyonlarında değişiklikler yapılmış ve mebusların görev dağılımları yeniden belirlenmiştir. Buna göre, Denizli milletvekillerinin yeni komisyonları ve görevleri şunlardır¹⁸⁹:

1. Fikret Karabudak : Milli Eğitim Komisyonu Tasnif Heyeti
2. Hüsnü Akşit : Milli Eğitim Komisyonu Tasnif Heyeti
3. Ali Çobanoğlu : Dışişleri Komisyonu
4. Mustafa Güllügil :Gümrük ve Tekel Komisyonu
5. Eyüp Şahin : Meclis Hesaplama İnceleme Komisyonu
6. Fikret Başaran :Milli Eğitim Komisyonu
7. Fikret Karabudak :Milli Savunma Komisyonu
8. Refet Tavaslıoğlu : Tarım Komisyonu

Dokuzuncu Dönem Denizli milletvekillerinin TBMM'deki oturumlarda çok sayıda söz aldıkları ve birçok konularda fikir beyan ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Denizli Milletvekili Fikret Başaran, Avrupa ve Amerika'da okumakta olan talebelerimizin durumuna dair Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye sorusunu üzerine Tevfik İleri şöyle cevap vermiştir ¹⁹⁰:

"TBMM Sayın Başkanlığına halen muhtelif bakanlıklar ve müesseseler hesabına yüzlerce Türk talebe yabancı memleketlerde okumaktadır. Bunların bir kısmı ihtisas yapmakta, bir kısmı da yüksek tahsil görmektedir. Bizde olduğu gibi dünyanın her yerinde hayat şartları değişmiştir. Binaenaleyh Avrupa'da veya Amerika'da tahsilde bulunan talebenin şimdiki tahsil bölgelerinin hayat şartlarına göre ödeneklerinin tespiti ve bu gençlere hiç olmazsa orta derecede bir yaşama hakkı

¹⁸⁸ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Temmuz 1950) ,s.38.

¹⁸⁹ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (6 Kasım 1950). s.1.

¹⁹⁰ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (13 Kasım 1950), S.76-78

verilmesi ve milli şerefimizle mütenasip bir hayata kavuşturulmaları lazımdır ve zaruridir. Buna rağmen; 1. Amerika’da okuyan bir talebeye - Texas bölgesindekilere – 150 küsur dolar verilmektedir. Bu paranın ancak gıdaya ve ikamet bedeline kifayet edebildiği, zaruri ihtiyaçlara ve giyime tekabül etmediği, bu yüzden tatil devresinde hatta mesai saatleri içinde dışarıda lalettayin işlerde çalışmak zorunda kaldıkları, gelen mektuplardan ve şikâyetlerden anlaşılmaktadır. 2. Avrupa ve Amerika’da okuyan talebeye ödeneklerinin muntazam gitmediği, talebenin Sayın Cumhurbaşkanımıza kadar müracaat etmek mecburiyetinde kaldıklarından ve kendi velilerine mektuplar göndererek sızlanmakta olmalarından anlıyoruz. Üniversiteler masraflarının da vaktinde ödenmemesi, yüzünden yaz sömestresine alınmayan talebe, çok haklı olarak üzüntü ve ıstırap içinde bulunmaktadırlar. 3. Bugün Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü hesabına Amerika’da 45, İsviçre’de 24, Türk gencinin okuduğunu biliyoruz. Bu talebe düne kadar Haziran 1950 aylıklarını bile alamamışlardır. Diğer ödenekleri de gönderilmemiştir. 1928 yılında meriyete giren 1414 sayılı Kanunla, talebe ödenekleri ya Milli Eğitim Bakanlığına aktarılmakta veya kanunun bir fıkrasına göre müesseseler, Milli Eğitim ataşeliklerinde bir kredi açmak suretiyle ödeneklerin tediyesi cihetine gitmektedir. Şöyle böyle 22 seneden beri Devlet Demiryolları müessesesi de Milli Eğitim ataşesine ödenekleri göndermekte ve talebe müfettişlikleri de bu tahsisatı yerli yerine tevzi etmektedirler. Fakat yaratılan aksaklık veya bu işlerle ilgili memurların ihmali yüzünden bugün talebe sızlanmakta ve üniversitelerin sert muamelelerine maruz kalmakta şeref ve haysiyetleri rencide edilmekten ıstırap duymaktadırlar ”.

Denizli Milletvekili Fikret Başaran, verdiği soru önergesiyle eğitim ve öğretim işlerine ne kadar önem verdiğini vurgulamıştır. Milli Eğitim Komisyonunda yer almasından dolayı çalışmalarını hızlandıran ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’ye de verdiği soru önergeleri ve eğitim komisyonlarında yaptığı çalışmalar, bunların en büyük delilleri niteliğinde yer almaktadır. Yukarıda bahsi geçen duruma Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin vermiş olduğu cevaplardan sonra Fikret Başaran da cevabi olarak şu sözleri irat etmiştir¹⁹¹.

“Sayın arkadaşlarım, sözlü sorumu yazın tatilden önce Ulaştırma Bakanı, bugün de Milli Eğitim Bakanı olarak Sayın Tevfik İleri arkadaşımız cevaplandırmış bulunuyorlar. Hakikaten temiz ifadeleriyle beni öyle zannediyorum ki hepimizi tatmin

¹⁹¹ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (13 Kasım 1950), 76-78.

ettiler. Kendilerine candan teşekkür ederim. Arkadaşlar, beni böyle bir önerge vermeye mecbur eden hadise bugün Sayın Bakanımızın işaret buyurdukları meselelerin zaten kökünden halledilmesi idi. Başta müfettişler; mesela eski talebe müfettişinin; şimdiki hakkında bir şey söyleyeceğim, çünkü o alınmış ve yerine bir yenisi gönderilmiştir, bunun hakkında kati bir bilgin yoktur; kendisine baş buran talebeye yol göstermek değil arkadaşlar, hiç olmazsa onun elinden tutup üniversiteye götürmesi veyahut onun durumu ile hayatı ile yakından alakadar olması gerekirken maatteessüf üç sene içerisinde bu talebin şikâyetini yerinde görmek lazımdır, arkadaşlar. Eğer Sayın Milli Eğitim Bakanımızın yüksek huzurunuzda vaat ettikleri bu alakasız müfettişleri kolundan tutup geriye memlekete dönme ve onların yerine faziletli, vatanperver, idealist birisi olmazsa bu vatan çocuklarının hak ve hukukunu müdafaa edebilecek kabiliyette müfettiş gönderecek olurlarsa en büyük vatan hizmetini yapmış olacaklardır”. Bu sözlerinden Denizli milletvekili Fikret Başaran’ın Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin sözlerinden memnun olduğu ve vermiş olduğu önergenin olumlu karşılanmasından da son derece mutlu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında da dokuzuncu dönem Denizli milletvekillerinin TBMM’de belli tarihlerdeki oturumlarda konuşmaları olmuştur. Lakin çalışmamızın kapsamı dâhilinde sadece Milli Eğitim komisyonunda yer alan Fikret Başaran isimli şahsın görüşlerinin verilmesi yeterli olarak görülmüştür.

3.1.2. Onuncu Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM’deki Faaliyetleri

1954 Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra çalışmalarına başlayan Onuncu Dönem mebuslarından Denizli Milletvekilleri, Meclisin birinci oturumunda yeminlerini ederek çalışmalara başlamışlardır. TBMM’nin Onuncu Dönem, birinci yasama yılı, birinci birleşimde milletvekilleri yemin eden Denizli mebusları şu kişilerden mürekkeptir: Baha Akşit, Ali Çobanoğlu, Mustafa Gülcügil, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan, A.Hamdi Sancar ve Refet Tavaslıoğlu¹⁹².

1954 yılı TBMM’nin Onuncu Dönem Denizli mebuslarının yer aldıkları encümenlikler şunlardan oluşmaktadır¹⁹³:

¹⁹² TBMMTD, Dönem 10, c.I, (14 Mayıs 1954), s.3.

¹⁹³ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954), s.44.

1. Osman Ongan : Nafia Encümeni
2. Baha Akşit : Nafia Encümeni
3. Rıza Karaca : Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni
4. Refet Tavaslıoğlu : Ziraat Encümeni
5. İsmail Hadımoğlu : Adliye Encümeni
6. Hamdi Sancar : Dâhiliye Encümeni
7. Mustafa Gülcügil : Divan-ı Muhasebet Encümeni
8. Ali Çobanoğlu : Hariciye Encümeni
9. Mehmet Karasan : Maarif Encümeni

Denizli milletvekillerinin onucu dönem meclis çalışmalarında ilk faaliyetleri Adıyaman vilâyetinin oluşturulmasıyla ilgili olmuştur. Buna göre, Malatya Vilayetine bağlı Adıyaman kazasının Adıyaman adıyla yeniden bir vilayet kurulması hakkındaki kanuna verilen reylerin sonucunda kanun kabul edilmiş ve Adıyaman vilayet olmuştur. Oylamaya olumlu cevap veren kişiler arasında Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Mustafa Gülcügil, İsmail Hadımoğlu, Osman Ongan ve Refet Tavaslıoğlu yer almışlardır¹⁹⁴.

TBMM'nin açıldığı ilk günlerde komisyonlar belirlenmiş ve mebuslar görevlerine başlamışlardı. Lakin TBMM'nin sonraki çalışmalarında encümenler değiştirilmiş ve mebusların yer aldıkları encümenlikler yeniden oluşturulmuştur. Buna göre, Denizli mebuslarının yer aldıkları yeni encümenlikler ve görevleri şu şekilde olmuştur¹⁹⁵:

1. Hamdi Sancar : Teşkilat-ı Esasiye Encümeni
2. İsmail Hadımoğlu : Adliye Encümeni
3. Mehmet Karasan : Bütçe Encümeni
4. Ali Çobanoğlu : Hariciye Encümeni
5. Baha Akşit : Nafia Encümeni
6. Osman Ongün : Nafia Encümeni
7. Rıza Karaca : Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni
8. Refet Tavaslıoğlu : Ziraat Encümeni
9. Mustafa Gülcügil : Divan-ı Muhasebet Encümeni

¹⁹⁴ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (14 Haziran 1954), s.186.

¹⁹⁵ TBMMTD, Dönem 10, c.I, 22 Kasım 1957), s.1.

3.1.3. On Birinci Dönemde Denizli Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri

1957 Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra çalışmalarına başlayan On Birinci Dönem Denizli Milletvekilleri, Meclisin birinci oturumunda yeminlerini ederek çalışmalara başlamışlardır. TBMM'nin On Birinci Dönem, birinci yasama yılı, birinci birleşimde milletvekilleri yemin eden Denizli mebusları şu kişilerden mürekkeptir: Baha Akşit Turan Bahadır Ali Çobanoğlu İsmail Hadımlıoğlu Ali Rıza Karaca Mehmet Karasan Osman Ongan A. Hamdi Sancar Refet Tavashlıoğlu ¹⁹⁶.

TBMM'de milletvekilleri göreve başladıktan sonra, 22 Kasım 1957 tarihinde komisyonlar oluşturulmuştur. Bu tarihte oluşturulan TBMM encümenliklerinde yer alan mebuslar ve encümenlikleri aşağıda gösterildiği şekildedir ¹⁹⁷:

1. İsmail Hadımoğlu : Adliye Encümeni
2. Mehmet Karasan : Bütçe Encümeni
3. Ali Çobanoğlu : Hariciye Encümeni
4. Ali Rıza Karaca : Münakalat Encümeni
5. Baha Akşit : Nafia Encümeni
6. Osman Ongan : Nafia Encümeni
7. Ali Rıza Karaca : Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni
8. A. Hamdi Sancar : Teşkilâtı Esasiye Encümeni

Böylece 22 Kasım 1957 tarihinde TBMM Encümenlikleri ve üyeleri belirlendikten sonra meclis çalışmalarına başlamıştır. Listedeki görüldüğü üzere, Denizli milletvekilleri başta adliye ve hariciye olmak üzere çok önemli encümenliklerde görevlendirilmişlerdir. Bu da, onların meclis oturumlarında ne kadar aktif olarak görev aldıklarını göstermeleri bakımından son derece önemli bir durum arz etmektedir.

¹⁹⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (1 Kasım 1957), s.3.

¹⁹⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (21 Kasım 1957), s.3.

3.2. Denizli Milletvekillerinin Meclis'teki Etkinlikleri ve Konuşmaları

Yukarıdaki bölümde Denizli milletvekillerinin görev aldıkları encümenlikler ve buradaki görevleri üzerinde durulmuştu. Bu bölümde ise, dokuzuncu, onuncu ve on birinci dönemde TBMM'de bulunan Denizli milletvekillerinin kısaca geçmişleri ve meclisteki konuşmaları üzerinde durulmuştur. Bu arada, bazı mebuslar birkaç dönemde de seçilmiş oldukları için, onlarla ilgili olan kısımlar her üç devre birleştirilerek verilmiştir.

3.2.1. Hüseyin Hüsnü Akşit

Dokuzuncu dönem milletvekillerinden birisi olan Hüseyin Hüsnü Akşit 1331 Acıpayam doğumludur. Baba adı Yasin ve anne adı Ayşe olan adı geçen mebus Yüksek Üniversite mezunudur. Fransızca bilen Hüseyin Hüsnü Akşit, Hukuk Fakültesi mezunudur ve avukattır. Denizli'den DP milletvekili olarak TBMM'ye girmiş ve bu görevini sürdürmüştür ¹⁹⁸.

Hüseyin Hüsnü Akşit 1950 milletvekilliği seçimlerinde 77. 665 oy alarak Denizli'yi mecliste temsil etme hakkı kazanmıştır ¹⁹⁹. Bahsi geçen milletvekili, TBMM Dokuzuncu Dönemde Ulaştırma Komisyonunda yer almıştır ²⁰⁰. Yedinci birleşimde ant içmiş ve görevine başlamıştır ²⁰¹. Meclis'te genel olarak Milli Eğitim Komisyonu Tasnif Heyeti ile Ulaştırma Komisyonlarında görev yapmıştır.

Hüseyin Hüsnü Akşit, TBMM'de çeşitli tarihlerde 2 ayrı komisyonda yer aldığı için birçok Meclis oturumunda söz almış ve fikir beyan etmiştir. Burada birkaç örnek konuşma verilerek mebusun faaliyetleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Örneğin 20 Kasım 1950 tarihindeki konuşmasında Hüseyin Hüsnü Akşit'in memurların tayin ve nakil işlerinin bir prensibe bağlanması hakkında bir gensoru verildiği görülmektedir. Onun tarafından verilen önerge metni şu şekildedir ²⁰²:

“Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Sabık iktidarın en çok tenkide uğrayan hususlardan birisi de şahsi nüfuz ve tesirlerle memur tayin ediş ve nakli idi. Bu sebeple Ankara adeta kendini tayin veya naklettirmek isteyen memurların bir

¹⁹⁸ TBMM Arşivi, Baha Akşit'in Şahsi Dosyası, 1639 NoluTercüme-i Hal Kâğıdı.

¹⁹⁹ TBMM Arşivi, Hüseyin Hüsnü Akşit'in 16.05.1950 tarihli seçim mazbatasası.

²⁰⁰ TBMMTD, Dönem 9, c.I (29 Mayıs 1950), s.40.

²⁰¹ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Haziran 1950),s.167.

²⁰² TBMMTD, Dönem 9, c.II, (20 Kasım 1950), s.173-176

ziyaretgâhı olmuştur. Her memur Ankara'ya gelince şu veya bu tesirle işinin olacağı kanaatini taşıyarak ve bir sürü masraf ederek yaptığı bu yolculuğu ya istirahat etmesi için kendisine verilen senelik mezuniyetinden bilistifade ve yahut bir rapora dayanmak suretiyle yapıyordu. Bu gelişte ya muvaffak oluyor veyahut kuru bir vakit alarak ayrılıyorlardı. Netice itibariyle işini yaptırmak için nüfuz sahibi bir şahsa dayanma zihniyeti hemen bütün memurların haleti ruh haline hâkim durumda idi. Bu istikrarsızlık memurlar arasında maddi ve manevi büyük bir huzursuzluk yarattığı için kendilerinden beklenen randıman alınamıyor ve bu yüzden halk ta işlerinin zamanında görülmemesi yüzünden daima müşteki vaziyette kalıyorlardı. Bugün de yani iktidar devir aldığımız günden beri bu maksatlarla birçok memurların Ankara'ya gelip gerek doğrudan doğruya ve gerekse milletvekillerini veya başka tanıdıkları vasıta yaparak kendileri nakil veya tayin ettirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Memleketin her vilayeti aynı derecede memura refah edecek durumda olmadığı bir hakikattir. Bu haller karşısında memurların mümkün olduğu kadar fark gözetilmeksizin sadece çalışanı takdir ve teşvik düşüncesiyle bu tayin ve nakil işlerinde Hükümetin bir prensip kararına varıp varmadığının varmışsa neden ibaret bulunduğu, Yaşama şartları daha müsait olmayan yerler hakkında Hükümetin mahrumiyet muntıkası diye bir ayrıma düşünüp düşünmediğini açıklanmasını saygılarımla arz ederim”.

Hüseyin Hüsnü Akşit'in söz konusu gensorusuna karşılık dönemin Başbakan Yardımcısı olan Samet Ağaoğlu'nun cevabı şu şekilde olmuştur ²⁰³: “Muhterem arkadaşlar, Sayın Denizli Milletvekilinin sözlü sorusu iki kısımdan ibarettir. Birisi, daha evvelki iktidar zamanında şahsi nüfuzlarla ve tesirlerle memurların tayin, nakil ve bunlar hakkında Hükümet bir prensip kararına varıp varmadığı; ikincisi, bir kısım muntıklarımız için mahrumiyet muntıkası ismini vererek bir takım hususi tedbirler düşünüyor mu?. Maruzatım kısa olacaktır: Mevzuatımızda memurların tayin, terfi ve nakli için mevcut hükümler yanında iktidara geldiğimiz günden beri eski iktidarın halkımız tarafından nihayetsiz şikâyetleri mucip haleti ruhiye ve zihniyeti terk etmiş bulunan, teretmek kararında olan memurlarımızı her şeyden evvel tercih ediyoruz ve bu tercihe daima devam edeceğiz. Prensip kararımız budur ve bu partimizin, iktidarımızın ve hükümetimizin prensibidir. Hükümetimizin prensip kararı şudur; Cari mevzuatımızın yanı başında demokratik zihniyeti benimsemiş, halka iyi muamele yapmış olan memurları arayıp bulmak, tayin etmek, tercih etmek her şeyden evvel

²⁰³ TBMMTD, Dönem 9, c.II, (20 Kasım 1950), s.173-176

mevcut mevzuatımızın yanındaki en baş prensiplerimizdir. İkincisi: İktidara geçtiğimiz günden beri Hükümetimiz Yüksek Meclisinize tercüman olarak birkaç defa arz etmiştir ki, memleketi Şark, Garp Şimal, Cenup gibi mahrumiyetler mıntıkaları mefhumu dâhilinde bölgelere bölmekten içtinap edeceğiz. Kanaatimiz odur ki; memleketin Şarkı ile Garbinde mahrum mıntika diye addedilen bazı coğrafi mıntikalarında vatandaşlarımızın vasati hayat şartı hemen hemen müsavidir. Bunun içindir ki, biz memurlarımızı vatanın her köşesinde en yüksek refah seviyesine götürmek kararındayız. Tedbirlerimiz buraya mütevevvih olacaktır. Maruzatım bundan ibarettir”, diye cevaplamıştır.

Gensorusuna bu şekilde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'den cevap almış olan Hüseyin Hüsnü Akşit, cevaben bir şeyler söylemiştir. Buna göre adı geçen mebusun konuşması şu şekilde olmuştur ²⁰⁴: “ Muhterem arkadaşlar; Hükümete tevcih ettiğim soru; bugün olduğu kadar dünü de meşgul eden bir konu olmuştur. Memleketin bugünkü ve yarınki yaşayışına tesiri olan ve olacak olan bu davayı; 14 Mayıs zaferiyle hakiki halk iradesinin ilk defa olarak tecelli ettiği bu muhterem meclisimizin ve onun teşkil ettiği Hükümetin halledeceğine emin olarak sorumu tevcih etmiş bulunuyorum. Arkadaşlarım; CHP iktidarının en çok tenkide uğrayan hususlarından birisi de, memur nakil ve tayinlerine bir düzen vermemesi olmuştur. Öğünlerde bir memur kendini bir yerden, diğer yere naklettirmek için ya uydurma bir rapor veyahut Hükümet nezdinde itibarlı bir şahsı tavsiyesi olarak bulmak ve onun yardımına, delaletine sığınmak mecburiyetinde kalıyordu. Mevki ve ikbalde yakın akraba ve yaranı olanlar kendilerini hiç güçlük çekmeden memleketin en güzel yerlerine naklettirmek imkânlarını buluyor, diğer taraftan memlekette birçok eserler kazandırmış, doğruluk ve dürüstlüğün en güzel numunelerini vermiş olanlar kendilerini tesadüf ve talihin cilvesine bırakıyorlardı. Memuriyet kademelerinin en iyi, en güzel yerlerine yaranı yerleştirmekten, bu gibi kıymetlere yer kalmadığı su götürmez bir hakikattir. Bu sebeple, Ankara, çoluk çocuğunun nafakasından kestiği veya son aldığı maaşla ya tanıdığı milletvekilleri vasıtasıyla veyahut doğrudan doğruya ait olduğu bakanlığa müracaat ederek yalvarma ve dilenmelerle arzusunu istihsale çalışan memurların bir muhaceret yeri oluyordu. 14 Mayıs seçimleriyle meydana gelen bu meclisten her şeyde olduğu gibi bu yolda da bir defa beklemek bu milletin hakkı idi. Çünkü bizler onların duygu ve düşüncelerini yakinen ve onlardan

²⁰⁴ TBMMTD, Dönem 9, c.II, (20 Kasım 1950), s.173-176

ayrılmasına imkân olmayan bir parça idik. Öyle zannediyorum ki, beni olduğu gibi birçok milletvekillerini de mustarip kılmaktadır. Bugün Bakanlıklar hakikate uymayan raporlar veya diğer vasıtalarla kendilerini nakil ve tayin ettirmek isteyen memurlarla doludur. Tavsiye edilenlerin içerisinde hakikaten mümtaz kıymetleri olduğu kadar beceriksizlikleri hatta kötülükleriyle mahalli halkın nefretini mucip olanlar da mevcuttur. Arkadaşlar bu davada nereye kadar gidildiği ve gidileceği henüz meçhulümüzdür. Hala bugün testiği kıranla suyu götüren bir, kötü zihniyeti ortadan kaldıracak bir emare mevcut değildir. Bu arada Sıhhat Bakanlığının son günlerde hakikate mugayir rapor veren doktorlar hakkında takibat yapacağı yolundaki tamimini gazetelerde okumuş olmakla büyük bir kıvanç duyduğumu ve hakikaten derin bir yaraya dokunulmuş olduğunu işaret edip takdirlerimi arz etmeden geçemeyeceğim. Bugün hala ne teftiş teşkilatına memur nakil ve tayinlerinde katiyen adalet yoktur. Nakil ve tayinlerde adalet olamayan bir yerde şevk ve aşk olmaz. Bugün hala memuriyet bir hizmet ve başarı yeri değil, atıfet halini muhafaza etmektedir. Bazı Bakanlıklar şark hizmeti diye bir esas kabul etmişler, diğerlerinde bu yoktur. Hiçbir bakanlığın usul ve nizamı diğerlerine uymamaktadır. Her bakanlık, kendi memurlarına bir mümtaziyet yaratma sevdasında olursa böyle bir idarede insicam ve ahenk olur mu? İstirham ediyorum arkadaşlar, Hükümetin ifade ettiği gibi, memleketin her köşesi bizim için mukaddes bir yurt toprağıdır, onun şarkı da garbı da birdir; fakat ortada bir hakikat varsa o da, Hakkâri ile İstanbul'un ve hatta Trabzon'la İzmir'in geçinme ve medeni ihtiyaçları temin bakımından aynı şartları haiz olmayışıdır. Bu nakil ve tayinlerde biz iktidar mensuplarının biraz feragat ve fedakârlıkla hareket etmemiz bu meselenin halline kâfidir". Bu konuşmasında Denizli Milletvekili olan Hüseyin Hüsnü Akşit'in söz konusu meseleye ne kadar önem verdiğini bir kez daha açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. Esasında, verdiği soru önergesi de dönem itibarıyla çözülmesi gereken çok önemli bir soruna işaret etmektedir. Bu bağlamda, hem verdiği soru önergesi hem de TBMM'nin diğer oturumlarındaki söylemler, onun TBMM içinde ne kadar aktif bir milletvekili olduğunu bir kez göstermektedir.

Bunun dışında Parlamento Tarihi adlı çalışmada Hüseyin Hüsnü Akşit isimli mebus hakkında şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Ulaştırma Komisyonu'nda çalıştı. Memurların Tayin ve Nakilleri hakkında sözlü soru, Genel Kurul'da değişik 8

konuda konuşması vardır²⁰⁵. Bu bilgiler ve yukarıda verilen bilgiler, adı geçen mebusun daha çok ulaştırma konularında çalıştığını açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

3.2.2. Mehmet Bahaattin Baha Akşit

Mehmet Baha Akşit Denizli'nin Acıpayam ilçesi doğumludur. Yüksek tahsil gören milletvekili Fransızca bilmektedir. Doktorluk eğitimi almış ve Haydarpaşa Numune Hastanesi vekillikten önceki son görev yeridir. Evli ve dört çocuk babasıdır²⁰⁶. 1950 milletvekili seçimlerinde 162.304 seçmenden 38.258 kişinin oyunu alarak meclise gönderilmiştir²⁰⁷.

Denizli milletvekilleri arasında en renkli simalardan birisi şüphesiz ki Mehmet Bahaattin Baha Akşit isimli kişidir. DP devrinde hemen her dönemde mecliste yer almış ve birçok komisyonda görev yapmıştır. Böylece hem dokuzuncu hem onuncu hem de on birinci mebuslarından birisi olan Baha Akşit, DP döneminde mecliste en fazla mebusluk yapan kişilerden birisi olmuştur.

Bu bağlamda, 1950 milletvekili seçimlerinde 162.304 seçmenden 38.258 kişinin oyunu alarak mecliste yer almış ve dokuzuncu dönemde genel olarak Bayındırlık Komisyonunda yer almıştır²⁰⁸. 1954 seçimlerinde yeniden Meclis'e girmeyi başaran Baha Akşit, onuncu dönem meclisinde nafia encümenliğinde görev almıştır²⁰⁹. Yukarıda ifade edildiği gibi Meclis'te birçok konuşması ve çok sayıda önergesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781'nci faslının 60'ncı maddesindeki 55.900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza, nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 20.100.000 lira ilavesiyle 75.000.000 liraya çıkartılması teklif

²⁰⁵ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954 (7. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1999, s.289-290.

²⁰⁶ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- X.. Dönem, 1954-1957 (2. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2010, s.233; TBMM Arşivi, Baha Akşit'in Şahsi Dosyası, 1949 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı.

²⁰⁷ TBMM Arşivi, Baha Akşit'in 18.09.1951 tarihli Seçim Mazbatası.

²⁰⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954), s.36.

²⁰⁹ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.44.

edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında Baha Akşit'in de imzası bulunmaktadır²¹⁰. Buna göre olayla ilgili şu bilgi bulunmaktadır²¹¹:

“Denizli Mebusu Baha Akşit'in T.C. Emekli Sandığı Kanununun geçici 65'nci maddesine L fıkrası eklenmesi hakkında kanun teklifi hükümet mümessillerinin iştiraki ile encümenimizde tetkik ve müzakere olundu. T.C. Emekli Sandığı Kanununun geçici 65'nci maddesi muvakkat mahiyette bulunmuş ve bazı fıkralarının tatbik süreleri hulul etmiş ve buna mukabil teklif edilen L fıkrası daimi surette tatbiki gereken bir hükmü ihtiva eylemekte bulunmuş olmasına binaen başlığın 5434 T.C. Emekli Sandığı Kanununa bir madde eklenmesi hakkında kanun teklidir şeklinde değiştirilmesi zaruri görülmüştür. Kimlerin hangi türlü hizmetlerinin bu kanun gereğince nazarı itibara alınması hususunda her hangi bir tereddüt ve ihtilafa mahal kalmaması için birinci madde “ Türkiye haricinde bulunan memleketlerde, Türk soyundan olup Türklüğe ve Türk hars ve milli menfaatlerine müessir ve verimli surette hizmet ettiği vekiller heyeti kararıyla sabit olanların, Türkiye’de emekliliğe esas teşkil eden bir vazifeye muadil hizmetlerde geçen müddetlerinin tamamı, ilk barem derecelerine göre borçlandırılmak suretiyle fiili hizmetlerine eklenir” şeklinde değiştirilmiştir. Mezkûr maddenin ikinci fıkrası ile teklifin ikinci ve üçüncü maddeleri aynen kabul edilmiştir. Havalesi gereğince Bütçe Encümenine tevdi buyrulmak üzere Yüksek Reisliğe sunulur²¹²”.

TBMM Arşivlerinden elde edilen bilgi ve belgelere göre, Denizli Mebusu Baha Akşit'in, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun geçici 65'nci maddesine L fıkrası eklenmesi hakkındaki kanun teklifinin reddine dair Bütçe Encümeni mazbatası okundu. Üzerinde yapılan müzakere neticesinde ve Bütçe Mazbata Muharririnin talebi üzerine kanun teklifinin Bütçe Encümenine iadesi kabul olunmuştur.

1957 seçimlerinden sonra yeniden Denizli mebusu olarak meclise giren Baha Akşit, On birinci Dönem Meclisinde Nafia Encümenliğinde görev almıştır²¹³. Meclisin ilk yıllarında konuşma yapan Baha Akşit'in Amerika Elçiliği bahçesiyle kütüphanesi civarında patlayan müessif bomba hadisesi münasebetiyle ilgili bir konuşması bulunmaktadır. Bu konuda konuşması şu şekilde olmuştur²¹⁴:

²¹⁰ TBMMTD, Dönem 10, c.II, (24 Şubat 1955) s.687.

²¹¹ TBMMTD, Dönem 10, c.II, (1 Kasım 1956) ,s.306.

²¹² TBMMTD, Dönem 10, c.II, (19 Kasım 1956),s.81.

²¹³ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım1957),s.36.

²¹⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (27 Ocak 1958),s.547.

“Büyük müttefikimiz ve dostumuz Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Vekili Sayın FosterDulles’in iştirak ettiği Bağdat Paktı Vekiller Konseyinin Ankara’da toplanacağı sırada Amerikan Sefarethanesi bahçesi ile Amerikan Kütüphanesi civarında vukua gelen ve büyük dostumuz Amerika Birleşik Devletlerine karşı icra edilmiş gibi gösterilmek istenilen pek müessif hadiseyi tel’ in ederken büyük Türk milletinin hislerine de tercüman olduğumuza emin bulunmaktayım Komünist tahriki olduğundan hiç şüphe bulunmayan bu hadisenin millet olarak kıymet ve ehemmiyet verdiğimiz Türk- Amerikan dostluğunu sarsmaya muktedir olamayacağıma şüphemiz yoktur. Bu vesile ile büyük dostumuz ve müttefikimiz Amerika milletine ve onun güzide devlet adamlarına karşı beslemekte olduğumuz muhabbet hislerini arz ve ifade ederim”. Baha Akşit’in bu konuşması dışında mecliste çok sayıda konuşması ve faaliyetleri bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsamı bakımından bütün faaliyetler verilmemiş olup, sadece örnekler üzerinde durulmuştur.

Mülga Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1950 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oyların neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan’dır²¹⁵. Söz konusu durum, Denizli milletvekillerinin TBMM çalışmalarında aktif bir biçimde yer aldıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Onganken, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar’dır ²¹⁶. Yukarıda ifade edilen durumu gösteren önemli bir örnektir.

Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen rreylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar’dır ²¹⁷. Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul

²¹⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (3 Şubat 1958),s.6.

²¹⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (14 Mayıs 1958),s.141.

²¹⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (8 Aralık 1958),s.97.

edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur²¹⁸.

Göhlisar Armutlu mahallesinden Şakiroğlu, Ayşe'den doğma, 1336 doğumlu Hüseyin Erarı'nın affına dair Kanuna verilen reylerin sonucunda af kanunu kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Tutan Bahadır, Mehmet Karasan, Ali Rıza Karaca, Hamdi Sancar'dır²¹⁹. İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanuna verilen oyların neticesinden kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan'dır²²⁰.

Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur²²¹. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur²²². 6115 sayılı Kanunun 7348 sayılı Kanunla tadil edilmiş olan 5'nci maddesi ile aynı kanunun 6 ve 8'nci maddelerinin tadili hakkındaki kanuna ikinci defa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar'dır²²³. Bu veriler ve bilgilerden Baha Akşit'in meclis içinde ne kadar aktif olduğu ve meclis çalışmaları içerisinde ne derecede etkili olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir.

Bunun dışında, İskân Bankası konusunda kurulan geçici komisyonda görev aldı. Balıkesir ve Çanakkale zelzele bölgesini ziyaret eden heyete seçildi. Kıbrıs Adası hakkında hükümetin görüşü ve küçük sanatkarların kalkındırılması konularında sözlü;

²¹⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Kasım 1959), s. 85-87.

²¹⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (7 Aralık 1959), s.315.

²²⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.III, (11 Ocak 1960), s.175.

²²¹ TBMMTD, Dönem 11, c.III, (20 Ocak 1960), s.275.

²²² TBMMTD, Dönem 11, c.III, (4 Mayıs 1960), s.378.

²²³ TBMMTD, Dönem 11, c.III, (25 Mayıs 1960), s.581.

küçük sanatların yayılması konusunda yazılı soruları; Dilekçe Komisyonunun bir kararının Genel Kurulda görüşülmesine ve Maadin Nizamnamesinin yorumuna dair önerileri; Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanununda değişiklik, muayenehane açmayan tabiplere ve dış tabiplerine tazminat verilmesi ve yabancı ülkelerde görev yapan öğretmenler konularında kanun teklifleri, Genel Kurulda değişik 28 konuda 41 konuşması vardır ²²⁴.

3.2.3. Fikret Başaran

Denizli milletvekillerinden birisi olan Fikret Başaran isimli kişi, 1316 Denizli doğumludur. İlk ve orta tahsilini Denizli’de yapmıştır.1333’te Beyazıt Lisesine tayin edilmiştir. 1339’da ilköğretim müfettişi olmuştur. 1341’de Denizli’de 52. Alayda müfettişlik görevini ifa etmiştir. Maarif müfettişliğinden emekli olan Başaran Türkçe ve Fransızca bilmektedir. Evli ve 3 çocuğu olan adı geçen şahıs 75.350 kişinin oyunu almıştır²²⁵. Sadece 1950 seçimlerinde TBMM’ye girebilen Fikret Başaran, DP devrindeki diğer seçimlerde meclise girememiştir.

Fikret Başaran Dokuzuncu Dönemde Milli Eğitim Komisyonunda görev almıştır²²⁶.Denizli Milletvekili Fikret Başaran küçük sanat erbabının kalkındırılması gayesiyle Muamele Vergisi Kanununun tadilinin düşünülüp düşünülmediğine dair sorusuna Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete’ye sözlü soru önergesi vermiştir. Buna göre Fikret Başaran’ın vermiş olduğu soru önergesi şu şekildedir²²⁷:

“Memleketimizde küçük sanayi erbabını kalkındırmak gayesiyle bu sanat erbabından Muamele Vergisini kaldırmak ve bugün meriyette bulunan Muamele Vergisi Kanununu tadil etmek hususunda Hükümetin tedbirlerini anlamak için aşağıdaki sorularımın Maliye ve Ekonomi Bakanlıklarınca sözlü olarak cevaplandırılmasını saygılarımla rica ederim” (Denizli Milletvekili Fikret Başaran). *“1.Marangozlar ve mobilya imalatçıları, Muamele Vergisi yüzünden atölyelerinde ancak iki beygir kuvvetinde motor çalıştırabilmektedirler. Küçük sanayinin inkişafına engel olan ve bu sanat erbabının çalışma sahasını tehdit eden bugünkü durumdan bu*

²²⁴ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954, s.289-290.

²²⁵ TBMM Arşivi Fikret Başaran’ın Şahsi Dosyası,1640 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı.

²²⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (6 Kasım 1950), s.28.

²²⁷ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (18 Nisan 1951), s.224-228.

sanatkârları kurtararak her cins ağaçları dükkânlarında işleyebilmek imkânını bahşetmek için Hükümetçe alınmış bir tedbir ve karar var mıdır? 2. Küçük esnaf, Muamele Vergisi Kanunu muvacesinde, beşten fazla işçi kullanmamaktadırlar. Bu halin, memlekette işsizliği tevlit eden amillerden biri olması bakımından küçük müesseseleri de birer terbiye yuvası ve yetiştirici müesseseler sayarak her atölye istediği kadar çırak ve işçi alabilir şeklinde kanun tadilini yapmak ve beşten fazla işçi alanlar Muamele Vergisine tabi olur tarzındaki tahdidi kaldırmak zamanı geliş ve hatta geçmiş bulunmaktadır. Bu hususta Hükümetin nokta nazarı nedir? 3. Demir sanayinden büyük nispette Muamele Vergisi kalkmış bulunuyor. Yalnız otomobil parçalarını imal edenlerden bu vergi alınmaktadır. Bu gibi imalatçılardan verginin kaldırılması, bu sanatın da inkişafına ve memleketin bu yoldaki zaruri ihtiyaçlarının sağlanmasına karaborsacılar elinden kurtarılmasına kadar medar olacağı bakımından bu hususta ne düşünülmektedir? 4. Matbaa ve torna makinelerinden alata sabite vergisi alınmıyor. Fakat cüzi bir kıymet taşıyan ağaç sanayine ait aletlerden bu namla bir vergi alınmakta ve bu verginin de her vilayette başka şekillerde tatbik edilmekte olduğu görülmektedir. Makine devrine girdiğimiz ve işlerimizi makineleştirme yolunda azimle yürüdüğümüz bu zamanda ağaç sanayine ait aletlerden de bu verginin kaldırılması, küçük sanat erbabına ferahlık verecektir”. Fikret Başaran’ın vermiş olduğu soru önergesi üzerine Maliye Bakanı Hasan Polatkan şu cevabı vermiştir ²²⁸:

“Denizli Milletvekili Sayın Fikret Başaran arkadaşımızın sorularına cevap arz ediyorum: Bugünkü Muamele Vergisi Kanununun çeşitli kusurları arasında Sayın Fikret Başaran’ın temas buyurdukları küçük sanat muaflığı sisteminin tevlit ettiği şikâyetler, üzerinde durulan mühim mevzulardan birisidir. Muamele Vergisinin yeni bir şekle ve sanayimize zarar vermeyecek bir hale getirilmesi için çalışmaktayız. Uzun tetkikler neticesinde hazırlanmış olan yeni Muamele Vergisi Kanunu tasarısı son şeklini almak üzeredir. Bu çalışmalar sırasında ilgililer tarafından çeşitli yollardan Maliye Bakanlığına aksettirilmiş olan dilekler ve son defa toplanan sanayi kongresinde izhar olunan temenniler üzerinde durulmuş ve durulmaktadır. Yakın bir tarihte Yüksek Meclise sunulacak olan Muamele Vergisi kanunu tasarısında, sayın soru sahibinin şikâyet noktalarının da bertaraf edilmesi derpiş olunmaktadır. Sayın Fikret Başaran arkadaşımız sözlü sorusunda, matbaa ve torna makinelerinden alata sabite vergisi alınmadığı halde ağaç sanayine ait aletlerden bu namla bir vergi

²²⁸ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (18 Nisan 1951), s.224-228.

alındığından bahsetmektedir. Vergilerimiz arasında alati sabite vergisi namiyle bir vergi yoktur. Ancak 1837 sayılı Bina Vergisi Kanununun 11' nci ve 5432 sayılı Vergi Usul Kanununun 282'nci maddesine göre fabrika, değirmen ve imalathanelerin içinde bulunan sabit istihsal vasıtalarının iratları, Bina Vergisinin ve gayrisafi irat karinesi üzerinden tarh edilmekte olan Kazanç veya Esnaf vergisinin matrahını teşkil etmektedir. Bu tesisatın vergi matrahı olabilmesi, sabit bir surette yerleştirilmiş olmasına, kuvvei muharrike husule getirmesine, nakletmesine ve mevaddı iptidaiyeyi mevaddı mamule haline tahvil etmesine bağlıdır...”

Fikret Başaran, vermiş olduğu soru önergesinin cevabını aldıktan sonra Hasan Polatkan'a cevap vermiştir. Buna göre, Fikret Başaran'ın Hasan Polatkan'a verdiği cevap şu şekildedir: “ Aziz arkadaşlarım; Sayın Maliye Bakanımız Hasan Polatkan'ın ve Ekonomi ve Ticaret Bakanımız Sayın Muhlis Ete'nin vermiş olduğu izahat ve sorularıma cevap teşkil eden malumat beni cidden sevindirmiştir. Kendilerine candan teşekkür ederim. Beni böyle bir soru açmaya mecbur eden hadise Ege bölgesindeki; Denizli'de Aydın'da ve İzmir'deki küçük sanayi erbabının haklı ve yerinde bulduğum şikâyetleri ve müracaatları olmuştur. İzmir gibi küçük ve büyük sanayin kısmen olsun mihrakını teşkil eden bir yerde küçük sermaye ve özel teşebbüslerle kurulmuş pek çok atölyelerin ve iş yerlerinin kapanmış veya gelişmemek yüzünden faaliyet sahasının daraltılmış veyahut değiştirilmiş olduğunu teessürle gördüm. Sebebini araştırdım. Bunu, eski iktidarın, düne kadar bilhassa memlekette küçük sanayiye önem vermemesinde, şuurlu, verimli ve isabetli bir sanayi politikası tatbik etmemesinde ve hiç de iktisadi bünyemize uymayan ve sanayi istihsal kudretimizin inkişafını engelleyen mevzuatın, tahripkâr tesirinde buldum... Küçük sanat erbabını elinden tutarak kalkındırmak, özel teşebbüslere yardım etmek Hükümetin asli görevlerinden olduğuna göre, Sayın Adnan Menderes Hükümetinin küçük sanat erbabına yıllardır ıstırap veren ve küçük sanayi için mutlak bir gerileme mevzuu olan sakat nizamlardan ve vergi sistemlerinden kurtarmak suretiyle ferahlığa kavuşturacağına inanıyorum” ²²⁹.

Yukarıda ifade olunduğu üzere, Fikret Başaran Dokuzuncu Dönemde Milli Eğitim Komisyonunda görev almış ve bu konuda TBMM'de çalışmalarda bulunmuştu. Aynı şekilde yukarıda izah edildiği gibi, adı geçen milletvekili küçük sanat erbabının kalkındırılması gayesiyle Muamele Vergisi Kanununun tadilinin düşünülüp

²²⁹ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (18 Nisan 1951), s.224-228.

düşünülmeyeceğine dair sorusuna Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'ye sözlü soru önergesi vermişti. Esasında söz konusu önerge dışında, Fikret Başaran tarafından Bakanlar tarafından cevaplandırılmak üzere başka önergeler de bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece bir örnek verilmesi yeterli görülmüştür.

Parlamento Tarihi adlı çalışmada Fikret Başaran isimli mebus hakkında şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Millî Eğitim Komisyonunda çalıştı. Küçük sanat erbabının kalkındırılması, yapılan sadeyağ mubayaası, Avrupa ve Amerika'da okuyan öğrenciler konusunda sözlü soruları, Genel Kurulda değişik 14 konuda konuşması vardır²³⁰. Bilhassa eğitim konularında çalışması ve bu konuda yapılan çalışmalara ağırlık vermesi, Fikret Başaran'ın bu konularda ne kadar hassas olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

3.2.4. Ali Çobanoğlu

Denizli DP mebuslarından birisi olan Ali Çobanoğlu, 1911 yılında Denizli'nin Tavas ilçesinde doğmuştur. İlk tahsilini Tavas Hâkimiyet-i Milliye Mektebinde yapmıştır. Orta tahsilini ve lise tahsilini Amerikan kolejinde yapmıştır. Ayrıca İstanbul Haydarpaşa Lisesinin 1936 devresinde okulu bitirmiştir. 1940 yılında Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. 1941 yılı Kasım ayında yedek subay okuluna giderek Nisan 1942'de asteğmen olarak yedek subay okulunu bitirmiştir. Daha sonra Adalet Bakanlığında hâkimliğe tayin edilmiştir. İthalatçılar Birliğinde görev almıştır. Bu birliğin kaldırılmasından sonra buradan da ayrılmış ve İzmir'e giderek ticaretle uğraşmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli olmayıp milletvekilliği adaylığı sürecinde ticaretle uğraşmaktadır²³¹. 1950, 1954 ve 1957 olmak üzere DP devrindeki üç milletvekili genel seçimlerinde Denizli mebusu olarak görev yapmıştır. Bu bağlamda, Ali Çobanoğlu 1950 seçimlerinde 76. 405 kişinin oyunu alarak meclise girmiştir²³².

Dokuzuncu dönem TBMM çalışmaları kapsamında 1952 yılı Bütçe Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Bu oylamaya Denizli vekilleri Ali Çobanoğlu, Baha Akşit,

²³⁰ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954, s.294.

²³¹ TBMM Arşivi, Ali Çobanoğlu'nun Şahsi Dosyası, 1641 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı.

²³² TBMM Arşivi, Ali Çobanoğlu'nun 13.05.1950 tarihli seçim mazbatası.

Fikret Başaran, Mustafa Gülcügil, Eyüp Şahin, Rafet Tavaslıoğlu kanun değişikliğinde olumlu cevap vermişlerdir ²³³. Bunun dışında, Ali Çobanoğlu'nun Tavas- Muğla yolunun inşasının ne safhada olduğuna ve ne zaman bitirileceğine, Acıpayam- Fethiye, Denizli- Kaklık- Dinar yollarının yaptırılıp yaptırılmayacağına, İzmir- Denizli Devlet yolunun ne zaman bitirileceğine ve Tavas İlçesindeki küçük su işlerinin ne zaman ele alınacağına dair sorusuna Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'na yazılı soru önergesi verdiği görülmektedir. Buna göre, bahsi geçen kişinin vermiş olduğu soru önergesi şu şekildedir ²³⁴:

“1. Denizli ve Muğla illerini birbirine bağlayacak olan Tavas- Muğla Devlet yolunun inşasının ne safhada olduğu ve bu yol güzergâhındaki köprülerin 1952 yılı içinde bitirilip bitirilmeyeceği; 2. Çok mühim olan bu yol Tavas ve Acıpayam muntıkasındaki krom ve bu suretle Denizli istasyonun bugünkü namüsaait durumunu hafifletmek suretiyle nakliyat ucuz temin edileceğinden maliyetlere tesir edecektir. Bunun memleket iktisadiyatına tesir edeceği muhakkak olduğuna göre bu yolun motorlu vasıtaların rahatça gidip gelmelerini temin bakımından ne zaman bitirileceğinin; 3.Acıpayam-Fethiye yolunun yapılmasının düşünülüp düşünülmediğinin, düşünüldü ise ne zaman yapılacağının; 4. Denizli'yi Afyon, Burdur ve Isparta'ya bağlayacak en kısa yol olan Denizli-Kaklık- Dinar yolunun yapılıp yapılmayacağının, 5.İzmir- Denizli Devlet yolunun ne zaman bitirileceğinin; 6. Tavas kazasındaki küçük su işlerinin bilhassa Kırkpınar suyunun ve Solmaz Köyündeki kaynakların tetkik edilip edilmeyeceğinin ve ne zaman ele alınacağının.”

Ali Çobanoğlu'nun Tavas- Muğla yolunun inşasının ne safhada olduğuna ve ne zaman bitirileceğine, Acıpayam- Fethiye, Denizli- Kaklık- Dinar yollarının yaptırılıp yaptırılmayacağına, İzmir- Denizli Devlet yolunun ne zaman bitirileceğine ve Tavas İlçesindeki küçük su işlerinin ne zaman ele alınacağına dair sorusuna Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun verdiği cevap şu şekilde olmuştur ²³⁵:

“1. Tavas- Muğla yolu ile Denizli- Kaklık- Çivril- Dinar yolu Devlet yolları şebekesine dâhildir. Ancak Devlet yollarının inşaları 5539 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanununun 23'ncü maddesi gereğince mevcut imkân ve ödeneye göre bir sıra altında ele alınmaktadır. Adı geçen yollar 1952 yılı programında

²³³ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (19 Aralık 1952),s.340.

²³⁴ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Ekim 1952),s.74-75.

²³⁵ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Ekim 1952),s.74-75.

Denizli- Çivril yolunun 53-58'nci kilometre arasının(Baklan Ovası) tamir ve ıslahı için 150 bin liralık bir ödenek ayrılmıştır. İnşa sıraları geldiğinde heyeti umumiyesi devlet yolları standardına uygun bir hale getirilecektir. 2. Acıpayam- Fethiye yolu, Denizli ve Muğla vilayetleri arasında müşterek bir il yoludur. Mevcut mevzuata göre il yollarının yapımı ile genel meclisleri ile özel idarelerin yetki ve vazifeleri arasındadır. Acıpayam- Karaman ve Üzümlü- Nif arası vilayetlerce hazırlanan çalışma programlarına dâhil bulunmaktadır. 3. Tavas ilçesindeki küçük su işleri Solmaz Köyü yanında ve civarında bulunan bataklık, Solmaz Köyünün malı olan değirmen bendi yüzünden suni olarak teşekkül etmiş on dekar kadar küçük bir bataklıktır. Değirmen bendi yıkıldığı veya kanal tabanı bir metre kadar aşağıya indirildiği takdirde bu bataklık kuruyabilir. Solmaz membalarından sulama yapılması mevzuunun avan etüdü yapılmıştır. Kırkpınar membalarından sulama yapılması ait Avan etütler yapılmıştır. Yukarda belirtilen sulama işleri not edilmiş olup verimlilik derecesine göre sırası geldiğinde ele alınacaktır. 4. İzmir- Denizli Devlet yolunun Ortaklar- Aydın- Sarayköy kısmı 0+000- 13+932 kilometre arasındaki 3 951 482,58 lira keşif bedelli yol inşaatı ihale edilmiş ve 18. VIII.1953 günü sözleşmeye başlanmıştır Sözleşmeye göre 5.II.1953 günü tamamlanması gerekmektedir ”²³⁶.

Ali Çobanoğlu'nun Dokuzuncu Dönem TBMM çalışmaları kapsamında görev aldığı diğer çalışmalar şunlardır: Denizli Mebusu Ali Çobanoğlu'nun, Denizli'nin ana demiryoluna bağlanması, istasyon binası ile ambarları ve rampalarının ihtiyaca göre genişletilmesi, merkez kazası ile diğer kazalarında belediye tarafından ayrılan arsalarla posta ve telgraf binalarının inşası ve telefon şebekesinin ihtiyacı karşılayacak şekilde büyütülmesi hususunda ne düşünüldüğüne dair soruları, ulaştırma bakanına sormuş, soru sahipleri iki birleşimde hazır bulunmadıklarından düşmüştür ²³⁷.

Denizli Milletvekili Ali Çobanoğlu'nun her an heyelan tehlikesine maruz bulunan Tavas'ın Kale Bucağının başka bir yere nakline ve içme suyunun teminine, Tavas'ın Kale ve Kızılcabölük bucaklarının tam teşkilatlı hale getirilmelerinin düşünülp düşünülmediğine dair sorusuna İçişleri Vekili Etem Menderessu şekilde yazılı cevap vermiştir: “ Heyelan tehlikesine maruz bulunan Tavas'ın Kale bucağının başka yere nakline ve içme suyunun teminine, Tavas'ın Kale ve Kızılcabölük nahiyelerinin tam teşkilatlı hale getirilmesinin düşünülp düşünülmediğine dair

²³⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Ekim 1952),s.74-75.

²³⁷ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (16 Kasım 1953),s.239.

Denizli Mebusu Ali Çobanoğlu tarafından verilen yazılı soru önergesi üzerine gerekli inceleme yapıldı. 1. Dosyasında yapılan tetkikata göre; Kale Nahiye Merkezinin değiştirilmesi hakkında muamele 1938 yılında başlamış bu konuda yapılan bazı tetkikler sonunda; nahiye merkezinin nakline dair olan teklifin 1940 yılında yapılacak umumi değişikliklerde nazara alınmak üzere not edildiği valiliğe bilgi verilmiştir. Şimdiki Kale Nahiye Merkezinin bulunduğu yerin muntikası dâhilinde olup olmadığı hususunda dosyasında bir kayda rastlanmadığından keyfiyet valilikten sorulmuş ve bu mevzuda alınmış mütehassıs raporu olduğu takdirde gönderilmesi istenmişti. Son defa valilikten alınan cevabi yazıda; valilikçe Kale Tavas Nahiyesine gönderilen dosyanın Hükümet konağının yanmasıyla ortadan kaybolduğu, ancak Denizli Vilayetinun ekonomik kalkınmasını etüde gelen heyet içerisinde bulunan Maden Jeoloğu N. Şanlıer tarafından mahallinde yapılan tetkikat üzerine verilen ve mahallin kayma tehlikesine maruz olup hemen boşaltılması gerekeceğinden bahseden raporun bir örneğinin gönderildiği ve işin 2510 sayılı iskân kanununun 8'nci maddesi mucibince sonuçlandırılması icap edeceğinden durumun Devlet Vekâletine ve bilgi olmak üzere Bayındırlık ve Sağlık ve Sosyal Yardım vekâletlerine arz olunduğu bildirilmiştir. Devlet Vekâletince yapılmakta olan muamele takip olunmaktadır. 2. Kasabanın nakli düşünülen yeni sahada 12.VII.1952 tarihine kadar belediyece 40.000 metre kare arsa istimlak edilmiş olup bu arsadan 52 dükkân, 18 ev yeri şahıslara satılmış, 50 hektarlık kadaastro ve ada parselleri ikmal ettirilmişti. Yine aydı saha işin yaptırılan şu projesinin tatbik ve şebekenin inşası maksadıyla Vekâletimiz emrindeki fondan 454.921,70 lira tahsis edilmiş bu iş İller Bankasınca 1953 programına alınmıştır. 3.5442 sayılı İl İdaresi Kanununun geçici birinci maddesi gereğince kadro sağlandığında Kale ve Kızılcabölük Nahiyeleri tam teşkilatlı hale getirilmesi işi diğer istekler mekânında nazarı dikkate alınacaktır”²³⁸.

Yukarıda ifade edildiği gibi 1950 yılında olduğu 1954 yılında yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde de Ali Çobanoğlu, yeniden DP'den Denizli mebusu olarak seçimlere katılmıştır. Buna göre, 1954 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Denizli'de toplamda 171.586 seçmenden 83.880 seçmenin oyunu alan Ali Çobanoğlu Denizli Milletvekili seçilmiştir. Ali Çobanoğlu'nun milletvekili

²³⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (10 Nisan 1953),s.347

seçildiğine dair 4 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır²³⁹. Onuncu dönemde Ali Çobanoğlu, hariciye encümenliğinde yer almıştır²⁴⁰.

Hariciye Encümeninde yer alan Ali Çobanoğlu tarafından TBMM Reisliğine cevaplandırılmak üzere bir soru önergesi verildiği görülmektedir. Buna göre, Ali Çobanoğlu tarafından verilen soru önergesi şu şekilde olmuştur²⁴¹. “Türkiye ile Pakistan arasındaki dostane iş birliği antlaşması tetkik edilmiş olunmuş ve ihtiva ettiği hükümler bakımından iki memleket arasında esasen mevcut olan dostluğun ahdi bir şekilde tevsiki mahiyetinde olduğu tespit olunmuştur. Türkiye ile Pakistan arasındaki münasebetler bakımından büyük bir kıymet ifade eden bu antlaşma, diğer taraftan da dış siyasetinin temelini cihanda sulh ve emniyetin istikrarı gayesine istinat ettirmiş olan Türkiye’nin bu yüksek gayelerine de tamamen uygun bir mahiyette görülmüştür. Filhakika bu antlaşma ihtiva ettiği hükümler itibarıyla Akıd Taraflara milletlerarası meselelerden müşterek menfaatlerini alakadar edebilecek mahiyette olanları hakkında istişarelerde bulunmak ve işbirliği yapmak imkânları da hazırlanmaktadır. Bu vasıflarıyla memleketimizin yüksek menfaatlerine tamamıyla uygun bulunan Antlaşmanın tasdiki encümenimizce aynen ve ittifakla kabul edilmiştir. Umumi Heyetin Yüksek tasviplerine arz olunmak üzere reisliğe sunulur”.

TBMM Arşivi bilgilerinden elde edilen bilgilere göre, bu şekilde TBMM Reisliğine cevaplandırılmak üzere sunulan soru önergesinin devamı da şu şekilde olmuştur²⁴²: “Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Ekonomik İş Birliğinedâhil memleketlerle borçlanma, yardım ve ödeme anlaşmaları akdi için Hükümete salahiyet verilmesine dair 5436 sayılı kanunun meriyet müddetinin uzatılması hakkında kanun layihası Hariciye Vekâletleri temsilcileri hazır oldukları halde incelendi. Hükümetin esbabı mucibe layihasında tasfiyen izah edildiği veçhile 5436 sayılı kanunun 30 Haziran 1952 tarihinde nihayete eren meriyet müddeti 5969 ve 6127 sayılı kanunlarla birer yıl uzatılmıştır. Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi müddetle mukayyet değildir. Bundan başka, Amerika Hükümeti yapmakta olduğu iktisadi yardımları Avrupa memleketlerinin büyük kısmı hakkında 30 Haziran 1954 tarihinde sona ereceğini beyan etmiş ve fakat memleketimize yapılmakta olan Amerikan iktisadi yardımlarının 30 Haziran 1954 tarihinden sonra da devam edeceğini bildirmiştir. Bu

²³⁹ TBMM Arşivi, Ali Çobanoğlu’nun 04.05.1954 tarihli seçim mazbatası.

²⁴⁰ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.41.

²⁴¹ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (11 Haziran 1954).

²⁴² TBMMTD, Dönem 10, c.I, (14 Haziran 1954).

sebeple hükümetin 30 Haziran 1954 tarihinden sonra yardımlarla ilgili olarak akdedilebilecek Anlaşma ve Sözleşmeleri imzaladıkları tarihte meriyete koymak salahiyetini haiz bulunması icap etmektedir. Amerika'nın yaptığı iktisadi yardımlardan büyük faydalar temin eden memleketimizin bundan sonra aynı şekilde faydalanabilmesi için bu kanunun kabulünde zaruret olduğuna kani olan Encümenimiz kanun layihasını aynen kabul etmiştir. Havalesi gereğince Bütçe Encümenine gönderilmek üzere Yüksek Reislige sunulur”.

16 Kasım- 9 Aralık 1953 tarihleri arasında Cenevre’de akdedilmiş olan ve memleketimizin de müzakerelerine iştirak ettiği Birleşmiş Milletler Kalay Konferansı neticesinde hazırlanan Milletlerarası Kalay Anlaşması’nı müstehlik memleket olarak imzalamamız uygun görülmüştür. Hükümetimiz adına 28 Haziran 1954 tarihinde Londra’da Büyük Elçimiz Hüseyin Ragıp Baydur tarafından imzalanmış olan Milletlerarası Kalay Anlaşması’nın tasdiki hakkında ilişik kanun lahikası Büyük Millet Meclisine şu şekilde arz edilmiş ve arz eden vekiller arasında Ali Çobanoğlu da bulunmaktadır ²⁴³:

“28 Haziran 1954 tarihinde Londra’da imzalanan Milletlerarası Kalay Antlaşması’nın tasdiki hakkındaki kanun layihası, Hariciye ve İktisat ve Ticaret vekâletleri temsilcilerinin huzuruyla encümenimizde incelendi. Milletlerarası Kalay Anlaşması mahiyeti itibariyle bir taraftan kalay müstahsili olan ve hayat seviyeleri düşük olan memleketlerin ekonomik ve sosyal bünyeleri dolayısıyla fiyatlarda vuku bulacak büyük tahavvülleri önlemek ve istikrarı temin etmek, diğer taraftan darlık zamanlarında ve fevkalade hallerde müstehlik memleketlerin ihtiyaçlarının karşılanması için stok yapmak hedefini gütmektedir. Bu kanun layihası bir kalay müstehliki olan memleketimizin menfaatlerine uygun bulunduğundan encümenimizce aynen ve ittifakla kabul edilmiştir. Havalesi gereğince Ticaret Encümenine gönderilmek üzere Yüksek Reislige takdim olunur”.

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli’de toplamda 192.677 seçmenden 78.602 seçmenin oyunu alan Ali Çobanoğlu Denizli milletvekili olmuştur. Ali Çobanoğlu’nun milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim

²⁴³ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (12 Aralık 1955).

mazbatası bulunmaktadır ²⁴⁴. Ali Çobanoğlu Onbirinci Dönem Meclisinde Hariciye Encümenliğinde görev almıştır ²⁴⁵.

Ali Çobanoğlu'nun On Birinci Dönemde TBMM'deki faaliyetleri ve çalışmalarıyla ilgili şunların olduğu görülmektedir: Mülga Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1950 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oyların neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan'dır ²⁴⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası ve eklenti binaları ile tesislerinin yapımı yetkisinin Nafia Vekâletine devri hakkındaki Kanuna ek kanun için verilen reylerin sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan'dır ²⁴⁷. Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar'dır ²⁴⁸.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü İhtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki 4898 sayılı Kanunun birinci maddesinin değiştirilmesine dair Kanuna verilen reylerin sonucunda nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu'dur ²⁴⁹. Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur ²⁵⁰.

²⁴⁴ TBMM Arlivi, Ali Çobanoğlu'nun 29/10/1957 tarihli seçim mazbatası.

²⁴⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım 1957),s.33.

²⁴⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (03 Şubat 1958),s.6.

²⁴⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (05 Şubat 1958),s.19.

²⁴⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958),s.141.

²⁴⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Şubat 1959), s.43.

²⁵⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Kasım 1959), s. 85-87.

Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur²⁵¹. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur²⁵².

Parlamento Tarihi adlı çalışmada Ali Çobanoğlu isimli mebus hakkında şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Meclis Hesaplarını İnceleme ve Dışışleri Komisyonlarında çalıştı. Dışışleri Komisyonunun kâtipliğinde bulundu. Gıda ve tarım araştırması ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın açacağı krediler konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Denizli'nin ana demiryoluna bağlanması konusunda sözlü, heyelana uğrayan Kale Bucağı ile Tavas-Muğla devlet yolunun yapımı konularında yazılı soruları Kale bucağının yerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Genel Kurul'da, iki değişik konuda konuşması vardır²⁵³. Özellikle ulaşım konusunda ciddi çalışmalar yaptığı anlaşılan Ali Çobanoğlu'nun Denizli'de ulaşımın gelişmesinde aktif rol oynadığı açık olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.5. Mustafa Gülcigil

Denizli Milletvekili Mustafa Gülcigil, 1914 yılında doğmuştur. Babasının adı Ali Rıza annesinin adı Şefika'dır. 1941 senesinde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiştir. Fransızca bilen vekil evli ve 2 çocuk babasıdır²⁵⁴. 1950 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde Denizli'de toplamda 154770 seçmenden 76613 kişinin oyunu alan Mustafa Gülcigil Denizli Milletvekili olmuştur. Mustafa Gülcigilin milletvekili seçildiğine dair 16 Mayıs 1950 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır²⁵⁵. Mustafa Gülcigil 4. Yasama yılında TBMM 'de tasnif heyetinde yer almıştır²⁵⁶.

²⁵¹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (20 Ocak 1960), s.275

²⁵² TBMMTD, Dönem 11, c.II, (4 Mayıs 1960), s.378

²⁵³ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954, s.296.

²⁵⁴ TBMM Arşivi, Mustafa Gülcigil'in Şahsi Dosyası, 1642 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁵⁵ TBMM Arşivi, Mustafa Gülcigil'in 16.05.1950 tarihli seçim mazbatası.

²⁵⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (1 Kasım 1952), s.21.

Mustafa Gülcügil, 1950 seçimleri dışında 1954 yılında yapılan seçimlerde de TBMM'ye Denizli milletvekili olarak girmiştir. Yani adı geçen milletvekili, Onuncu Dönemde de TBMM'deki çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca, Mustafa Gülcügil onuncu dönem meclisinde Divan-ı Muhasebet Encümeninde görev almıştır ²⁵⁷. Onuncu Dönem TBMM'nin çalışmaları kapsamında Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781'nci faslının 60'ncı maddesindeki 55900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza, nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 201.00.000 lira ilavesiyle 75.000.000 liraya çıkartılması teklif edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında Mustafa Gülcügil'in de imzası bulunmaktadır ²⁵⁸.

Parlamento Tarihi adlı çalışmada Mustafa Gülcügil adlı milletvekili hakkında şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Tekel ve Sayıştay komisyonlarında çalıştı. İki kanun teklifinin geri verilmesine dair 2 önergesi, 1757 sayılı Kanunun değiştirilmesi ve Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı hakkında 2 kanun teklifi vardır ²⁵⁹. Diğer Denizli Milletvekillerinden birisi olan Baha Akşit gibi kendisi de eğitim komisyonlarında çalışmış ve bu konuda önergeler vermiştir.

3.2.6. Mustafa Fikret Karabudak

Denizli Milletvekili Mustafa Fikret Karabudak isimli şahıs, 1909'da Denizli'nin Çal ilçesinde doğmuştur. 1330'da Harbiye Mektebinden mezun olmuştur. İlk tayin yeri Çanakkale'dir. Harp senelerinde Harp madalyası, gümüş liyakat, Alman Harp Madalyası almıştır. 1 Mart 1337'de yüzbaşılığa yükselmiştir. 31 Ağustos 1338'de binbaşı harbiye dairesi topçu şubesinde çalışmaya başlamış ve burada 1929 yılına kadar çalışmıştır. Tümgeneralliğe kadar yükselmiş olan vekil evli ve 3 çocuk babasıdır ²⁶⁰. 1950 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde Denizli'de toplamda 154.770 seçmenden 79.002 kişinin oyunu alan Fikret Karabudak'ın milletvekili seçildiğine dair 16 Mayıs 1950 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ²⁶¹.

²⁵⁷ TBMMTD, Dönem 10, c.II, (24 Mayıs 1954),s.40.

²⁵⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Şubat 1955),s.687.

²⁵⁹ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954, s.297-298.

²⁶⁰ TBMM Arşivi Mustafa Fikret Karabudak'ın Şahsi Dosyası,1643 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁶¹ TBMM Arşivi, Fikret Karabudak'ın 16.05.1950 tarihli seçim mazbatası.

Dokuzuncu Dönem’de Fikret Karabudak Milli Savunma Komisyonunda görev almıştır²⁶². Mecliste yalnızca iki yıl vekillik yapan Karabudak,1952 yılında ölmüştür. Denizli Milletvekili Fikret Karabudak’ın öldüğüne dair Başbakanlık tezkeresi, okunarak iki dakika ayakta saygı duruşunda bulunulmuştur ²⁶³. Bu bağlamda, Mustafa Fikret Karabudak’ın TBMM’de çok aktif bir çalışma dönemi geçirdiği söylenemez.

3.2.7. Eyüp Şahin

Denizli Milletvekili Eyüp Şahin, 1912 yılında Aydın’da doğmuştur. İlk tahsilini Aydın’da yapmıştır. Birinci cihan harbi dolayısıyla tahsilini terk etmek zorunda kalmıştır. Takım komutanı olarak Milli Mücadeleye katılmıştır. Buradaki başarılarından dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. DP Aydın İl idare Kurulunun kurucu üyelerindendir ve Arapça bilmektedir ²⁶⁴. 1950 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde Denizli’de toplamda 154.770 seçmenden 71341 seçmenin oyunu alan Eyüp Şahin milletvekili olmuştur. Eyüp Şahin’in 16 Mayıs 1950 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ²⁶⁵. Dokuzuncu Dönemde TBMM’de yer alan Eyüp Şahin, Bayındırlık Komisyonunda yer almıştır²⁶⁶.

Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin’in seçim tutanağına itiraz edilmiştir. Bu itiraz 8 Temmuz 1950 günkü toplantıda incelenmiştir. 5 Numaralı Hazırlama Komisyonu raporunda aynen şöyle denilmektedir ²⁶⁷: “*Her ne kadar, Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin’in çifte defter kullanmak suretiyle vergi kaçakçılığı yaptığı iddia olunmakta ise de: 1. Eyüp Şahin’in çifte defter kullandığı hakkında bir kaydı resmi bulunmadığı ancak, 2. 1944 senesinde Maliye Müfettişi tarafından mumaileyhe ait müessesede yapılan kontrolde iptidai ve mamul maddelerde fazlalığa tesadüf ettiğine dair bir dosya mevcut olduğu Aydın Defterdarlığından gelen cevap münderecatından anlaşılmıştır. Binaenaleyh Denizli Milletvekilliğine seçilen Eyüp Şahin’in vergi kaçakçılığı yaptığı hakkında bir delil ve emareye tesadüf edilmediği gibi Milletvekili olmağa diğer bir halinin de mevcut olmadığı anlaşılmış*

²⁶² TBMMTD, Dönem 9, c.I, (6 Kasım 1950),s.28.

²⁶³ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (24 Kasım 1952),s.30.

²⁶⁴ TBMM Arşivi, Eyüp Şahin’in Şahsi Dosyası, 1649 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁶⁵ TBMM Arşivi, Eyüp Şahin’in 16/05/1950 tarihli seçim mazbatası.

²⁶⁶ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (9 Kasım 1951),s.30.

²⁶⁷ TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Temmuz 1950),s.38.

bulunduğundan tutanağının onanması gerektiği mütalaasına ittifakla varılmıştır”. Komisyon, adı geçen raporu aynen oy birliğiyle kabul etmiştir.

3.2.8. Rafet Tavaslıoğlu

Denizli Milletvekili Rafet Tavaslıoğlu, 1326 Denizli doğumludur. İlkokul tahsilini Denizli’de, lise ve hukuk tahsilini de İstanbul’da yapmıştır. Askerlik görevini yedek subay olarak Niğde ve Gelibolu’da yapmıştır. 1945’te kendi memleketine dönüp ziraatla meşgul olmuştur. 1946’da Denizli’de DP il teşkilatını kurmuştur. Aynı yıl il genel meclisi seçimlerinde Denizli’de partinin listesinde yer alarak üye olmuştur. 1948 senesinde il daimi encümenliği yapmıştır. 14 Mayıs 1950’de Denizli milletvekili seçilmiştir. Vekil olduğunda halen çiftçilikle uğraşmaktaydı ²⁶⁸. 1950 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli’de toplamda 154770 seçmenden 78159 kişinin oyunu alan Refet Tavaslıoğlu Denizli milletvekili seçilmiştir. Refet Tavaslıoğlu’nun milletvekili seçildiğine dair 16 Mayıs 1950 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ²⁶⁹.

Adı geçen mebus, 1954 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinden Denizli’de 171.586 seçmenden 83.932 seçmenin oyunu alarak Denizli milletvekili seçilmiştir. Refet Tavaslıoğlu’nun milletvekili seçildiğine dair 4 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ²⁷⁰. Refet Tavaslıoğlu Onuncu Dönem meclisinde ziraat encümeninde görev almıştır ²⁷¹.

Onuncu Dönem TBMM çalışmaları bakımından Refet Tavaslıoğlu’nun bir soru önergesi bulunmaktadır. Soru önergesi şu şekilde olmuştur²⁷²: “ *Atatürk Orman Çiftliği arazisinden 1950 dekarın satılması hakkında kanun layihası, ilgili hükümet temsilcilerinin de iştiraki ile encümenimizde müzakere edildi. Esbabı mucibede tafsilatı ile izah edildiği veçhile Ankara şehrinin seri büyümesi karşısında çiftlik arazisi gittikçe şehir hudutları içine girmektedir. Diğer taraftan büyüyen şehrin ihtiyaçlarını karşılayacak münakale ve trafiğe elverişli yeni yolların inşası ve tevsii ve muhtelif amme müesseselerinin inşa edecekleri tesisler için çiftlik sahasından arazi satın alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çiftlik arazisinin tamamı ise çiftlik işletmesine*

²⁶⁸ TBMM Arşivi, Refet Tavaslıoğlu’nun Şahsi Dosyası, 1646 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı,

²⁶⁹ TBMM Arşivi, Refet Tavaslıoğlu’nun 16.05.1950 tarihli seçim mazbatası

²⁷⁰ TBMM Arşivi, Refet Tavaslıoğlu’nun 04.05.1954 tarihli seçim mazbatası

²⁷¹ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.45.

²⁷² TBMMTD, Dönem 10, c.I, (8 Temmuz 1957).

elverişli olmadığı gibi bazı kesimler dağınık bazı kesimler da mülkiyet bakımından münazeh bulunmaktadır. Layiha, çiftlik için kabili istifade olmayan bu yerlerin diğer amme müesseselerine satış imkânını vermekle bir taraftan mezkûr müesseseler yeni tesisleri için lüzumlu yeri; çiftlik idaresi ise kalan arazisinde daha rasyonel çalışma imkânını ve satışlardan tesislerini tevzi için gereken parayı temin etmiş olacaktır. Ayrıca çiftlik arazisi dağınıklıktan kurtulacak ve bazı arazi üzerindeki mülkiyet anlaşmazlıkları halledilecektir. Bu sebeplerle layiha encümenimizce sadece birinci maddesinin h ve i fıkraları değiştirilerek kabul edilmiştir. Birinci maddenin h fıkrasındaki 327 dekar araziden 30 dekarının da klasik lise bina ve müstemilatı için Hazineye satılması encümenimizce uygun görülmüş, ilgili Hükümet mümessilleri de buna iştirak etmişlerdir. Ayrıca fıkra metnine muntaka çiftçileri ve diğer isteklilere yapılacak satışların her hangi bir iltibasa meydan vermemek mülâhazasıyla arttırma ile yapılacağı kaydı konulmuştur. İ fıkrasındaki hususi şahıs ve teşekküllere yapılacak satışların keza aynı mülâhazalarla arttırma ile yapılması muvafık görülerek fıkra metni ona göre tadil edilmiştir. 2 ve 3.ncü maddeler aynen kabul edilmiştir. Havalesi gereğince Bütçe Encümenine gönderilmek üzere Yüksek Reisliğe saygı ile sunulur”.

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli’de toplamda 192.677 seçmenden 78.651 seçmenin oyunu alan Refet Tavaslıoğlu Denizli milletvekili seçilmiştir. Refet Tavaslıoğlu’nun milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ²⁷³. On Birinci Dönemde TBMM mebuslarından birisi olan Refet Tavaslıoğlu’nun yoğun çalışmaları bulunmaktadır. Refet Tavaslıoğlu’nun TBMM’deki faaliyetleri şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Onganken, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar’dır ²⁷⁴. Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu,

²⁷³TBMM Arşivi, Refet Tavaslıoğlu’nun 29/10/1957 tarihli seçim mazbatası.

²⁷⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958),s.141.

Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar'dır ²⁷⁵.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü İhtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki 4898 sayılı Kanunun birinci maddesinin değiştirilmesine dair Kanuna verilen reylerin sonucunda nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu'dur ²⁷⁶. 1958 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvele 6813 sayılı kanuna istinaden kaydedilmiş olan munzam tahsisatın kabulü hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Osman Ongan'dır ²⁷⁷.

Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur ²⁷⁸.

Üniversite tahsil müddetlerinin muadeletine dair Avrupa Sözleşmesinin tasdiki hakkındaki kanuna ikinci defa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu ve İsmail Hadımlıoğlu'dur ²⁷⁹. Gölhisar Armutlu mahallesinden Şakiroğlu, Ayşe'den doğma, 1336 doğumlu Hüseyin Erarı'nın affına dair Kanuna verilen reylerin sonucunda af kanunu kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Tutan Bahadır, Mehmet Karasan, Ali Rıza Karaca, Hamdi Sancar'dır ²⁸⁰. Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur ²⁸¹.

²⁷⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (8 Aralık 1958), s.97.

²⁷⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (04 Şubat 1959), s.43.

²⁷⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (11 Şubat 1959), s.126.

²⁷⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Kasım 1959), s. 85-87.

²⁷⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (25 Kasım 1959), s.175.

²⁸⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (7 Aralık 1959), s.315.

²⁸¹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (20 Ocak 1960), s.275.

Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur ²⁸². Parlamento Tarihi adlı çalışmada Rafet Tavaslıoğlu adlı milletvekili hakkında şu bilgilerin yer aldığı görülmektedir: Tarım Komisyonunda çalıştı. İskân Bankası kurulması, askerlerin zat işleri. Emekli Sandığı, Memurin Kanunu ve Pasaport Kanunu konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Genel Kurulda 2 konuda konuşması vardır ²⁸³. Tarım ve diğer konularında çalışması dışında memurlar ve emekli sandığı koularında çalışması ve bahsi geçen konuları Meclis gündemine taşınması, onun bu konulardaki hassasiyetini ortaya çıkarmaktadır.

3.2.9. İsmail Hadımlıoğlu

Denizli Milletvekili İsmail Hadımlıoğlu, 1322'de Denizli'de doğmuştur. Hukuk eğitimi almıştır. Evli olup çocuğu bulunmamaktadır²⁸⁴.1954 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde Denizli'de toplamda 171586 seçmenden 84503 seçmenin oyunu alan İsmail Hadımlıoğlu'nun milletvekili seçildiğine dair 04 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatasını bulunmaktadır ²⁸⁵. İsmail Hadımlıoğlu, onuncu dönem meclisinde adliye encümenliğinde yer almıştır ²⁸⁶.

Denizli Milletvekili İsmail Hadımlıoğlu'nun komisyon çalışmaları kapsamında Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781'nci faslının 60'ncı maddesindeki 55.900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza, nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 20.100.000 lira ilavesiyle 75.000.000 liraya çıkartılması teklif edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında İsmail Hadımlıoğlu'nun da imzası bulunmaktadır²⁸⁷.

²⁸² TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Mayıs 1960),s.378.

²⁸³ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954, s.304.

²⁸⁴ TBMM Arşivi, İsmail Hadımlıoğlu'nun Şahsi Dosyası, 1994 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

²⁸⁵ TBMM Arşivi, İsmail Hadımlıoğlu'nun 04.05.1954 tarihli seçim mazbatasını.

²⁸⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (24 Mayıs 1954),s.38.

²⁸⁷ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (20 Şubat 1955),s.687.

İsmail Hadımlıoğlu'nun imzasının bulunduğu önergenin aslı şu şekildedir²⁸⁸: “*Gölpazarı Orman Bölge Şefliğine mensup Orman Bakım memurlarından bulunan Gölpazarı'nın Sürmeli köyünden Adil Tutkun ile Bilecik'in Küplü nahiyesi Tevfik Bey mahallesinden Mustafa Demir'i tabanca ile kasten öldürmekten maznun olup 31.1.1952 gününden beri mevkuf bulunan Gölpazarı'nın Karaağaç köyünden İbrahim oğlu, Zade'den doğumlu 1341 de doğma, eskiden hükümlü Abdullah İbiş'in ölüm cezasına mahkûm edilmesine Bilecik Ağır Ceza Mahkemesinin 5.XI.1955 tarihinde 952/8 esas ve 953/64 karar sayısıyla verdiği kararın temyiz mahkemesine birinci ceza dairesince 15.X.1954 tarih ve 1029 Tebliğ, 1238 Esas, 3067 karar numarasıyla tasdikinden sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ikinci maddesi gereğince yapılması iktiza eden muamelelerin ikmalî zamanında Başvekâletin, 23.III.1955 tarih ve 632 sayılı tezkeresiyle Encümenimize tevdi edilmesi üzerine dosyanın tetkikinde: Vazifeli Orman Bakım memurları Mustafa Demir ve Adil Tutkun'un hamil bulunduğu tabanca ile kasten ve tevevvüren öldürdüğü mahkemece sabit görülerek hareketine uyan T.C.K nun 6123 sayılı kanunla evvelki 450'nci maddesinin 5'nci bendi hükmüne tevfikân ölüm cezasıyla mahkûm Encümenimizce yapılan müzakere sonunda Abdullah İbiş'e hükmedilen ölüm cezasının Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 26'ncı maddesi hükmü gereğince infazı hususunun Umumi Heyetin tasvibine arz olunmasına 4 Nisan 1955 tarihinde ittifakla karar verildi”.*

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli'de toplamda 192677 seçmenden 78629 seçmenin oyunu alan İsmail Hadımlıoğlu Denizli milletvekili olmuştur. İsmail Hadımlıoğlu'nun milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır²⁸⁹. İsmail Hadımlıoğlu On Birinci Dönem Meclisinde Adliye Encümeninde görev almıştır²⁹⁰. Bu dönemdeki meclis çalışmaları arasında özetle aşağıda sunulanlar yer almaktadır: Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerde Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Ahmet Hamdi Sancar olumlu oy kullanmışlardır²⁹¹. Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1947 Bütçe Yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri,

²⁸⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (11 Nisan 1955).

²⁸⁹ TBMM Arşivi, İsmail Hadımlıoğlu'nun 29/10/1957 tarihli seçim mazbatası.

²⁹⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım 1957), s.29.

²⁹¹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Ocak 1958), s.512.

Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan'dır²⁹².

Mülga Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1950 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oyların neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan'dır²⁹³. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası ve eklenti binaları ile tesislerinin yapımı yetkisinin Nafia Vekâletine devri hakkındaki Kanuna ek kanun için verilen reylerin sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan'dır²⁹⁴.

Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Onganken, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar'dır²⁹⁵. Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar'dır²⁹⁶.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü İhtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki 4898 sayılı Kanunun birinci maddesinin değiştirilmesine dair Kanuna verilen reylerin sonucunda nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu'dur²⁹⁷. 1958 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvele 6813 sayılı kanuna istinaden kaydedilmiş olan munzam tahsisatın kabulü hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna

²⁹² TBMMTD, Dönem 11, c.I, (29 Ocak 1958), s.580.

²⁹³ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (3 Şubat 1958), s.6.

²⁹⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (05 Şubat 1958), s.19.

²⁹⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958), s.141.

²⁹⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (08 Aralık 1958), s.97.

²⁹⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Şubat 1959), s.43.

olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Osman Ongan'dır²⁹⁸.

Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur²⁹⁹. Üniversite tahsil müddetlerinin muadeletine dair Avrupa Sözleşmesinin tasdiki hakkındaki kanuna ikinci defa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu ve İsmail Hadımlıoğlu'dur³⁰⁰.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanuna verilen oyların neticesinden kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan'dır³⁰¹. Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁰². Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁰³.

1954 yılında Denizli Milletvekili seçilen İsmail Hadımlıoğlu isimli vekil hakkında Parlamento Tarihi adlı eserde şu bilgiler yer almaktadır: Adliye Komisyonu'nda çalıştı. Millî Korunma Kanunu, Orman Kanunu konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Dört bakan hakkında açılan soruşturma komisyonuna seçildi. Genel Kurulda 5 değişik konuda 15 konuşması vardır³⁰⁴. Genel adli konularında çalıştığı anlaşılan adı geçen mebusun, Orman Kanunu konularına da

²⁹⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Şubat 1959),s.126.

²⁹⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Kasım 1959),s. 85-87

³⁰⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (25 Kasım 1959),s.175.

³⁰¹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Ocak 1960),s.175.

³⁰² TBMMTD, Dönem 11, c.II, (20 Ocak 1960),s.275.

³⁰³ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Mayıs 1960),s.378.

³⁰⁴ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- X.. Dönem, 1954-1957 s.237.

ağırlık vermesi son derece önemlidir. Zira bu dönemlerde sadece Denizli’de değil ülke genelinde orman konusuna önem verilmektedir.

3.2.10. Ali Rıza Karaca

Denizli Milletvekili Ali Rıza Karaca isimli milletvekili, 1326 senesinde Sarayköy’de doğmuştur. İlkokul eğitimini 1925’de bitirmiştir. 1931’de liseyi bitirmiştir. 1937’de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ni bitirmiştir. Evli ve 3 çocuk babasıdır³⁰⁵.1954 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Denizli’de toplamda 171586 seçmenden 83556 seçmenin oyunu alan Ali Rıza Karaca Denizli milletvekili olmuştur. Ali Rıza Karaca’nın milletvekili seçildiğine dair 04 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³⁰⁶.

Ali Rıza Karaca onuncu dönem meclisinde sıhhat ve içtimai muavenet encümeninde yer almıştır³⁰⁷. Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781’ nci faslının 60’ncı maddesindeki 55.900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza, nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 20.100.000 lira ilavesiyle 75000.000 teklif edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında Ali Rıza Karaca da bulunmaktadır³⁰⁸.

1954 yılında Denizli Milletvekili seçilen Ali Rıza Karaca isimli vekil hakkında Parlamento Tarihi adlı eserde şu bilgiler yer almaktadır: Sağlık ve Sosyal Yardım (Sıhhat ve İçtimai Muavenet) Komisyonunda çalıştı. Gülhane Askerî Tıp Akademisi kanun teklifini görüşen geçici komisyonda görev aldı. Genel Kurulda 1 kez söz aldı³⁰⁹. Genel olarak sağlık ve sosyal konularında çalıştığı anlaşılan adı geçen vekilin, Meclis’te çok aktif olmayan milletvekillerinden birisi olduğu görülmektedir.

³⁰⁵ TBMM Arşivi, Ali Rıza Karaca’nın 1995 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

³⁰⁶ TBMM Arşivi, Mehmet Karasan’nın 04/05/1954 tarihli seçim mazbatası.

³⁰⁷ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.44.

³⁰⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.II, (24 Şubat 1955),s.687.

³⁰⁹ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- X. Dönem, 1954-1957, s.241.

3.2.11. Mehmet Karasan

Denizli Milletvekili Mehmet Karasan, 1323'te Çivril'de doğmuştur. İlk tahsilini Çivril'de, orta tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra Felsefe ve Sosyoloji eğitimi almıştır. Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmektedir. Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi profesörüdür. Evli ve bir çocuk babasıdır³¹⁰.1954 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde Denizli'de toplamda 171586 seçmenden 83987 seçmenin oyunu alan Ali Rıza Karasan Denizli milletvekili olmuştur. Ali Rıza Karasan'ın milletvekili seçildiğine dair 04 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³¹¹.

Mehmet Karasan, onuncu dönem meclisinde maarif encümenliğinde yer almıştır³¹².DP Milletvekili Mehmet Karasan isimli şahsın yer aldığı ve imzasının bulunduğu çalışmalardan birisi şudur³¹³: “ Kadrodan çıkarılmış bulunan harp gemilerinden Mecidiye, Bandırma, Bafra, Kemal Reis, gemileri ile Dumlupınar denizaltı gemisi,Şimşek, Bora, Kasırga, Yıldırım, Martı, Tayfun hücum botları, Çamur dubası ve torpido takip motörü ile Zorlu motorunun satılmasına dair Milli Müdafaa Vekâletince hazırlanan ve icra Vekilleri Heyetince Yüksek Meclise arzı kararlaştırıp Başvekâletin 25.XI.1954 tarihli ve 71/2824 sayılı tezkeresiyle gönderilen kanun layihası, Milli Müdafaa ve Maliye encümenleri mazbataları ile birlikte encümenimize havale edilmiş olmakla Milli Müdafaa Vekili Etem Menderes ve Maliye Vekâleti Bütçe ve Mali Kontrol Umum Müdürü hazır oldukları halde tetkik ve müzakere edildi. Kanun lahiyası; esbabı mucibesinde de arz ve izah edildiği üzere, harp kabiliyetlerini tamamen kaybetmeleri dolayısıyla kadrodan çıkarılmış bulunan isimleri yazılı harp gemilerinin 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun 24'ncü maddesi hükmüne istinaden satışlarının temini maksadıyla teklif edilmiş bulunmaktadır. Layihayı bidayeten tetkik eden Milli Müdafaa ve Maliye encümenleri hükümetin teklifini aynen kabul etmişlerdir. Encümenimizde yapılan müzakerelerden ve hükümet mümessillerinden alınan mütemmim izahattan sonra layihanın maddelerinin görüşülmesine geçilmiş ve birinci madde, satışın hazine menfaatine uygun esas ve şartlarla pazarlık suretiyle yapılabilmesini teminen ve ikinci ve üçüncü maddeler yalnız şeklen değiştirilmek suretiyle layiha kabul edilmiştir. Umumi Heyetin tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Reislige sunulur”.

³¹⁰ TBMM Arşivi, Mehmet Karasa'nın Şahsi Dosyası, 1996 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı.

³¹¹ TBMM Arşivi, Mehmet Karasan'ın 04.05.1954 tarihli seçim mazbatası.

³¹² TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.42.

³¹³ TBMMTD, Dönem 10, c.II, (24 Ocak 1955)

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli’de toplamda 192677 seçmenden 78496 seçmenin oyunu alan Mehmet Karasan Denizli milletvekili seçilmiştir. Mehmet Karasan’ın milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³¹⁴. Mehmet Karasan On Birinci Dönem Meclisinde Bütçe Encümenliğinde görev almıştır³¹⁵.

Mehmet Karasan’ın On Birinci Dönem TBMM çalışmaları kapsamında yer aldığı yasama faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır: Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1947 Bütçe Yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan’dır³¹⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası ve eklenti binaları ile tesislerinin yapımı yetkisinin Nafia Vekâletine devri hakkındaki Kanuna ek kanun için verilen reylerin sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan’dır³¹⁷. Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Onganken, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar’dır³¹⁸.

Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu’dur³¹⁹. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan,

³¹⁴ TBMM Arşivi, Mehmet Karasan’ın 29.10.1957 tarihli seçim mazbatası.

³¹⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (20 Kasım 1957),s.30.

³¹⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (29 Ocak 1958),s.580.

³¹⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (05 Şubat 1958),s.19.

³¹⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958),s.141.

³¹⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (20 Ocak 1960),s.275.

Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³²⁰. 6115 sayılı Kanunun 7348 sayılı Kanunla tadil edilmiş olan 5'nci maddesi ile aynı kanunun 6 ve 8'nci maddelerinin tadili hakkındaki kanuna ikinci defa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar'dır³²¹.

3.2.12. Osman Nuri Onğan

Denizli Milletvekili Osman Nuri Onğan, 1327 senesinde Burdur'da doğmuştur. Ailesi aslen Denizlilidir. 1938 senesinde İstanbul Teknik Üniversitesinden Yüksek Mühendis olarak mezun olmuştur. 1938-1939 senesinden Balıkesir Nafia Müdürlüğünde yüksek mühendis olarak görev almıştır. 1939 senesinin sonuna doğru askerlik görevini yapmak üzere yedek subay okuluna giderek 1942'de teğmen olarak terhis olmuştur. Bu tarihten itibaren Balıkesir Nafia Müdürlüğünde görev almıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır³²².

1954 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli'de toplamda 171586 seçmenden 84282 seçmenin oyunu alan Osman Nuri Onğan Denizli milletvekili seçilmiştir. Osman Nuri Onğan'ın milletvekili seçildiğine dair 04 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatasını bulunmaktadır³²³. Osman Onğan onuncu dönemde nafia encümenliğinde yer almıştır³²⁴.

Onuncu Dönem TBMM çalışmaları kapsamında, Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781'nci faslının 60'ncı maddesindeki 55.900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza, nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 20100000 lira ilavesiyle 75000000 liraya çıkartılması teklif edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında Osman Nuri Onğan'ın da imzası bulunmaktadır³²⁵.

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli'de toplamda 192.677 seçmenden 78.627 seçmenin oyunu alan Osman Nuri Onğan Denizli

³²⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Mayıs 1960),s.378.

³²¹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (25 Mayıs 1960),s.581.

³²² TBMM Arşivi, Osman Onğan'ın Şahsi Dosyası, 1997 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

³²³ TBMM Arşivi, Osman Onğan'ın 04.05.1954 tarihli seçim mazbatasını.

³²⁴ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954),s.44.

³²⁵ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Şubat 1955),s.687.

milletvekili seçilmiştir. Osman Nuri Onğan'ın milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³²⁶. Osman Nuri Onğan, Onbirinci Dönem Meclisinde Nafia Encümenliğinde görev almıştır³²⁷. Bu kapsamda, Osman Nuri Onğan'ın TBMM'de Denizli Milletvekili olarak yaptığı çalışmalar arasında şunlar yer almaktadır:

İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanuna verilen oyların neticesinden kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan'dır³²⁸. Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerde Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ogan, Ahmet Hamdi Sancar olumlu oy kullanmışlardır³²⁹.

Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1947 Bütçe Yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ogan'dır³³⁰. Mülga Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1950 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oyların neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ogan'dır³³¹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası ve eklenti binaları ile tesislerinin yapımı yetkisinin Nafia Vekâletine devri hakkındaki Kanuna ek kanun için verilen reylerin sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ogan'dır³³². Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali

³²⁶ TBMM Arşivi, Osman Ogan'ın 29.10.1957 tarihli seçim mazbatası.

³²⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım 1957), s.36.

³²⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Ocak 1960), s.175.

³²⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Ocak 1958), s.512.

³³⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (29 Ocak 1958), s.580.

³³¹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (03 Şubat 1958), s.6.

³³² TBMMTD, Dönem 11, c.I, (05 Şubat 1958), s.19.

Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar'dır³³³.1958 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvele 6813 sayılı kanuna istinaden kaydedilmiş olan munzam tahsisatın kabulü hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi nisap hâsıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Osman Ongan'dır³³⁴.

3.2.13. Ahmet Hamdi Sancar

Denizli Milletvekili Ahmet Hamdi Sancar, 1332 yılında Gemlik'in Feyziye Köyünde doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Bursa Lisesinde, yapmıştır. Üniversite tahsilini Ankara Hukuk Fakültesi'nde yapmıştır.Trabzon Hakim Namzetliği, Kazan Cezaevi Müfettişliği, Elmalı Cezaevi Müfettişliği, Denizli Cezaevi Müfettişliği,vazifelerinde bulunmuştur.Az derecede İngilizce bilmektedir. İki çocuk babasıdır³³⁵. 1954 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Denizli'de 171586 seçmenden 84132 kişinin oyunu alan Ahmet Hamdi Sancar Denizli milletvekili seçilmiştir. Ahmet Hamdi Sancar'ın milletvekili seçildiğine dair 04 Mayıs 1954 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³³⁶.

Ahmet Hamdi Sancar onuncu dönem meclisinde dâhiliye encümenliğinde görev almıştır³³⁷. Bu dönemde şöyle bir faaliyetinin olduğu anlaşılmaktadır³³⁸: “*Temsil ödeneği hakkında 5027 sayılı Kanunun1'nci maddesine bir fıkra ilavesine dair olan kanun layihası ile Bursa Mebusu Agah Erozan'ın aynı mahiyetteki kanun teklifi, teklif sahibi ve hükümet mümessillerinin iştirakiyle Encümenimizde müzakere edildi.Vali muavinlerine temsil ödeneği verilmesini derpiş eden mezkur layiha ve teklifte ileri sürülen mucip sebepler Encümenimizce de çok yerinde görülmüş ve hükümetçe hazırlanan metin aynen kabul edilmiştir. Havalesi gereğince Bütçe Encümenine tevdi buyurulmak üzere Yüksek Riyasete sunulur*”.

Bunun dışında, Karayolları Umum Müdürlüğü bütçesinin 781'nci faslının 60'ncı maddesindeki 55.900.000 liranın, bakım ve köprüler masrafları arttığı ve yapılan devlet yollarına bağlanması iktisadi bakımdan acil bir zaruret olan kaza,

³³³ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (08 Aralık 1958), s.97.

³³⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Şubat 1959),s.126.

³³⁵ TBMM Arşivi,Ahmet Hamdi Sancar'ın Şahsi Dosyası, 1998 Nolu Tercüme-i Hal Kağıdı

³³⁶ TBMM Arşivi, Ahmet Hamdi Sancar'ın 04.05.1954 tarihli seçim mazbatası.

³³⁷ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Mayıs 1954) ,s.40.

³³⁸ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Ocak 1955).

nahiye ve büyük köy grupları yollarının hiç olmazsa mühimlerinin ele alınabilmesi için 20.100.000 lira ilavesiyle 75.000.000 liraya çıkartılması teklif edilmiştir. Teklife imza atan vekillerin arasında Ahmet Hamdi Sancar'ın da imzası bulunmaktadır³³⁹.

1957 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde Denizli'de toplamda 192677 seçmenden 78536 seçmenin oyunu Ahmet Hamdi Sancar Denizli milletvekili seçilmiştir. Ahmet Hamdi Sancar'ın milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır³⁴⁰. Ahmet Hamdi Sancar, On Birinci Dönem Meclisinde Teşkilat-ı Esasiye Encümenliğinde görev almıştır³⁴¹. Bu kapsamda, Ahmet Hamdi Sancar'ın On Birinci Dönem TBMM'de yaptığı çalışmalar arasında şunların yer aldığı görülmektedir: Hudut ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğünün 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerde Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Ahmet Hamdi Sancar olumlu oy kullanmışlardır³⁴². Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan ve Ahmet Hamdi Sancar'dır³⁴³.

Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar'dır³⁴⁴. Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri ise, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu ve Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁴⁵.

³³⁹ TBMMTD, Dönem 10, c.I, (24 Şubat 1955),s.687.

³⁴⁰ TBMM Arşivi, Ahmet Hamdi Sancar'ın 29.10.1957 tarihli seçim mazbatası.

³⁴¹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım 1957) ,s.37.

³⁴² TBMMTD, Dönem 11, c.I, (10 Ocak 1958),s.512.

³⁴³ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958),s.141.

³⁴⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (08 Aralık 1958) ,s.97.

³⁴⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Aralık 1959),s. 85-87.

Göhlisar Armutlu mahallesinden Şakiroğlu, Ayşe'den doğma, 1336 doğumlu Hüseyin Erarı'nın affına dair Kanuna verilen reylerin sonucunda af kanunu kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Ali Rıza Karaca, Hamdi Sancar'dır³⁴⁶. Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁴⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁴⁸. Denizli Mebusu Hamdi Sancar ve Bursa Mebusu Hilal Ülman'ın, 5423 sayılı Esnaf Vergisi Kanununun kaldırılması ve 5421 sayılı Kanunun bazı maddelerinin tadili ve bazı maddelerine fıkralar ilavesi hakkındaki 6582 sayılı Kanunun bazı maddelerinin tadili ve bu kanuna bazı maddelerinin ilavesine mütedair 6838 sayılı Kanunun 2'nci maddesinin 7 numaralı bendinin tadili hakkındaki kanun teklifinin geri verilmesine dair taktiri şöyledir: *"5423 sayılı Esnaf Vergisi Kanununun kaldırılması ve 5421 sayılı Kanunun bazı maddelerinin tadili ve bazı maddelerine fıkralar ilavesi hakkındaki 6582 sayılı Kanunun bazı maddelerinin 2'nci maddesinin 7 numaralı bendinin tadili hakkındaki kanun teklifimizin geri verilmesini saygı ile rica ederiz"*³⁴⁹. Bunun dışında, 6115 sayılı Kanunun 7348 sayılı Kanunla tadil edilmiş olan 5'nci maddesi ile aynı kanunun 6 ve 8'nci maddelerinin tadili hakkındaki kanuna ikinci defa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar'dır³⁵⁰.

³⁴⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (07 Aralık 1959), s.315.

³⁴⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (20 Ocak 1960), s.275.

³⁴⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Mayıs 1960), s.466.

³⁵⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (25 Mayıs 1960), s.581.

3.2.14. Ali Rıza Turan Bahadır

Denizli Milletvekili Ali Rıza Turan Bahadır, 1335 yılında Denizli’de doğmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okumaktaydı. Askerliğini teğmen olarak yapmıştır. Ticaretle uğraştığı sırada 1950 senesinde Denizli Belediye reisliğine seçilmiştir. 7 sene 7 gün bu vazifeyi yerine getirmiştir. Bu sıralarda DP Vilayet İdare Heyeti Reisliğine seçildi.Ege Bölgesi Sanayi Odası Denizli Başkanlığı,Spor Kulüpleri Başkanlığı’nda görev almıştır.Evli ikisi kız, birisi erkek olmak üzere üç çocuk babasıdır ³⁵¹.

1957 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Denizlide toplamda 192677 seçmenden 78681 seçmenin oyunu alan Turan Bahadır’ın milletvekili seçildiğine dair 29 Ekim 1957 tarihli seçim mazbatası bulunmaktadır ³⁵². Onun komisyonu tarafından Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavashioğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar’dır ³⁵³.

On Birinci Dönem TBMM çalışmaları bağlamında Denizli Milletvekili Ali Rıza Turan Bahadır’ın yer aldığı yasama faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır: Vakıflar Umum Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavashioğlu’dur ³⁵⁴.

Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1947 Bütçe Yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oylar sonucunda kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Osman Ongan’dır ³⁵⁵. Mülga Devlet Denizyolları ve

³⁵¹ TBMM Arşivi, Turan Bahadır’ın Şahsi Dosyası,2288 Nolu Tercüme-i Hal Kâğıdı.

³⁵² TBMM Arşivi, Turan Bahadır’ın 29.10.1957 tarihli seçim mazbatası.

³⁵³ Zühtü Arslan, Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem, 1954-1957 (3. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2014, s.307; TBMMTD, Dönem 11, c.I, (08 Aralık 1958),s.97.

³⁵⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (1 Ocak 1960), s.275.

³⁵⁵ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (29 Ocak 1958), s.580.

Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1950 bütçe yılı Hesabı Kati Kanununa verilen oyların neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli Milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan'dır³⁵⁶.

Türkiye Öğretmenler Bankası Türk Anonim Şirketi Kuruluş Kanununa verilen reyler neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, kanuna olumsuz oy veren Denizli milletvekilleri Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan, Ahmet Hamdi Sancar'dır³⁵⁷. Karayolları Umum Müdürlüğü 1955 Bütçe yılı hesabı kati Kanununa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Osman Ongan, Hamdi Sancar'dır³⁵⁸. 1958 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvele 6813 sayılı kanuna istinaden kaydedilmiş olan munzam tahsisatın kabulü hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi nisap hasıl olmamıştır. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Osman Ongan'dır³⁵⁹.

Suçluların iadesine dair Avrupa Sözleşmesinin Tasdiki hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Hamdi Sancar'dır. Oylamaya katılmayan Denizli milletvekilleri ise Ali Çobanoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasu, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁶⁰.

Göhlisar Armutlu mahallesinden Şakiroğlu, Ayşe'den doğma, 1336 doğumlu Hüseyin Erarı'nın affına dair Kanuna verilen reylerin sonucunda af kanunu kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Refet Tavaslıoğlu, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Ali Rıza Karaca, Hamdi Sancar'dır³⁶¹.

³⁵⁶ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (03 Şubat 1958), s.6.

³⁵⁷ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958), s.141.

³⁵⁸ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (08 Aralık 1958), s.97.

³⁵⁹ TBMMTD, Dönem 11, c.I, (11 Şubat 1959), s.126.

³⁶⁰ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Aralık 1959), s. 85-87.

³⁶¹ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (07 Aralık 1959), s.315.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1954 Bütçe yılı Hesabı Kati Kanuna verilen oyların neticesinden kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, İsmail Hadımlıoğlu, Mehmet Karasan'dır³⁶². Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası kanun layihasına verilen reylerin neticesi kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Ali Çobanoğlu, İsmail Hadımlıoğlu, Ali Rıza Karaca, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar, Refet Tavaslıoğlu'dur³⁶³. 6115 sayılı Kanunun 7348 sayılı Kanunla tadil edilmiş olan 5'nci maddesi ile aynı kanunun 6 ve 8'nci maddelerinin tadili hakkındaki kanuna ikinci defa verilen reylerin neticesinde kanun kabul edilmiştir. Kanuna olumlu oy veren Denizli milletvekilleri, Baha Akşit, Turan Bahadır, Mehmet Karasan, Hamdi Sancar'dır³⁶⁴.

3.3. Denizli'de Vatan Cephesi

Bilindiği üzere 1957 yılında üçüncü defa iktidar olan DP'nin bu devresinde Türkiye'de siyasi ve toplumsal açıdan birçok değişimlerin ve gelişimlerin olduğu görülmektedir. Bu durumun sebepleri arasında DP'nin başta ekonomi olmak üzere bazı politikalarının ciddi bir biçimde eleştirilmesi ve CHP'nin başını çektiği muhalefet partilerinin DP'ye karşı büyük bir ittifakın içerisine girmeleridir. Bu bağlamda, muhalefet partileri iktidara karşı bir oluşum içerisine girerek DP'yi iktidardan düşürmek amacıyla CMP ile KP birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adıyla yeni bir parti oluşturmuşlardır. Aynı şekilde HP de CHP ile birleşmek amacıyla ciddi adımlar atmıştır³⁶⁵. Söz konusu partilerin DP'ye karşı birlik oluşturma çabaları 1958'den önce de olmuştu, ancak bunlardan bir netice elde edilememişti. Ancak CHP ve diğer muhalefet partileri 1958'de önceki yıllara oranla daha ciddi bir adım atarak iktidara karşı "Güç Birliği" adıyla birlik oluşturmaya başarmış ve onların bu çalışmaları da ülke genelinde ciddi bir biçimde ilgi görmüştür³⁶⁶.

Muhalefet partilerinin DP'ye karşı bu girişimlerin farkında olan Başvekil Adnan Menderes de 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa vilâyetindeki bir mitinginde Vatan Cephesi adıyla bir yapının kurulduğunu ifade etmiş ve halka söz konusu

³⁶² TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Ocak1960),s.175.

³⁶³ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (04 Mayıs 1960) ,s.378.

³⁶⁴ TBMMTD, Dönem 11, c.II, (25 Mayıs 1960),s.581.

³⁶⁵ Cem Eroğlu, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Yayınları, Ankara 1990, s.145.

³⁶⁶ Bilal Tunç, "Kocaeli'nde Vatan Cephesi", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt: 8, sayı: 2 (2015), s.736.

cepheye katılmaları için çağrıda bulunmuştur. Adnan Menderes, Vatan Cephesi'nin kurulduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Siyaset ve ihtirastan kurtulmuş halkımızın karşısında tesis edilmiş olan kin ve nefret dolu muhalefet cephesine karşı milliyetperver çabalarını bir araya getirip eserlerinin korunmasına çaba etmiş bir Vatan Cephesi'nin oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Aziz vatandaşlarım, Vatan Cephesi etrafında birleşerek yaptıklarımızı hep beraber koruyacağız. Dünyada politik, ekonomik ve toplumsal istikrarı örnek olarak görülebilecek bir mükemmeliyette olan Türk halkının bütün çabalarını bu amaç etrafında toplandığını görmek bize kısmet olacaktır. Allah hepimizi bu uğurda başarılı etsin. Muhalefetin Güç Birliğini kurmalarının amacı da şudur: Bir Ehli Salip Cephesi adıyla karşımıza çıkacaklar. Daha şimdiden seçim varmış gibi yakamıza sarılacaklar. Bunlar, bizim çalışmalarımız zorlaştırmak, halkımızın ihtiyaçlarını bozguna uğratmak, ülkenin huzur ve güvenliğinin ertelemek demektir”*³⁶⁷. Böylece Vatan Cephesi kurulmuş ve ülke genelinde ciddi bir etki oluşturmuştur.

Vatan Cephesi'ne ülke genelinde başta CHP'den olmak üzere birçok partiden ayrılan kişiler Vatan Cephesine bağlı ocak ve bucak kuruluşlarına katılmışlardır. Ancak muhalefet partilerinden bu duruma karşılık büyük bir tepki oluşmuş ve bu partiler kendi aralarında DP'ye karşı bir birlik oluşturmuşlardır. Muhalefetin söz konusu girişimi, Vatan Cephesine olan katılımları engellememiş ve vatandaşlar büyük gruplar Vatan Cephesine kayıt yaptırmaya ve katılmaya devam etmişlerdir³⁶⁸.

Türkiye genelinde ilan edildiği 12 Ekim 1958'den itibaren büyük bir etki gösteren Vatan Cephesi'ne Denizli'de de ciddi bir ilgi gösterilmiştir. Buna en büyük delil ise ilk tarihlerden itibaren Denizli vilâyetinden çok sayıda kişinin Vatan Cephesi'ne bağlı ocaklara girdiğine dair çok sayıda telgrafın ve mektubun DP Genel Sekreterliği'ne ya da doğrudan Başbakan Adnan Menderes'e gönderilmesidir³⁶⁹. Örneğin Çal kazasından gönderilen telgraftan Ortaköy Belediye azası Sabri Gürsoy imzalı belgeden 8 Ocak 1958'de 24 CHP'li partisinden ayrılarak DP'ye bağlı Vatan Cephesi ocağına katılmışlardır. Aynı tarihte HP'libazı üyeler partilerinin CHP ile

³⁶⁷ Hakkı Uyar, Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek, İstanbul 2001, s.24; Bilal Tunç, “Eskişehir’de Vatan Cephesi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, cilt: 52 (Nisan 2017), s.200

³⁶⁸ Bilal Tunç, “Kocaeli’nde Vatan Cephesi”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s.736- 737.

³⁶⁹ CCA, Fon Kodu: 010.09, Yer No: 214.664.4.

işbirliği yapmasından rahatsız olarak 47 kişilik bir grup halinde DP'ye bağlı Vatan Cephesi ocaklarına dâhil olmuşlardır³⁷⁰.

Vatan Cephesi Ocaklarına sadece CHP ya da HP değil CMKP'den bazı üyelerin katıldıkları anlaşılmaktadır. Örneğin 1958 yılı Ocak ayında Buldan ilçesine bağlı Eldirek köyünden CMKP Ocak Başkanı Ethem Kaya ile aza olan Hasan Akkaya isimli şahıslar DP'ye katılmak istediklerine dair telgraflarını Başbakan Adnan Menderes'e yollamışlardır. Bunun gibi 1958 yılında Vatan Cephesine katılan ve bunun için de gerek DP Genel Merkezine gerekse de Başbakan Adnan Menderes'e telgraf gönderen kişiler ve telgraf gönderilen yerler şunlardır³⁷¹:

Tavas kazası Adaharmanı köyünden CHP'den 65 kişi, Denizli Merkez Dükkanönü mahallesinden CHP'den 8 kişi, Denizli merkezden HP'li 47 üye, Buldan ilçesi Eldirek köyünden CHP'den 24 kişi, Buldan ilçesi Sarımahmutlu köyünden CHP'den 26 kişi, Tavas ilçesi Yenimahalleden CHP ve HP'den 17 kişi, Babadağ nahiyesi Keleci köyünden CHP'li 63 kişi, Tavas İlçesi HP teşkilatının tamamı olmak üzere çok sayıda farklı partilerden DP'ye doğal olarak da DP'ye bağlı kuruluşlar olan Vatan Cephesi ocaklarına katılmışlardır. Bu durum, ilk yılından itibaren DP'ye ve doğal olarak da Vatan Cephesi ocaklarına ilgi duyulduğunu Denizli merkez ilçe ve diğer ilçelerden ciddi bir destek bulunduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşiv belgelerinden elde edilen bilgi ve belgelere göre, 1958'de olduğu gibi 1959'da DP'ye hem muhalif partilerinden hem de hiçbir partiye üye olmayan kişilerden çok sayıda kişi Vatan Cephesine katılmak için üyelik talebinde bulunduklarına dair telgraflar göndermişlerdir. Bununla ilgili olarak DP Genel Başkanlığına ve Başbakan Adnan Menderes'e gönderilen telgraflardan 1959 yılı genelinde binlerce yeni kişi DP'ye Vatan Cephesi sayesinde kaydolmuştur. Bu yolla DP'ye bağlı ocak ve bucaklarda üye sayıları büyük artış göstermiştir³⁷².

Buna göre 1959 yılında gönderilen telgraflardan bazılarında DP'ye katılımların ne kadar fazla olduğu görülmektedir. Söz konusu telgraf ve mektup örnekleri 1959 yılı ocak ayında katılan şunlardır: Denizli Sarıyar köyünden CHP'li 78 kişi, Denizli Kösten köyünden CHP'li 205 kişi, Aşağı Karaçay'dan 10 kişi, Kızıllıhisar nahiyesi

³⁷⁰ CCA, Fon Kodu: 010.09, Yer No: 214.664.4/1.

³⁷¹ CCA, Fon Kodu: 010.09, Yer No: 214.664.4/2.

³⁷² CCA, Fon Kodu: 010.09, Yer No: 214.664.4/3.

Kocapınar köyünden CHP'li 11 kişi, Acıpayam ilçesi Sırçalık köyünden CHP'li 15 kişi, Yenice mahallesi CHP'li 150 kişi, Yakışlar köyünden CHP'li 27 kişi, Kızılhisar nahiyesi Kaya Mahallesinden CHP'li Mehmet Kaya ve tüm aile efradı, CHP Denizli İl Teşkilatı Gençlik Kolları ve diğer mahallelerden yüzlerce kişi³⁷³. Bu durum, 1959 yılı ocak ayında Denizli'den Vatan cephesi ocaklarına ve bucaklarına büyük bir ilgi ve alaka olduğunun önemli bir işaretidir.

Ocak ayında olduğu gibi şubat ve mart aylarında da DP'ye yeni katılımların olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgelerinden elde edilen bilgilere göre, şubat ayında Vatan Cephesi'ne katılan kişiler şunlardır: Kızılbüyük ilçesinden 19 kişi, Merkez ilçe Kayalık mahallesi sakinlerinden CHP'li bazı üyeler, Acıpayam Akalar kasabasından CHP'li bazı üyeler, Güneyköyü CHP teşkilatından bazı üyeler, Kızılhisar nahiyesi Kaya mahallesinden CHP'li bazı üyeler, Honaz nahiyesi Aşağıdere köyünden Mahmut Turan ile Ömer Yıldız ve aile efratları, Acıpayam'a bağlı Yukarıpayam köyünden CHP'li Mahmut Dinçer ve tüm ailesi, Kızılhisar Pınarcık mahallesi CHP Bucak İdare Heyeti, Merkez ilçe Eskihisar köyü CHP Bucak İdare Heyeti, Çameli kazası Yusufiye köyünden CHP'li 60 kişi, Başkaracı köyünden CHP'li 17 kişi, Denizli merkez ilçesinden CHP'li taksiciler, Yazır Köyü CHP Ocak Teşkilatının tamamı, Merkez ilçe Merkez mahalleden 52 kişi, Bedirbey köyünden CHP Eski Ocak Başkanı Ahmet Ertan ve ailesi ve Acıpayam HP Eski İdare Heyeti³⁷⁴. Denizli'den bunun gibi şubat ayında çok sayıda kişinin CHP'ye ve doğal olarak da Vatan Cephesi Ocaklarına iltihakların olduğu görülmektedir. Bilhassa da CHP'li adayların DP'ye iltihak etmeleri, DP ile CHP arasındaki sorunları ve tartışmaları daha da arttırmıştır şeklinde düşünülebilir.

Konuyu daha da uzatmamak adına başta mart ayı olmak üzere 1959 yılının son ayı olan aralığa kadar CHP'den ayrılan ve DP'ye katılan kişilerin sayıları örnek olarak şu şekilde sıralanabilir: Mart ayında Başkaracı köyünden 17 kişi, Acıpayam'dan Ahmet Uygur ve ailesi, Uzunpınar köyünden 27 kişi, Emincik köyünden 118 kişi, Avdan köyünden 88 kişi, Acıpayam köke köyünden 6 kişi, Merkez ilçe Paklık köyünden 15 kişi, Merkez Tohen köyünden CHP'li 27 kişi, Acıpayam ilçesi Aşağıdünya köyünden 6 kişi ve Bozkurt ilçesinden 168 kişi³⁷⁵.

³⁷³ CCA, Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/4.

³⁷⁴ CCA, Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/5.

³⁷⁵ CCA, Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/6.

Nisan ayında Çameli'ye bağlı Belevi köyünden CHP'li 304 kişi, Merkez ilçesi Bedirli köyünden CHP'li 131 kişi, Merkez ilçesi Yakubiye köyünden CHP'li 49 kişi, Merkez ilçesi CHP teşkilatından istifa eden 29 kişi, Çivril ilçesi Balçık köyünden hem CHP'den hem de diğer partilerden istifa eden 100 kişi, Merkez ilçe Çeltik köyünden CHP'li 15 kişi, Çivril köyü Tokça köyünden CHP'li 13 kişi, Çivril ilçesi Koçak köyünden CHP'li 31 kişi ve aralık ayı sonuna kadar yine CHP'den yüzlerce kişi DP'ye iltihak etmişlerdir³⁷⁶. Söz konusu veriler ve katılımlar, 1959 yılında Denizli genelinde en başından itibaren Vatan Cephesine ilgi gösterildiğini çok net bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. Aynı durum, 1960 yılında da devam etmiş ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar iktidar partisine olan ilgiyi arttırmıştır.

SONUÇ

Denizli ilinin yerleşimi yıllar boyunca geniş yerlere yayılmıştır. Bunun en önemli sebebi bölgenin deprem bölgesi içinde yer alması ve farklı zamanlarda birçok defa depreme sahne olmasıdır. Denizli'nin bilinen en eski yerleşim yeri günümüzde merkeze altı kilometre mesafedeki Eskihişar Köyü civarında bir ören yeridir. Buranın ilkçağdaki ismi Laodiceia'dır. Burasının milattan önce 261-245 yıllarında kurulduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzden Denizli vilâyeti önemli bir yaşam alanı olmuş ve çok sayıda devlete de ev sahipliği yapmıştır. Söz konusu durum, Denizli'nin Türklerin denetimine girmesiyle birlikte de devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu böyle bir durum arz eden Denizli vilâyetinin Milli Mücadele yıllarında çok önemli bir durum arz ettiği ve Yunan işgaline en çok karşı koyan yerlerden birisi olarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda adını çok iyi bir biçimde duyurduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında 243.000 kişilik nüfusuyla Aydın vilâyetine bağlı bir liva olan Denizli kendisine bağlı olan Sarayköy, Çal, Acıpayam, Buldan ve Tavas kazalarıyla birlikte Yunan işgaline karşı ciddi bir direniş oluşturmuşlar ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında şüphesiz ki ciddi bir rol oynamışlardır. Netice olarak, Milli Mücadele'nin en önemli aşamasını oluşturan Batı Cephesi'nde yer alan Denizli'nin Kurtuluş Savaşı'nda hem merkez hem de ilçeleriyle büyük rol oynadığı açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

³⁷⁶ CCA, Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/7.

Denizli’de siyasal hayatın ele alındığı bu eserde bilhassa devrin en önemli partileri arasında yer alan siyasal güçlerden DP ve CHP’nin vilâyetteki yapılanmaları ve teşkilatları üzerinde durmak gerekir. Çok partili hayata geçmeden önce CHP ve 1950’den itibaren de DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Denizli’deki siyasal yaşamın da ciddi bir biçimde canlandığı ortaya çıkmaktadır.

11 Eylül 1923’te kurulduktan sonra ülke genelinde teşkilatlanmaya başlayan CHP’nin taşra yapısını oluşturduğu ilk vilâyetlerden birisi Denizli olmuştur. Aynı şekilde 7 Ocak 1946’da kurulan DP’nin de ilk teşkilatlandığı yerlerin başında Denizli gelmektedir. Söz konusu durum, bahsi geçen her iki partinin de Denizli vilâyetine ne derece önem verdiklerini net bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla da Denizli genelinde çok canlı bir siyasi yaşamın olduğu da ortaya çıkmaktadır. Hem CHP devrinde hem de DP devrindeki Hükümetlerde Denizlili milletvekilleri bulunmuşlardır. Bu da, Denizli’nin partiler açısından ne derecede önem arz ettiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de çok partili döneme geçiş ile beraber çeşitli siyasi partiler kurulmuştur. Bu kapsamda 1950’lerde DP ve CHP dışında beş adet siyasi parti daha kurulmuştur. Kurulan bu siyasi partilerden hiçbirisi DP ve CHP kadar uzun soluklu olamamışlardır. Aslında 1950-1960 arası dönemin bütün seçimleri bu iki parti arasında mücadele ile geçmiştir. Bu dönemde yapılan seçimler DP ve CHP’nin yarışı Denizli üzerinden ülke içerisindeki seçimler hakkında da bilgi sahibi olabiliriz. Devrin bütün seçimlerinde Denizli ilinde başta milletvekili genel seçimleri, muhtarlık, il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinin tamamında DP birinci parti olmuş ve seçimleri oy çokluğu ile kazanmıştır. Bu da Denizli halkının iktidar partisini desteklediğini ve iktidarın politikalarının ülke yararına uygun bulduğunun göstergesidir.

1950’lerde Denizli ili ekonomik ve sosyal bakımlardan, ülkenin gelişmiş şehirleri arasındaydı. Ekonomik açıdan özellikle tekstil bölgesi olan Denizli gelişimini tekstile, hayvancılığa, tarıma ve sanayiye borçludur. Bu ilerleme ve kalkınmada DP hükümetlerinin katkısı tartışılmaz bir gerçektir. Bu dönemde Denizli’de çok sayıda fabrika ve sanayi kuruluşları kurulmuş, modern makinelerin kullanılmasıyla tarım ve hayvancılıkta elde edilen üretim artmıştır.

Yukarıdaki bilginin verilmesinin sebebi DP devrinde Denizli vilâyetinin ekonomik açıdan ne derecede büyüdüğünü göstermektir. Gerçekten de DP döneminde ülke genelinde vilâyetlerin büyük çoğunluğunda gelişmeler görülmüş ve önceki dönemlere oranla başta Denizli olmak üzere çok sayıda vilâyet ekonomik alanda büyük ilerlemeler göstermiştir. Bu da doğal olarak DP'nin girmiş olduğu bütün seçimlerde birinci parti olmasını sağlamıştır şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum, bilhassa Denizli vilâyetinde büyük ölçüde gözlemlenmiştir.

DP devrinde önemli bir gelişme gösteren Denizli'de başta milletvekili genel seçimleri olmak üzere belediye meclisi seçimleri, il genel meclisi seçimleri ve muhtarlık seçimlerinde partiler arasında ciddi çekişmeler yaşanmış ve her parti Denizli'de mebus çıkarmak için kıyasıya mücadele etmiştir. Ancak bunlara rağmen DP devri olan 1950 ile 1960 arasında yapılan bütün seçimlerde Denizli genelinde DP, birinci parti olmayı başarmıştır.

DP döneminin en mühim siyasi faaliyetlerinden birisinin Vatan Cephesi olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu yapı, DP üyesi olmanın da en önemli göstergesi durumundaydı. Bundan dolayıdır ki, Denizli'de DP ve onun oluşturduğu Vatan Cephesi saflarına çok sayıda kişi katılmış, öyle ki öbür siyasi partilere mensup birçok insan da bağlı oldukları partilerden istifa ederek, DP'ye ve onun siyasi kolu olan Vatan Cephesine iştirak etmişlerdir. Bu durum Denizli'de ve ülkemizde DP'yi güçlendirirken CHP'yi zayıflatmıştır. Sonuç olarak, halkın DP'ye ve onun siyasi kuruluşlarına bağlılığı ve dolayısıyla CHP'den uzaklaşması 27 Mayıs 1960 askeri darbesine ortam hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

Fon Kodu:490.1.0.0, Yer No: 448.1846.2

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:151.599.2.

Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

Fon Kodu:490.10.0, Yer No:434.1802.1.

Fon Kodu:30.1.0.0, Yer No:84.533.10.

Fon Kodu:30.1.0.0, Yer No:84.533.10.

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:250.994.1

Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No:250.994.1.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/1.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/2.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/3.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/4.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/5.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/6.

Fon Kodu: 010. 09, Yer No: 214.664.4/7.

Yer No: 030. 01, Fon Kodu: 12.19.7.

TBMM Tutanak Dergileri

TBMMTD, Dönem 8, c.I, (12 Ağustos 1946).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (22 Mayıs 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (26 Mayıs 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (5 Haziran 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Temmuz 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (6 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (13 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (29 Mayıs 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Haziran 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Temmuz 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.II, (20 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.II, (20 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.II, (6 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (6 Kasım 1950).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (18 Nisan 1951).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (9 Kasım 1951).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (12 Ekim 1952).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (1 Kasım 1952).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (24 Kasım 1952).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (19 Aralık 1952).

TBMMTD, Dönem 10, c.I, (10 Nisan 1953).

TBMMTD, Dönem 9, c.I, (16 Kasım 1953).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (14 Mayıs 1954).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (24 Mayıs 1954).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (14 Haziran 1954).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (11 Haziran 1954).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (20 Şubat 1955).

TBMMTD, D nem 10, c.II, (24 Ocak 1955).

TBMMTD, D nem 10, c.II, (24 Şubat 1955).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (11 Nisan 1955).

TBMMTD, D nem 10, c.I, (12 Aralık 1955).

TBMMTD, D nem 10, c.II, (1 Kasım 1956).

TBMMTD, Dönem 10, c.II, (19 Kasım 1956).

TBMMTD, Dönem 10, c.I, (8 Temmuz 1957).

TBMMTD, Dönem 10, c.I, (22 Kasım 1957).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (1 Kasım 1957).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (21 Kasım 1957).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (20 Kasım 1957).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Kasım1957).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (10 Ocak 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (22 Ocak1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (27 Ocak 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (29 Ocak 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (3 Şubat 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (05 Şubat 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (14 Mayıs 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (8 Aralık 1958).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (04 Şubat 1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (11 Şubat 1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Kasım 1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.I, (25 Kasım 1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (7 Aralık 1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (18 Aralık1959).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (1 Ocak 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.III, (11 Ocak 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.III, (20 Ocak 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.III, (4 Mayıs 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Mayıs 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.III, (25 Mayıs 1960).

TBMMTD, Dönem 11, c.II, (11 Ocak1960).

Sürelî Yayınlar

Resmî Gazete

Denizli Gazetesi

Demokrat Denizli Gazetesi

Yeni Denizli Gazetesi

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmad, F., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016.

Ahmad, F., Ahmad, B., *Türkiye'de Çok Partili Politikasının Açıklamalı Kronolojisi 1945-1947*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1957.

Akandere, O. “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in Amacı ve Maliyeti ” *Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9, (2003), 7-10.

Akşin, S., *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997.

Altıparmak, S., Cumhuriyet Dönemi Denizli'nin Sosyal Tarihi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon Kocatepe 2018.

Arıkan, Z. “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 6,cilt: 23, (1999), 261-281.

Arslan, Z., *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem, 1954-1957* (3. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2014.

Aslan, E., *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2014.

Ateş, S.C., *Türkiye’de Oy Verme Davranışı (CHP Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2013.

Avşar, Z. , Emre Kaya, A.E., “Arapça Ezan Yasağı ve Kaldırılması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 95, (2017), 123-160.

Ayışığı, M., *Ezanın Yeniden Arapça Okunması ve Basımdaki Yankıları*, Türk Tarihi’nde Adnan Menderes Sempozyumu, 12-14 Mayıs 2011, Aydın 2011.

Benhür, Ç. “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerde CHP ve DP’nin Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuklu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, cilt: 17, (2007), 61-75.

Bertan, S., *Pamukkale Destinasyonunda Termal Turizm Faaliyetleri ve Yöreyi Zirayet Eden Turistler Üzerinde Bir Uygulama*, Pamukkale Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yayınları, Denizli 2010.

Bulut, S., “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı 1957-1960 Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış*, cilt: 2, (2009), 125-145.

Çalışal, S., *Türk Siyasal Hayati Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri*, (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2015.

Çamurcuoğlu, G., “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 13, (2009), 161-178.

Çavdar, T., *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi, Ankara 2013.

Çiftçioğlu, İ. “Germiyanogulları Dönemi Osmanlı Medreseleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 15, (2016), 161-180.

Demirel, T., *Türkiye’nin Uzun On Yıl Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbeci*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

Denizli Valiliği 2. Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, *Denizli Çevre Durum Raporu*, Denizli 2011.

Denizli Ticaret Borsası, 2016-2019 *Stratejik Planı*, Denizli 2016.

Denizli Hakkında Genel Bilgiler, *Denizli'nin Kale İlçesi'nin Durumu*, Belgi Yayın Evi, Denizli 2012.

Doğaner, S., “Anadolu’nun Coğrafi Mirası Pamukkale”, *Türk Coğrafya Dergisi*, cilt: 31, (1990), 7-38.

Dokuyan, S., “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım Demokrat Partinin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 2, (2014), 151-169.

Erdoğan, C., “Tek Parti İktidarı Dönemi’nde 1923-1950 Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenme Yapısının ve Yönetim Anlayışının Çözümlemesi”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 10, (2017), 366-379.

Eroğlu, C., *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları, Ankara 1990.

Eşli, F., *Türk Demokrasinin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2010.

Gökçe, F. A., “Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrat ve Disiplin Algısı”, *Türkiye Araştırmalar Dergisi*, cilt: 9, sayı: 9, (2013), 65-79.

Göküş, M., “Demokrat Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasinin Temel Görünümü”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı: 5, (2013), 41-62.

Halıcı, Ş., *Türkiye’de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.

İnan, S., CHP Müfettişi Cemal Muğlalının Raporları Işığında Bir Taşra Kenti Olan Denizli’de 1950 Seçimleri ve Gösterdikleri, *Atatürk Dergisi*, cilt: 4, sayı: 3 (2005).

İnce, E., Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri, *ÇTTAD*, cilt:7, sayı: 13, (2006), 59-78.

Karakaş, Ö., “1946 Milletvekili Seçimleri Manisa Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 29, cilt:6, (2013), 103-134.

Karpat, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kaya, H., Milli Mücadele ve Refet Paşa, *KHO Bilim Dergisi*, cilt: 23, sayı: 2, 2013, 21-59.

Kılıç, R., *Milli Mücadele’de Denizli ve Denizli Olayları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar 2007.

Kırkpınar, L., “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, (2002), 86-98.

Kili, S., *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ,İstanbul 2014.

Kodal, T., “Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi”, *Araştırma ve Uygulama Dergisi*, cilt: 3, (2012) , 241-250.

Kodal, T., *Cumhuriyet Döneminde Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2017.

Kodal, T., *Denizli Nüfus Tarihi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014.

Kodal, K., “Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Denizli’nin Nüfus Yapısı”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt: 15, sayı: 15, 2004, 1-11.

Kodal T., *Denizli’nin İlçelerinden Çardak’ın İdari Serüveni, Denizli’ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi*, Kültür Yayınları, Denizli 2012.

Kodal, T., “Milli Mücadele’de Denizli ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 42, (1998), 1021-1043.

Kodal, T., 1960 Askeri Müdahalesinden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerinde Denizli’nin Kale İlçesi’nin Durumu, *Belgi Dergisi*, cilt: 4 (2012).

Lewis, B, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Olgun, K., “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 27, (2011), 1-36.

Öztürk, M.İ, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Kuruma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 32, (2013), 135-166.

Öztürk, K., *Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem, 1950-1954*, (7. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 1999.

Öztürk, K., *Türk Parlamento Tarihi, Türk Parlamento Tarihi TBMM- X.. Dönem, 1954-1957*, (2. Basım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2010.

Pamukkale Üniversitesi, *Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay Kitabı*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 2018.

Sezgin, A. 1923-1939 *Denizli Milletvekili Mahzar Müfit Kansu*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.

Şahin, İ., “İktidar ve Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dili”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic*, cilt: 1, (2017), 191-216.

Şemsioğlu, C., *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.

Tunaya, T. Z., *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1975.

Tuncer B., Tuncer, E., *Meclis Aritmenliğinde Yaşanan Değişim 1943-1960*, TESAV Yayınları, Ankara 2015.

Tunç, B., “Kocaeli’nde Vatan Cephesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 8, (2015), 733-750.

Tunç, B., “Eskişehir’de Vatan Cephesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, cilt: 52 , (2017), 198-2012.

Tunç, B., “DP ile CHP Anlaşmazlıkları Bağlamında İsmet İnönü’nün 1952 Yılı Ege ve Marmara Bölgesindeki Gezileri ve Basına Yansımaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, cilt: 5, sayı:15, (2018), 70-93

Tunç, B., “*Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960)*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya 2016.

Tunç, B., Şahin, E., “*Demokrat Parti’nin Kuruluşu Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadele 1945-1947*”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, (2015), 31-69.

Uyar, H., *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek*, İstanbul 2001.

Uyar, H., “Tek Parti Döneminde Denizli’de Siyasal Hayat”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler 1*, (6-7-8 Eylül 2006) C.1, Denizli 2007, 1-6.

Uysal, A.M., *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür, Yayınları, Denizli 2016.

Uzun, H., Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları, *ÇTTAD*, cilt: 9, sayı: 2021, (2010), 233-271.

Yalçın, E.S., Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* , cilt: 15 , (1999), 835-860.

Yılmaz, E., “1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları”, *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt: 1, sayı:2, (2010), 31-45.

Yılmaz, E., “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları”, *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, cilt: 5, sayı: 4, (2010), 540-551.

Yılmaz, M., “Selçuklu ve İmançoğulları Dönemi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Koca Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyonkarahisar 2010.

Yapıcı, H., “Tek Parti Döneminde Kütahya CHP Örgütlenmesi 1930-1950”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya 2015.

Yavuz, E., “Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 3, sayı: 12 (2015), 161-180.

Yılmaz M., “Orta Çağda Denizli”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010.

Yıldırımaz, S., “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 3, (2004), 131-157.

Zürcher, E.J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 33.Baskı ,İstanbul, 2012.



EKLER

EK 1: 9. DÖNEM DENİZLİ MİLLETVEKİLLERİ (1950-1954)



BAHA AKŞİT (MEHMET BAHATTİN)¹ Dr.
DENİZLİ (1929)



(HÜSEYİN)¹ HÜSNÜ AKŞİT
DENİZLİ (1639)



(TEVFİK)¹ FİKRET BAŞARAN
DENİZLİ (1640)



ALİ ÇOBANOĞLU
DENİZLİ (1641)



MUSTAFA (BÖKE)¹ GÜLCÜGİL Dr.
DENİZLİ (1642) (201)



(MUSTAFA)¹ FİKRET KARABUDAK (Genr.)
DENİZLİ (1643)



EYÜP ŞAHİN
DENİZLİ (1644)



RAFET (REFET) TAVASLIOĞLU
DENİZLİ (1645)

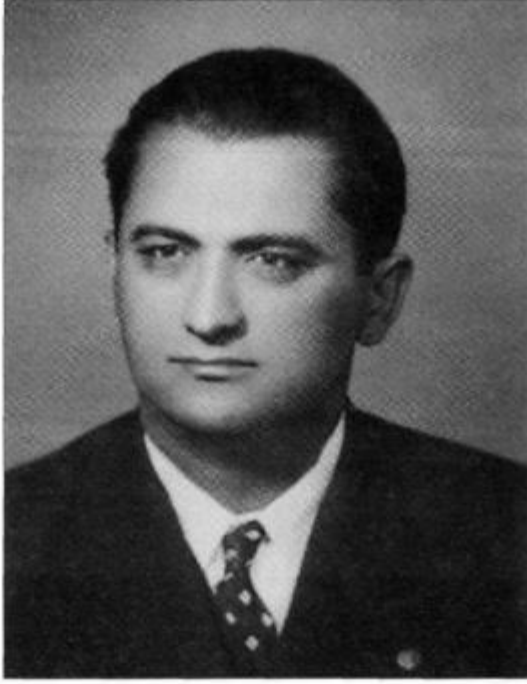
EK 1: 10. DÖNEM DENİZLİ MİLLETVEKİLLERİ (1954-1957)



ALİ ÇOBANOĞLU
DENİZLİ (1641)



BAHA AKŞİT
DENİZLİ (1929)



MUSTAFA GÜLCÜGİL
DENİZLİ (1642)



İSMAİL HADIMLIOĞLU
DENİZLİ (1994)



ALİ RIZA KARACA
DENİZLİ (1995)



MEHMET KARASAN
DENİZLİ (1996)



OSMAN (NURİ)' ONGAN
DENİZLİ (1997)



AHMET HAMDİ SANCAR
DENİZLİ (1998) (1277)



REFET TAVASLIOĞLU
DENİZLİ (1645)



EK 1: 11. DÖNEM DENİZLİ MİLLETVEKİLLERİ (1957-1960)



TURAN BAHADIR

Denizli Milletvekili
Sicil No: 2288
Tüccar
(1919 – 1999)



İSMAİL HADIMLIOĞLU

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1994
Hâkim
(1906 – 1997)



ALİ RIZA KARACA

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1995
Doktor
(1910 – 1983)



MEHMET KARASAN

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1996
Akademisyen
(1907 – 1974)



OSMAN NURİ ONGAN

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1997
Yüksek Mühendis
(1911 – 1959)



AHMET HAMDİ SANCAR

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1998-1277
Avukat
(1916 – 1980)



REFET TAVASLIOĞLU

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1645
Hukukçu
(1910 – 1979)



ALİ ÇOBANOĞLU

Denizli Milletvekili
Sicil No: 1641
Hâkim
(1915 – 1988)



MEHMET BAHATTİN BAHA AKŞİT

Denizli Milletvekili

Sicil No: 1929

Doktor

(1914 – 1995)



ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı- Soyadı	Canan ŞEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Denizli-1989
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Eğitimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (2014)
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2019)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (Orta Düzeyde)
Bilimsel Faaliyetler	-
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Öğretmenlik Deneyimi Stajı
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Çivril Lisesi (Ücretli Öğretmenlik)
İLETİŞİM BİLGİLERİ	
E-posta Adresi	csen@agri.edu.tr
YÜKSEK LİSANS MEZUNİYETİ	
24.05.2019	